

Natura 2000-gebied Grevelingen

De Staatssecretaris van Economische Zaken

Gelet op artikel 3, eerste lid, en artikel 4, vierde lid, van Richtlijn 92/43/EEG van de Raad van 21 mei 1992 inzake de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna (PbEG L 206);

Gelet op het Uitvoeringsbesluit van de Commissie 2013/26/EU van 16 november 2012 op grond van Richtlijn 92/43/EEG van de Raad, tot vaststelling van een zesde bijgewerkte lijst van gebieden van communautair belang voor de Atlantische biogeografische regio (PbEU 2013, L 24/379);

Gelet op artikel 4, eerste en tweede lid, van Richtlijn 2009/147/EG van het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie van 30 november 2009 inzake het behoud van de vogelstand (PbEU 2010, L 20);

Gelet op de artikelen 10a en 15 van de Natuurbeschermingswet 1998;

BESLUIT:

Artikel 1

- Als speciale beschermingszone in de zin van artikel 4, vierde lid, van Richtlijn 92/43/EEG van de Raad van 21 mei 1992 inzake de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna (PbEG L 206) wordt aangewezen: het op de bij dit besluit behorende kaart aangegeven gebied, bekend onder de naam: **Grevelingen**.
- De in het eerste lid bedoelde speciale beschermingszone is aangewezen voor de volgende natuurlijke habitattypen opgenomen in bijlage I van Richtlijn 92/43/EEG; prioritaire habitattypen zijn met een sterretje (*) aangeduid:
  - H1310 Eenjarige pioniersvegetaties van slik- en zandgebieden met *Salicornia* spp. en andere zoutminnende soorten
  - H1330 Atlantische schorren (*Glauco-Puccinellietalia maritimae*)
  - H2130 *Vastgelegde kustduinen met kruidvegetatie ("grijze duinen")
  - H2160 Duinen met *Hippophaë rhamnoides*
  - H2170 Duinen met *Salix repens* ssp. *argentea* (*Salicion arenariae*)
  - H2190 Vochtige duinvalleien
  - H6430 Voedselrijke zoomvormende ruigten van het laagland, en van de montane en alpiene zones
- De in het eerste lid bedoelde speciale beschermingszone is aangewezen voor de volgende soorten opgenomen in bijlage II van Richtlijn 92/43/EEG; prioritaire soorten zijn met een sterretje (*) aangeduid:
  - H1340 *Noordse woelmuis (*Microtus oeconomus arenicola*)
  - H1903 Groenknolorchis (*Liparis loeselii*)

Artikel 2

Het besluit tot aanwijzing van het gebied Grevelingen als speciale beschermingszone in de zin van artikel 4, eerste en tweede lid, van Richtlijn 79/409/EEG van de Raad van 2 april 1979 inzake het behoud van de vogelstand (PbEG L 103) van 24 maart 2000 (N/2000/318; Stcrt. 2000, nr. 65) en gewijzigd bij besluit van 8 juli 2002 (TRCJZ/2002/5723; Stcrt. 2002, nr. 130) wordt als volgt gewijzigd:

- de begrenzing van het aangewezen gebied wordt op de in paragraaf 3.3 van de Nota van toelichting, zoals bedoeld in artikel 3, eerste lid, van dit besluit beschreven wijze gewijzigd;
- de Nota van toelichting met uitzondering van de paragrafen 3.2, 4.1, 4.2 en 4.3 wordt ingetrokken en vervangen door de Nota van toelichting, zoals bedoeld in artikel 3, eerste lid, van dit besluit;
- de in de aanhef bedoelde speciale beschermingszone geldt als te zijn aangewezen voor de volgende vogelsoorten, welke worden beschermd op grond van artikel 4, eerste lid, van Richtlijn 2009/147/EG:
  - A007 Kuifduiker (*Podiceps auritus*)

- A026 Kleine zilverreiger (*Egretta garzetta*)
  - A034 Lepelaar (*Platalea leucorodia*)
  - A037 Kleine zwaan (*Cygnus bewickii* (*Cygnus columbianus bewickii*))
  - A045 Brandgans (*Branta leucopsis*)
  - A081 Bruine kiekendief (*Circus aeruginosus*)
  - A103 Slechtvalk (*Falco peregrinus*)
  - A132 Kluut (*Recurvirostra avosetta*)
  - A138 Strandplevier (*Charadrius alexandrinus*)
  - A140 Goudplevier (*Pluvialis apricaria*)
  - A157 Rosse grutto (*Limosa lapponica*)
  - A191 Grote stern (*Sterna sandvicensis*)
  - A193 Visdief (*Sterna hirundo*)
  - A195 Dwergstern (*Sterna albifrons*)
- d. de in de aanhef bedoelde speciale beschermingszone geldt als te zijn aangewezen voor de volgende trekkende vogelsoorten, welke worden beschermd op grond van artikel 4, tweede lid, van Richtlijn 2009/147/EG:
- A004 Dodaars (*Tachybaptus ruficollis*)
  - A005 Fuut (*Podiceps cristatus*)
  - A008 Geoorde fuut (*Podiceps nigricollis*)
  - A017 Aalscholver (*Phalacrocorax carbo*)
  - A041 Kolgans (*Anser albifrons*)
  - A043 Grauwe gans (*Anser anser*)
  - A046 Rotgans (*Branta bernicla*)
  - A048 Bergeend (*Tadorna tadorna*)
  - A050 Smient (*Anas penelope*)
  - A051 Krakeend (*Anas strepera*)
  - A052 Wintertaling (*Anas crecca*)
  - A053 Wilde eend (*Anas platyrhynchos*)
  - A054 Pijlstaart (*Anas acuta*)
  - A056 Slobeend (*Anas clypeata*)
  - A067 Brilduiker (*Bucephala clangula*)
  - A069 Middelste zaagbek (*Mergus serrator*)
  - A125 Meerkoet (*Fulica atra*)
  - A130 Scholekster (*Haematopus ostralegus*)
  - A137 Bontbekplevier (*Charadrius hiaticula*)
  - A141 Zilverplevier (*Pluvialis squatarola*)
  - A149 Bonte strandloper (*Calidris alpina*)
  - A160 Wulp (*Numenius arquata*)
  - A162 Tureluur (*Tringa totanus*)
  - A169 Steenloper (*Arenaria interpres*)
- e. de kaart voor zover van toepassing op het in de aanhef genoemde besluit wordt ingetrokken.

Artikel 3

1. Dit besluit gaat vergezeld van een Nota van toelichting inclusief bijlagen en een kaart die integraal deel uitmaken van dit besluit.
2. De in de artikelen 1 en 2 genoemde speciale beschermingszones vormen samen het Natura 2000-gebied **Grevelingen**, waarvan de instandhoudingsdoelstelling in de zin van artikel 10a, tweede lid, van de Natuurbeschermingswet 1998 is opgenomen in de Nota van toelichting.

Artikel 4

1. De bekendmaking van dit besluit geschiedt in de Staatscourant.
2. Dit besluit treedt in werking op de dag na bekendmaking in de Staatscourant.

De Staatssecretaris van Economische Zaken,
w.g. Sharon A.M.Dijksma
d.d. 4 juli 2013

Dit aanwijzingsbesluit en de daarbij behorende Nota van toelichting worden gedurende zes weken ter inzage gelegd. De exacte periode en locatie worden vermeld in de bekendmaking die wordt gepubliceerd in de Staatscourant en in de advertentie die wordt gepubliceerd in gedrukte media en op internet.

Het aanwijzingsbesluit kan digitaal worden ingezien via de website www.rijksoverheid.nl/natura2000.

Belanghebbenden die hun zienswijze als bedoeld in artikel 3:15 van de Algemene wet bestuursrecht naar voren hebben gebracht of die het redelijkerwijs niet verweten kan worden geen zienswijze naar voren te hebben gebracht, kunnen gedurende zes weken ná de bekendmaking beroep instellen bij de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State, Postbus 20019, 2500 EA te Den Haag.

**Nota van toelichting van het Natura 2000-gebied Grevelingen waarin opgenomen:
Nota van toelichting bij de aanwijzing van Grevelingen als speciale beschermingszone in het kader van de Richtlijn 92/43/EEG van de Raad van 21 mei 1992 inzake de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna en hierna te noemen de Habitatrichtlijn, alsmede
Nota van toelichting bij de wijziging van besluiten N/2000/318 en TRCJZ/2002/5723 inhoudende de aanwijzing van Grevelingen als speciale beschermingszone in het kader van de Richtlijn 2009/147/EG van het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie van 30 november 2009¹ inzake het behoud van de vogelstand en hierna te noemen de Vogelrichtlijn**

1 INLEIDING

Met dit besluit wordt het gebied Grevelingen aangewezen als speciale beschermingszone onder de Habitatrichtlijn. Tevens wordt met dit besluit het besluit tot de aanwijzing van Grevelingen als speciale beschermingszone onder de Vogelrichtlijn, inclusief de daarbij behorende Nota van toelichting, gewijzigd. Het gebied wordt ook aangewezen als het Natura 2000-gebied Grevelingen, waarbij instandhoudingsdoelstellingen worden toegevoegd.

In artikel 1 van het besluit staat de naam van het gebied en worden de habitattypen en habitatsoorten opgesomd, waarvoor het gebied is aangewezen.

Artikel 2 van het besluit regelt de belangrijkste wijzigingen ten opzichte van het eerder genomen besluit tot aanwijzing van het gebied onder de Vogelrichtlijn. Zo wordt de Nota van toelichting, behorende bij het bestaande Vogelrichtlijnbesluit, nagenoeg geheel ingetrokken en zover noodzakelijk vervangen door deze Nota van toelichting. Alleen de toelichting op de criteria die voor de aanwijzing van het gebied zijn gebruikt, wordt niet ingetrokken en is in een appendix aan deze Nota gehecht. Daarnaast worden de vogelsoorten opgesomd waarvoor het gebied van belang is en waarvoor het wordt geacht te zijn aangewezen. De aanwijzing als Wetland is door dit besluit niet gewijzigd.

In artikel 3 van het besluit wordt de term Natura 2000-gebied geïntroduceerd en wordt bepaald dat er voor het gebied een instandhoudingsdoelstelling verwezenlijkt dient te worden. Deze doelstelling heeft zowel betrekking op de in artikel 1 opgesomde habitattypen en habitatsoorten als op de in artikel 2 opgesomde vogelsoorten. De vogels waarvoor instandhoudingsdoelstellingen zijn vastgesteld, zijn geselecteerd aan de hand van de criteria die destijds zijn gebruikt bij de aanwijzing van de Vogelrichtlijngebieden in 2000. In dit deel van het besluit is het Natura 2000-gebied Grevelingen gevormd uit het Habitatrichtlijngebied en het Vogelrichtlijngebied, waarbij instandhoudingsdoelstellingen zijn toegevoegd. De instandhoudingsdoelstellingen staan in de Nota van toelichting.

Artikel 4 regelt de bekendmaking en de inwerkingtreding van dit besluit.

In hoofdstuk 2 van deze Nota van toelichting worden de aanwijzingen op grond van de Habitat- en Vogelrichtlijn kort toegelicht. Vervolgens wordt in hoofdstuk 3 een gebiedsbeschrijving gegeven en wordt ingegaan op eventuele grenswijzigingen die zijn doorgevoerd nadat het gebied bij de Europese Commissie is aangemeld of die zijn doorgevoerd nadat het gebied als Vogelrichtlijngebied is aangewezen. Tevens wordt in hoofdstuk 3 de bij dit besluit behorende kaart toegelicht.

In hoofdstuk 4 wordt een opsomming gegeven van habitattypen en soorten waaraan het gebied zijn betekenis ontleent. Eventueel doorgevoerde wijzigingen worden in bijlage B van een toelichting voorzien.

---

¹ Dit betreft een geconsolideerde versie van Richtlijn 79/409/EEG van de Raad van 2 april 1979, inclusief wijzigingen die sindsdien op de Richtlijn van toepassing zijn. Met uitzondering van de bijlagen en verwijzingen is de tekst van de Richtlijn inhoudelijk niet gewijzigd.

Een belangrijk onderdeel van de Nota van toelichting is de opsomming van de instandhoudingsdoelstellingen in hoofdstuk 5. Allereerst worden de algemene doelstellingen geformuleerd en vervolgens staan de instandhoudingsdoelstellingen van de in het gebied aanwezige habitattypen en soorten vermeld. Er wordt aangegeven in welke richting de instandhoudingsdoelstelling zich zal moeten ontwikkelen. Daarvoor worden de termen "behoud", "uitbreiding" en "verbetering" gebruikt. Voor een habitatype wordt de verdeling gemaakt in oppervlakte en kwaliteit, zodat de aanduiding van de instandhoudingsdoelstelling van een habitatype altijd in de vorm van "behoud" of "uitbreiding" van de oppervlakte en van "behoud" of "verbetering" van de kwaliteit wordt gegeven. Voor soorten is het leefgebied medebepalend en geldt een verdeling in omvang en kwaliteit van het leefgebied. De aanduiding van de instandhoudingsdoelstelling van een soort is altijd in de vorm van "behoud" of "uitbreiding" van de omvang van het leefgebied en van "behoud" of "verbetering" van de kwaliteit van het leefgebied ten behoeve van "behoud" of "uitbreiding" van de populatie.

Daarnaast zijn aan de Nota van toelichting drie bijlagen toegevoegd. Ook de bijlagen maken integraal onderdeel uit van het besluit. Bijlage A (voor zover van toepassing) laat zien welke terreindelen zijn vervallen of zijn toegevoegd als onderdeel van de speciale beschermingszone in de zin van de Vogelrichtlijn. Bijlage B is toegevoegd naar aanleiding van zienswijzen en omvat een nadere onderbouwing van de wijzigingen in Natura 2000-waarden waarvoor het gebied is aangewezen, van de selectie als Habitatrictlijngebied en toewijzing van en wijzigingen in instandhoudingsdoelstellingen. In bijlage C wordt naar aanleiding van de ontvangen zienswijzen een nadere onderbouwing van het besluit gegeven. De gebiedsspecifieke behandeling van zienswijzen in deze bijlage beperkt zich tot de punten die direct van invloed zijn op dit aanwijzingsbesluit.

2 AANWIJZINGEN HABITAT- EN VOGELRICHTLIJN

Door middel van dit besluit wordt het gebied Grevelingen aangewezen als speciale beschermingszone onder de Habitatrichtlijn (verder aangeduid als "Habitatrichtlijngebied"). Het gebied is in mei 2003 aangemeld volgens de procedure zoals opgenomen in artikel 4 van deze Richtlijn, waarna het gebied in december 2004 door de Europese Commissie onder de naam "Grevelingen" en onder nummer NL4000021 is geplaatst op de lijst van gebieden van communautair belang voor de Atlantische biogeografische regio². Het gebied is onder meer aangewezen voor één prioritair habitatype en één prioritaire habitatsoort in de zin van artikel 1 van de Habitatrichtlijn.

Het gebied is op 24 maart 2000 (N/2000/318) onder de naam "Grevelingen" ook aangewezen als speciale beschermingszone onder de Vogelrichtlijn (verder aangeduid als "Vogelrichtlijngebied"). Bij de Europese Commissie is dit gebied bekend onder nummer NL9802021. De bestaande Vogelrichtlijnbesluiten N/2000/318 en TRCJZ/2002/5723 zijn door middel van dit besluit gewijzigd. Uit de Vogelrichtlijnbesluiten overgenomen tekstdelen zijn in paragraaf 3.2 van deze Nota van toelichting cursief gezet³.

Met betrekking tot het Vogelrichtlijngebied kan er in dit besluit naast mogelijke grenswijzigingen ook een wijziging plaatsvinden bij de vogelsoorten, waarvoor dit gebied destijds is aangewezen. Deze eventuele wijzigingen worden toegelicht in bijlage B. In dit besluit worden alle vogelsoorten opgesomd waarvoor het gebied wordt geacht te zijn aangewezen.

Het Natura 2000-gebied Grevelingen (landelijk gebiedsnummer 115) omvat derhalve het Vogelrichtlijngebied Grevelingen en het Habitatrichtlijngebied Grevelingen.

Natura 2000 is het samenhangende Europees ecologisch netwerk bestaande uit de gebieden aangewezen onder de Habitatrichtlijn en onder de Vogelrichtlijn. Dit netwerk moet de betrokken natuurlijke habitattypen, habitats van soorten en de leefgebieden van vogels in een gunstige staat van instandhouding behouden of, in voorkomend geval, herstellen. De instandhoudingsdoelstellingen (hoofdstuk 5) en eventuele wijziging van de begrenzing zijn in algemene zin nader toegelicht in het Natura 2000 doelendocument (2006)⁴. Dit document geeft het beleidskader van de geformuleerde instandhoudingsdoelstellingen weer en van de daarbij gehanteerde systematiek. Beschrijvingen van habitattypen en (vogel)soorten waarvoor doelen zijn vastgesteld, zijn opgenomen in het Natura 2000 profielendocument (2008)⁵.

Het Natura 2000-gebied Grevelingen ligt in de provincies Zeeland en Zuid-Holland en behoort tot het grondgebied van de gemeenten Schouwen-Duiveland, Dirksland, Goedereede, Middelharnis en Oostflakke.

---

² Beschikking van de Commissie van de Europese Gemeenschappen van 7 december 2004 tot vaststelling, op grond van Richtlijn 92/43/EEG van de Raad, van de lijst van gebieden van communautair belang voor de Atlantische biogeografische regio (2004/813/EG). PB EU 2004, L 387/1.

Laatstelijk vervangen door Uitvoeringsbesluit van de Commissie 2013/26/EU van 16 november 2012 tot vaststelling van een zesde bijgewerkte lijst van gebieden van communautair belang voor de Atlantische biogeografische regio (PbEU 2013, L 24/ 379).

³ De afkorting sbz ("speciale beschermingszone") en de aanduiding "beschermingszone" zijn hierin vervangen door de term "Vogelrichtlijngebied".

⁴ Ministerie van LNV (2006): Natura 2000 doelendocument. Duidelijkheid bieden, richting geven en ruimte laten. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.

⁵ Ministerie van LNV (2008): Natura 2000 profielendocument. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.

3 GEBIEDSBESCHRIJVING EN BEGRENZING

3.1 Gebiedsbeschrijving

Het Grevelingenmeer is een voormalig estuarium in het Deltagebied. Sinds de afsluiting door de Deltawerken is het het grootste zoutwatermeer van Europa. Het zoute water wordt via een sluis in de Brouwersdam permanent ververst. Naast het relatief heldere water zelf behoren een aantal eilanden en de uitgestrekte oeverlanden (onder meer de Slikken van Flakkee) tot het gebied.

Ten gevolge van de oorspronkelijke getijdenbeweging waren in de Grevelingen schorren, slikken en platen ontstaan. De drooggevallen, kale zandvlakten, in de vorm van slikken en schorren langs de kust en platen in het open water, raakten na de afsluiting langzaam maar zeker begroeid. De laagst gelegen delen, die blijvend onder invloed staan van het zoute water, worden gekenmerkt door zoutminnende pioniervegetaties. Op de eilanden zijn uitgestrekte, soortenrijke duinvalleibegroeiingen aanwezig. De slikken en schorren zijn begroeid met zilte begroeiingen, graslanden, ruigten, struwelen en bos.

De onderwaterfauna en de vogelbevolking hebben een voor Nederlandse begrippen ongebruikelijke samenstelling, die is gekoppeld aan de waterhuishouding en de visintrek.

3.2 Landschappelijke context en kenmerken begrenzing

Grevelingen behoort tot het Natura 2000-landschap "Noordzee, Waddenzee en Delta".

De ligging van de habitattypen en van de leefgebieden van de soorten (paragraaf 4.4) waarvoor het gebied is aangewezen, vormt het uitgangspunt voor de begrenzing van de Habitatrichtlijngebieden. Dit is inclusief terreindelen die van mindere kwaliteit zijn. Daarnaast omvat het begrensde gebied ook natuurwaarden die integraal onderdeel uitmaken van de ecosystemen waartoe de betreffende habitattypen en leefgebieden van soorten behoren, alsmede terreindelen die noodzakelijk worden geacht om de betreffende habitattypen en leefgebieden van soorten in stand te houden en te herstellen⁶.

Bij de keuze en de afbakening van de gebieden is geen rekening gehouden met andere vereisten dan die verband houden met de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna⁷.

De grenzen van Vogelrichtlijngebieden worden bepaald door het gebruik dat de aanwezige bijlage I-soorten, en/of trekkende watervogels, en/of overige trekkende vogels ervan maken, waarbij wordt uitgegaan van landschapsecologische eenheden en de biotoopeisen van de betrokken vogelsoorten.

De Grevelingen is aangewezen als Vogelrichtlijngebied vanwege de aanwezigheid van een uitgestrekt zoutwatermeer, zandplaten en schrale graslanden die als geheel het leefgebied vormen van een aantal in artikel 4 van de Richtlijn bedoelde vogelsoorten. Het is een watergebied dat het leefgebied vormt van soorten van Bijlage I van de Vogelrichtlijn (art. 4.1) en tevens fungeert als broedgebied, ruigebied, overwinteringsgebied en/of rustplaats in de trekzone van andere trekvogelsoorten (art. 4.2). De begrenzing van het Vogelrichtlijngebied is zo gekozen dat een in landschappelijk en vogelkundig opzicht samenhangend geheel is ontstaan dat in samenhang met o.a. de Vogelrichtlijngebieden Voordelta en Haringvliet voorziet in de beschermingsbehoefte met betrekking tot het voortbestaan en/of voortplanten van bedoelde vogelsoorten.⁸

3.3 Begrenzing en oppervlakte

De begrenzing van het Natura 2000-gebied Grevelingen is aangegeven op de bij de aanwijzing behorende kaart (kaartproductie: 06-06-2013). Het gebied omvat het open water van de Grevelingen, de daarin gelegen eilanden, Slikken van Bommenede, Dijkwater (Schouwen-Duiveland), Slikken van Flakkee, Preekhilpolder en De Punt (Goeree).

⁶ De begrenzungsmethodiek is verder uitgewerkt in het Gebiedendocument (2004).

⁷ Hof van Justitie EG, 7 november 2000, First Corporate Shipping, zaak C-371/98, punten 16 en 25.

⁸ De wijze van begrenzing van Vogelrichtlijngebieden is toegelicht in de Nota van Antwoord Vogelrichtlijn (2000), bijlage 1, Selectiecriteria en methode van begrenzing.

Het Natura 2000-gebied beslaat een oppervlakte van ongeveer 13.750 ha, dat zowel onder Vogelrichtlijn als Habitatrichtlijn is aangewezen. Voor de exacte oppervlakte wordt verwezen naar de legenda van de bij dit besluit behorende kaart. Dit cijfer betreft de bruto-oppervlakte, omdat bij de berekening geen rekening is gehouden met niet op de kaart, tekstueel uitgesloten delen (zie paragraaf 3.4).

De begrenzingen van het Vogelrichtlijngebied en het Habitatrichtlijngebied (zoals aangemeld) zijn op de kaart op enkele technische punten verbeterd⁹:

- Bestaande bebouwing (inclusief erven en tuinen; reeds tekstueel geëxclaveerd) waar geen Natura 2000-waarden voorkomen, is waar mogelijk op grond van kadastrale of topografische lijnen ook op de kaart buiten de begrenzing gebracht. (°)
- De begrenzing van het Habitatrichtlijngebied is in principe gelijkgetrokken met die van het Vogelrichtlijngebied (afwijkingen zie onder).
- De begrenzing is waar mogelijk gelegd langs topografisch herkenbare lijnen, zoals wegen, wateren, perceelscheidingen en bosranden.
- Langs dijken is de grens ook op de kaart op de buitenteen van de dijk gelegd (conform nota van toelichting, besluit Vogelrichtlijngebied 2000) (°).
- Overlap van 5 meter of minder met kadastrale percelen die grotendeels buiten het gebied zijn gelegen, is gelet op de kadastrale inschrijving¹⁰, waar mogelijk beperkt. Dit betekent dat aldaar de kadastrale lijn is aangehouden. Deze werkwijze is alleen gevolgd op plekken waar geen Natura 2000-waarden aanwezig zijn. (°)

Overige wijzigingen van meer dan 1 ha worden in de volgende alinea's toegelicht.

Ten westen van de werkhaven van Bommenede is de grens op de dijk gelegd (bijlage A) waardoor het buitendijkse gebied "Vogelno/ Bommenede" (+5,0 ha) geheel binnen de begrenzing valt. Het betreft oeverlanden (bestaande natuur).

De begrenzing van het Habitatrichtlijngebied (zoals aangemeld) is verder aangepast:

- Het bezoekerscentrum De Punt met parkeerplaats en een aangrenzende bosaanplant (39 ha) zijn uit de begrenzing gehaald. Dit terrein heeft geen betekenis voor de instandhouding van de waarden waarvoor het Habitatrichtlijngebied wordt aangewezen. Om overeenkomstige reden is hetzelfde terrein in beslissing op bezwaar buiten de begrenzing van het Vogelrichtlijngebied (zoals aangewezen in maart 2000) gebracht.
- Ter hoogte van de Philipsdam is de grens gelijkgetrokken met die van het Vogelrichtlijngebied (3,5 ha). Het betreft een buitendijkse strook grasland (Clinckerlant) dat behoort tot het leefgebied van de noordse woelmuis (H1340), een prioritaire soort waarvoor het gebied als Habitatrichtlijngebied is aangemeld.(°)
- Oeverlanden ten oosten van de Preekhilpolder zijn toegevoegd (9,3 ha) wegens het voorkomen van de noordse woelmuis (H1340). Het betreft bestaande natuur, dat in eigendom en beheer is het Zuidhollands Landschap (tevens gelijktrekking grens met het Vogelrichtlijngebied, bijlage A).

De begrenzing van het Vogelrichtlijngebied is verder ten opzichte van het ontwerpbesluit aangepast:

Langs de Grevelingendam is de grens gelijkgetrokken met die van het Habitatrichtlijngebied (-6,2 ha, bijlage A). Het betreft een buitendijkse strook recreatieterrein bestaande uit grasland en enkele bosjes dat geen betekenis heeft voor de vogelsoorten waarvoor het gebied is aangewezen.

Ten opzichte van het ontwerpbesluit is de begrenzing van het Vogel- en Habitatrichtlijngebied verder als volgt aangepast (bijlage A):

- Verkleining van het gebied (22 ha) in verband met de uitbreiding van de jachthaven van Bruinisse, waarvoor de Provincie Zuid-Holland op 20 september 2007 vergunning heeft verleend op grond van de Natuurbeschermingswet 1998. Blijkens de vergunning worden geen significante effecten verwacht op het Natura 2000-gebied.

⁹ Wijzigingen aangeduid met (°) betreffen aanpassingen ten opzichte van het ontwerpbesluit.

¹⁰ Conform artikel 15 van de Wet kenbaarheid publiekrechtelijke beperkingen onroerende zaken (Stb. 2004, 31) is dit besluit, wat betreft de kadastrale percelen die geheel of gedeeltelijk binnen het aangewezen gebied zijn gelegen, in de kadastrale registratie als beperking ingeschreven.

- Verwijdering recreatieterrein langs de Grevelingendam dat bestaat uit bebouwing, verhardingen, grasvelden en bosjes waar geen Natura 2000-waarden voorkomen (20 ha waarvan 6 ha alleen Vogelrichtlijngebied).

3.4 Toelichting bij de kaart en uitgesloten delen

De begrenzing van het Natura 2000-gebied is aangegeven op de bij de aanwijzing behorende kaart. Voor zover van toepassing is daarbij onderscheid gemaakt tussen de begrenzingen van Habitatrichtlijngebied, Vogelrichtlijngebied en (voormalige) natuurmonumenten. Daar waar de kaart en de Nota van toelichting, bijvoorbeeld om kaarttechnische redenen, niet overeenstemmen, is de tekst in deze paragraaf doorslaggevend. In voorkomende gevallen zijn op de kaart ook aangrenzende Natura 2000-gebieden aangegeven. Aan de indicatief aangeduide begrenzing van deze gebieden kunnen geen rechten worden ontleend (voor de begrenzing van deze gebieden wordt verwezen naar de kaarten van de betreffende aangewezen of aangemelde gebieden).

Voor de begrenzing van Natura 2000-gebieden geldt de volgende algemene exclaveringsformule: Bestaande bebouwing, erven, tuinen, verhardingen en hoofdspoorwegen maken geen deel uit van het aangewezen gebied, tenzij daarvan in paragraaf 3.3 wordt afgeweken. Voor de gebruikte begrippen gelden de volgende definities (voor zover van toepassing in het onderhavige gebied):

- Bebouwing betreft één of meer gebouwen of bouwwerken geen gebouwen zijnde. Gebouw: elk bouwwerk, dat een voor mensen toegankelijke, overdekte, geheel of gedeeltelijk met wanden omsloten ruimte vormt. Bouwwerk: elke constructie van enige omvang van hout, steen, metaal of ander materiaal, welke hetzij direct of indirect met de grond verbonden is, of hetzij direct of indirect steun vindt in of op de grond.
- Erven zijn de onmiddellijk aan een woning of ander gebouw gelegen, daarbij behorende en daarmee in gebruik zijnde terreinen.
- Tuinen zijn in de onmiddellijke nabijheid van een woning of ander gebouw gelegen intensief onderhouden terreinen, beplant met siergewassen en gazons of in gebruik als moestuin, die zich duidelijk onderscheiden van de omgeving. Tuinen zijn meestal besloten en omheind middels een afrastering, schutting, muur of haag, of (deels) omgeven door een sloot.
- Verhardingen kunnen bijvoorbeeld zijn: wegen, pleinen, parkeervoorzieningen, erfverhardingen en steenglooiingen. Wegen betreffen alle voor het gemotoriseerd verkeer in gebruik zijnde kunstmatig verharde wegen met inbegrip van de daarin liggende bruggen en duikers en de tot die wegen behorende paden en bermen of zijkanten.
- Hoofdspoorwegen betreffen spoorlijnen die zijn opgenomen in het Besluit aanwijzing hoofdspoorwegen (Stb. 2004, nr. 722). Langs hoofdspoorwegen geldt artikel 20 van de Spoorwegwet.

4 NATURA 2000-WAARDEN

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt allereerst een opsomming gegeven van de waarden waaraan het gebied zijn betekenis ontleent als Habitatrichtlijngebied en Vogelrichtlijngebied. Wat betreft de aanwijzing als Habitatrichtlijngebied wordt in paragrafen 4.2.1 en 4.2.2 een lijst gegeven van de habitattypen (met vermelding van de aanwezige subtypen) en soorten waarvoor het gebied is aangewezen¹¹. Paragraaf 4.2.3 vermeldt de vogelsoorten waarvoor het gebied onder de Vogelrichtlijn is aangewezen. Op alle vermelde habitattypen en (vogel)soorten is een instandhoudingsdoelstelling van toepassing (zie hoofdstuk 5).

Vervolgens wordt in paragraaf 4.3 vermeld welke selectiecriteria op het Habitatrichtlijngebied van toepassing zijn en wordt onderbouwd waarom het gebied als Habitatrichtlijngebied is geselecteerd. Van elk habitatype en van elke soort waarvoor het gebied aan de selectiecriteria voldoet, wordt in bijlage B.3 in tekst en/of tabelvorm de betekenis (relatieve bijdrage) van het gebied afgezet tegen de betekenis van de andere Habitatrichtlijngebieden die aan de selectiecriteria voldoen. Ten slotte beschrijft paragraaf 4.4 de verspreiding van habitattypen en soorten binnen het gebied, ter onderbouwing van de gevolgde gebiedsbegrenzing van het Habitatrichtlijngebied.

4.2 Natura 2000-waarden waarvoor het gebied is aangewezen

4.2.1 Habitatrichtlijn: habitattypen (bijlage I¹²)

Het gebied is aangewezen voor de volgende natuurlijke habitats opgenomen in bijlage I van de Habitatrichtlijn, waarvoor het gebied een bijdrage levert aan de instandhouding op landelijk niveau. Ten behoeve van de nationale uitwerking van de Habitatrichtlijn is een deel van de habitattypen verdeeld in subtypen, vanwege de zeer ruime variatie in fysieke omstandigheden en soortensamenstelling. De namen van de habitattypen en daarvan afgeleide subtypen zullen verder met hun verkorte namen worden aangeduid. Wijzigingen ten opzichte van de aanmelding als Habitatrichtlijngebied (2003) en/of het ontwerpbesluit (2008) zijn verklaard in bijlage B.1 van deze Nota van toelichting⁹.

H1310 Eenjarige pioniersvegetaties van slik- en zandgebieden met *Salicornia* spp. en andere zoutminnende soorten

Verkorte naam Zilte pionierbegroeiingen

betreft de subtypen:

H1310A Zilte pionierbegroeiingen (*zeekraal*)

H1310B Zilte pionierbegroeiingen (*zeevetmuur*)

H1330 Atlantische schorren (*Glauco-Puccinellietalia maritimae*)

Verkorte naam Schorren en zilte graslanden

betreft het subtype:

H1330B Schorren en zilte graslanden (*binnendijks*)

H2130 *Vastgelegde kustduinen met kruidvegetatie ("grijze duinen")

Verkorte naam Grijze duinen

betreft het subtype:

H2130B *Grijze duinen (*kalkarm*)

H2160 Duinen met *Hippophaë rhamnoides*

Verkorte naam Duindoornstruwelen

H2170 Duinen met *Salix repens* ssp. *argentea* (*Salicion arenariae*)

Verkorte naam Kruipwilgstruwelen

¹¹ Prioritaire habitattypen en habitatoorten zijn in bijlagen I en II van de Habitatrichtlijn en in dit besluit aangeduid met een sterretje *.

¹² Bijlagen I en II laatstelijk aangepast op 20 november 2006, Richtlijn 2006/105/EG, PbEG L 363, 20.12.2006, p. 368-405 (zie ook rectificatie PbEG L 80, 21.3.2007, p. 15).

H2190 Vochtige duinvalleien
Verkorte naam Vochtige duinvalleien

betreft het subtype:

H2190B Vochtige duinvalleien (*kalkrijk*)

H6430 Voedselrijke zoomvormende ruigten van het laagland, en van de montane en alpiene zones
Verkorte naam Ruigten en zomen

betreft het subtype:

H6430B Ruigten en zomen (*harig wilgenroosje*)

4.2.2 *Habitatrichtlijn: soorten (bijlage II¹²)*

Het gebied is aangewezen voor de volgende soorten opgenomen in bijlage II van de Habitatrichtlijn, waarvoor het gebied een wezenlijke functie in de levenscyclus vervult. Hiermee wordt een bijdrage geleverd aan de instandhouding op landelijk niveau. Wijzigingen ten opzichte van de aanmelding als Habitatrichtlijngebied (2003) en/of het ontwerpbesluit (2008) zijn verklaard in bijlage B.1 van deze Nota van toelichting⁹.

H1340 *Noordse woelmuis (*Microtus oeconomus arenicola*)

H1903 Groenknolorchis (*Liparis loeselii*)

4.2.3 *Vogelrichtlijn: vogelsoorten (bijlage I en artikel 4.2)*

Het gebied is aangewezen voor de volgende soorten opgenomen in bijlage I van de Vogelrichtlijn:

A007 Kuifduiker (*Podiceps auritus*)
A026 Kleine zilverreiger (*Egretta garzetta*)
A034 Lepelaar (*Platalea leucorodia*)
A037 Kleine zwaan (*Cygnus bewickii* (*Cygnus columbianus bewickii*))
A045 Brandgans (*Branta leucopsis*)
A081 Bruine kiekendief (*Circus aeruginosus*)
A103 Slechtvalk (*Falco peregrinus*)
A132 Kluut (*Recurvirostra avosetta*)
A138 Strandplevier (*Charadrius alexandrinus*)
A140 Goudplevier (*Pluvialis apricaria*)
A157 Rosse grutto (*Limosa lapponica*)
A191 Grote stern (*Sterna sandvicensis*)
A193 Visdief (*Sterna hirundo*)
A195 Dwergstern (*Sterna albifrons*)

Verder is het gebied aangewezen voor de volgende andere geregeld voorkomende trekvogels waarvoor het gebied van betekenis is als broed-, rui- en/of overwinteringsgebied en rustplaatsen in hun trekzones (artikel 4.2):

A004 Dodaars (*Tachybaptus ruficollis*)
A005 Fuut (*Podiceps cristatus*)
A008 Geoorde fuut (*Podiceps nigricollis*)
A017 Aalscholver (*Phalacrocorax carbo*)
A041 Kolgans (*Anser albifrons*)
A043 Grauwe gans (*Anser anser*)
A046 Rotgans (*Branta bernicla*)
A048 Bergeend (*Tadorna tadorna*)
A050 Smient (*Anas penelope*)
A051 Krakeend (*Anas strepera*)
A052 Wintertaling (*Anas crecca*)
A053 Wilde eend (*Anas platyrhynchos*)
A054 Pijlstaart (*Anas acuta*)

A056	Slobeend (<i>Anas clypeata</i>)
A067	Brilduiker (<i>Bucephala clangula</i>)
A069	Middelste zaagbek (<i>Mergus serrator</i>)
A125	Meerkoet (<i>Fulica atra</i>)
A130	Scholekster (<i>Haematopus ostralegus</i>)
A137	Bontbekplevier (<i>Charadrius hiaticula</i>)
A141	Zilverplevier (<i>Pluvialis squatarola</i>)
A149	Bonte strandloper (<i>Calidris alpina</i>)
A160	Wulp (<i>Numenius arquata</i>)
A162	Tureluur (<i>Tringa totanus</i>)
A169	Steenloper (<i>Arenaria interpres</i>)

Wijzigingen ten opzichte van de aanwijzing als Vogelrichtlijngebied (2000) en/of het ontwerpbesluit (2008) zijn verklaard in bijlage B.2 van deze Nota van toelichting⁹.

4.3 Habitatrictlijn: waarden waarvoor het gebied aan de selectiecriteria voldoet

4.3.1 Habitattypen (bijlage I)

Voor niet-prioritaire habitattypen opgenomen in bijlage I van de Habitatrictlijn zijn in de eerste stap van het selectieproces in beginsel de "vijf belangrijkste gebieden" geselecteerd. Voor habitattypen welke verdeeld zijn in subtypen, geldt een aantal van "drie belangrijkste gebieden" per subtype. Voor prioritaire habitattypen¹¹ geldt een aantal van "tien belangrijkste gebieden" en voor subtypen van prioritaire habitattypen een aantal van "vijf belangrijkste gebieden" per subtype. Verdeling in subtypen ten behoeve van de selectie is alleen toegepast indien de subtypen een verschillende verspreiding hebben en de beschikbare gegevens verdeling in subtypen toelaten. Voor enkele verspreid over het land voorkomende habitattypen, die in voldoende mate in gebieden zijn vertegenwoordigd welke voor andere waarden zijn opgenomen, zijn geen gebieden geselecteerd¹³. De betekenis van het gebied is afgemeten aan de aanwezige oppervlakte en zo nodig ook de representativiteit van het habitatype. In een tweede stap zijn eventueel nog extra gebieden toegevoegd met het oog op landelijke dekking, geografische spreiding en grensoverschrijding¹⁴. In de onderstaande tabel zijn de habitattypen vermeld die bij de aanmelding hebben geleid tot selectie van het gebied en/of de habitattypen waarvoor het gebied op grond van de huidige gegevens en omstandigheden aan de selectiecriteria zou voldoen (zie ook bijlage B.3).

Habitatype	X ^a	Y ^b	Landelijke oppervlakte ^c	Oppervlakte in Grevelingen ^d	Oppervlakte in Yde gebied ^e	Selectie bij aanmelding
H1310A	3	3	ca. 2.200	-	B1 (2-6%)	ja
H1310B	3	3	ca. 300	A3 (50-75%)	B2 (6-15%)	ja
H1330B	3	3	ca. 1.000	A2 (30-50%)	B2 (6-15%)	nee
H2170	5	5	ca. 900	A1 (15-30%)	B1 (2-6%)	nee
H2190B	3	3	ca. 700	A2 (30-50%)	B2 (6-15%)	nee

- Aantal gebieden dat maximaal voor dit habitatype kan worden geselecteerd volgens het criterium: "behorend tot de X belangrijkste gebieden" voor het betreffende habitatype.
- Aantal gebieden dat op grond van de huidige gegevens en omstandigheden zou voldoen aan het onder (a) genoemde selectiecriteria (Y < X indien er minder dan X gebieden zijn waarin het habitatype is vastgesteld of voorkomt in differentiërende omvang).
- Geschatte landelijke oppervlakte van het (subtype van het) habitatype in hectaren.
- Oppervlakte in het onderhavige gebied, uitgedrukt als percentage van de landelijke oppervlakte. (Niet ingevuld indien gebied niet één van de X belangrijkste gebieden is.)
- Oppervlakte van het habitatype in het, in rangorde van aflopende betekenis, Yde belangrijkste gebied. (Niet ingevuld indien niet van belang voor de bepaling van de relatieve betekenis van het gebied, wanneer representativiteit in plaats van oppervlakte doorslaggevend was).

¹³ Habitattypen waarvoor geen gebieden zijn geselecteerd zijn: slijkgrasvelden (H1320) en ruigten en zomen, *moerasspirea* (H6430A) en ruigten en zomen, *droge bosranden* (H6430C).

¹⁴ De selectiecriteria zijn verder uitgewerkt in het Verantwoordingsdocument (2003).

4.3.2 Soorten (bijlage II)

Voor niet-prioritaire soorten opgenomen in bijlage II van de Habitatrichtlijn zijn in de eerste stap van het selectieproces in beginsel de "vijf belangrijkste gebieden" geselecteerd. Voor prioritaire soorten¹¹ geldt een aantal van "tien belangrijkste gebieden". Voor enkele verspreid over het land voorkomende soorten, die in voldoende mate in gebieden zijn vertegenwoordigd welke voor andere waarden zijn opgenomen, zijn geen gebieden geselecteerd¹⁵. De betekenis van het gebied is afgemeten aan de omvang van de aanwezige populatie. In een tweede stap zijn eventueel nog extra gebieden toegevoegd met het oog op landelijke dekking, geografische spreiding en grensoverschrijding¹⁴. In de onderstaande tabel zijn de habitatsoorten vermeld die bij de aanmelding hebben geleid tot selectie van het gebied en/of de habitatsoorten waarvoor het gebied op grond van de huidige gegevens en omstandigheden aan de selectiecriteria zou voldoen (zie ook bijlage B.3).

Code	Soort	X ^a	Y ^b	Landelijke populatie ^c	% in Grevelingen ^d	% in Yde gebied ^e	Selectie bij aanmelding
*H1340	Noordse woelmuis	10	13	ca. 600	B2 (6-15%)	C (<2%)	ja
H1903	Groenknolorchis	5	5	ca. 16.000	B2 (6-15%)	B2 (6-15%)	nee

- (a) Aantal gebieden dat maximaal voor deze soort kan worden geselecteerd volgens het criterium: "behorend tot de X belangrijkste gebieden" voor de betreffende soort.
- (b) Aantal gebieden dat op grond van de huidige gegevens en omstandigheden zou voldoen aan het onder (a) genoemde selectiecriteria (Y < X indien er minder dan X gebieden zijn waarin de soort is vastgesteld of voorkomt in differentiërende omvang).
- (c) Landelijke voortplantingspopulatie in exemplaren of aantal bezette kilometerhokken (km²).
- (d) Populatiegrootte in het onderhavige gebied uitgedrukt als percentage van de landelijke populatie. (Niet ingevuld indien gebied niet één van de X belangrijkste gebieden is.)
- (e) Populatiegrootte in het, in rangorde van aflopende betekenis, Yde belangrijkste gebied.

4.4 Verspreiding habitattypen en soorten in het Habitatrichtlijngebied

De begrenzing van het Habitatrichtlijngebied Grevelingen is in het bijzonder bepaald aan de hand van de ligging van habitattypen en leefgebieden van de soorten waarvoor het gebied is aangewezen (zie verder paragraaf 3.2). De verspreiding van de betreffende habitattypen en soorten binnen het gebied wordt in deze paragraaf globaal beschreven ter onderbouwing van de gevolgde begrenzing. Het is niet bedoeld als een uitputtende beschrijving.

Het habitatype zilte pionierbegroeiingen, *zeekraal* (H1310A) komt vooral voor langs de oevers van de Slikken van Flakkee. Het andere subtype *zeevetmuur* (H1310B) wordt eveneens daar eveneens aangetroffen (vaak aansluitend op subtype A) en daarnaast ook op de Hompelvoet en langs het Dijkwater. Schorren en zilte graslanden, *binnendijks* (H1330B) is zowel aanwezig op de Slikken van Flakkee, op de Slikken van Bommenede en op de lagere delen van de Hompelvoet. Het habitatype grijze duinen, *kalkarm* (H2130B) komt voor op de Hompelvoet. Duindoornstruwelen (H2160) zijn aanwezig op De Punt (uitloper voorkomen Duinen Goeree) en verder verspreid op de Slikken van Flakkee en de eilanden. Kruipwilgstruwelen (H2170) en vochtige duinvalleien, *kalkrijk* (H2190B) zijn aanwezig op de Slikken van Flakkee en de eilanden (Hompelvoet, Stampersplaat, Dwars in de Weg, Veermansplaat). Ruigten en zomen, *harig wilgenroosje* (H6430B) komen verspreid voor op de hogere delen van de Slikken van Flakkee. De groenknolorchis (H1903) is met name op de Stampersplaat en de Veermansplaat aanwezig. De noordse woelmuis (H1340) komt verspreid over het gehele gebied voor: Kabbelaarsbank, De Punt (noordoostelijk gedeelte), Preekhilpolder (inclusief de ten oosten daarvan gelegen oeverlanden), Markenje, Slikken van Flakkee (noordelijke deel), Slikken van Bommenede, Dijkwater en op alle eilanden (inclusief Ossehoek en Archipel).

¹⁵ Soorten waarvoor geen gebieden zijn geselecteerd zijn: zeepriek (H1095), elft (H1102), zalm (H1106), bittervoorn (H1134) en kleine modderkruiper (H1149). Voor de platte schijfhoren (H4056) zijn geen gebieden geselecteerd omdat de soort bij de uitbreiding van de EU in 2004 is toegevoegd aan bijlage II.

5 INSTANDHOUDINGSDOELSTELLINGEN

5.1 Inleiding

Het ecologisch netwerk Natura 2000 moet de betrokken natuurlijke habitats en leefgebieden van soorten in hun natuurlijke verspreidingsgebied in een gunstige staat van instandhouding behouden of in voorkomend geval herstellen. Onder het begrip "instandhouding" wordt een geheel aan maatregelen verstaan die nodig zijn voor het behoud of herstel van natuurlijke habitats en populaties van wilde dier- en plantensoorten in een gunstige staat van instandhouding. Ingevolge artikel 4, vierde lid, Habitatrichtlijn worden bij aanwijzing als Habitatrichtlijngebied "tevens de prioriteiten vast[gesteld] gelet op het belang van de gebieden voor het in een gunstige staat van instandhouding behouden of herstellen van een type natuurlijke habitat [...] of van een soort [...] alsmede voor de coherentie van Natura 2000 en gelet op de voor dat gebied bestaande dreiging van achteruitgang en vernietiging".

Deze bepaling is in artikel 10a, tweede lid, van de Natuurbeschermingswet 1998 nader uitgewerkt. Op grond van dit artikel bestaat de verplichting om in een aanwijzing doelstellingen ten aanzien van de instandhouding van leefgebieden van vogelsoorten dan wel doelstellingen ten aanzien van de instandhouding van natuurlijke habitats of populaties van de in het wild levende dier- en plantensoorten op te nemen. Om die reden zijn voor elk Natura 2000-gebied instandhoudingsdoelstellingen ontwikkeld, waarbij per habitatype en per (vogel)soort is uitgegaan van landelijke doelen en de bijdrage die een gebied redelijkerwijs kan leveren voor het bereiken van een gunstige staat van instandhouding op landelijk niveau. Voor zover van toepassing is daarbij aangegeven welke habitatypes en/of (vogel)soorten ten koste mogen gaan van andere habitatypes en (vogel)soorten. Bij broedvogelsoorten met een regionale doelstelling is in de toelichting aangegeven wat in een bepaalde periode de minimale en maximale bijdrage van het betreffende gebied aan het regionale doelniveau is geweest.

In bijlage B.4 van deze Nota van toelichting is een overzicht opgenomen van alle gebiedsdoelstellingen per habitatype en per (vogel)soort.

Voor de Natura 2000-gebieden zullen in beheerplannen instandhoudingsmaatregelen worden uitgewerkt die beantwoorden aan de gebiedsspecifieke ecologische vereisten van de betrokken natuurlijke habitats en (vogel)soorten.

Als verdere invulling van het stellen van prioriteiten zijn voor de acht onderscheiden Natura 2000-landschappen¹⁶ kernopgaven geformuleerd op grond van de daar voorkomende habitatypes en soorten, de landelijke betekenis van deze waarden binnen het betreffende landschap, de belangrijkste verbeteropgaven en de beïnvloedingsmogelijkheden. Per landschap omvatten ze de belangrijkste behoud- en herstelopgaven. De kernopgaven stellen prioriteiten ("richting geven") en geven overeenkomsten en verschillen tussen en binnen de gebieden aan. Zij hebben in het bijzonder betrekking op habitatypes en (vogel)soorten die sterk onder druk staan en/of waarvoor Nederland van groot of zeer groot belang is. De kernopgaven worden per Natura 2000-landschap behandeld en opgesomd in hoofdstuk 5 van het Natura 2000 doelendocument (2006).

Het Grevelingenmeer heeft te kampen met een afnemend zuurstofgehalte. Als onderdeel van de MIRT verkenning Grevelingen¹⁷ die op initiatief van rijksoverheden en regionale overheden wordt uitgevoerd, wordt onderzocht of het water in de Grevelingen weer gezond kan worden door gedempt getij te introduceren in het meer middels een aantal doorlaatopeningen in de Brouwersdam en eventueel de Grevelingendam. De uitkomsten van deze verkenning kan aanleiding zijn om instandhoudingsdoelen voor dit gebied te herzien.

5.2 Algemene doelen

Behoud en indien van toepassing herstel van:

1. de bijdrage van het Natura 2000-gebied aan de ecologische samenhang van Natura 2000 zowel binnen Nederland als binnen de Europese Unie;

¹⁶ Het Natura 2000-landschap van het gebied waarop dit besluit betrekking heeft staat vermeld in paragraaf 3.2 van deze Nota van toelichting.

¹⁷ Deze verkenning richt zich op het herstellen van het zuurstofgehalte van het water, het opwekken van duurzame energie, het uitbreiden van het natuurareaal, het verbeteren van het aanbod van recreanten en toeristen en het herstel van de visserij.

2. de bijdrage van het Natura 2000-gebied aan de biologische diversiteit en aan de gunstige staat van instandhouding van natuurlijke habitats en soorten binnen de Europese Unie, die zijn opgenomen in bijlage I of bijlage II van de Habitatrichtlijn. Dit behelst de benodigde bijdrage van het gebied aan het streven naar een op landelijk niveau gunstige staat van instandhouding voor de habitattypen en de soorten waarvoor het gebied is aangewezen;
3. de natuurlijke kenmerken van het Natura 2000-gebied, inclusief de samenhang van de structuur en functies van de habitattypen en van de soorten waarvoor het gebied is aangewezen;
4. de op het gebied van toepassing zijnde ecologische vereisten van de habitattypen en soorten waarvoor het gebied is aangewezen.

5.3 Habitatrichtlijn: habitattypen (bijlage I)

H1310 Zilte pionierbegroeiingen

Doel Behoud oppervlakte en kwaliteit.

Toelichting Het habitatype zilte pionierbegroeiingen komt over een aanzienlijke oppervlakte voor in het gebied, voornamelijk aan de oevers van zandplaten. Beide subtypen worden aangetroffen, zowel zilte pionierbegroeiingen, *zeekraal* (subtype A) als zilte pionierbegroeiingen, *zeevetmuur* (subtype B). Met name voor subtype B is de uitgestrektheid van de begroeiingen uitzonderlijk.

H1330 Schorren en zilte graslanden

Doel Behoud oppervlakte en kwaliteit schorren en zilte graslanden, *binnendijks* (subtype B).

Toelichting De Grevelingen is het belangrijkste gebied voor subtype B omdat hier in vergelijking tot andere gebieden verreweg de grootste oppervlakte voorkomt.

H2130 *Grijze duinen

Doel Behoud oppervlakte en kwaliteit grijze duinen, *kalkarm* (subtype B).

Toelichting Het habitatype grijze duinen, *kalkarm* (subtype B) komt voor in de vorm van droge, soortenrijke graslanden. Het zijn jonge begroeiingen die in circa 30 jaar met begrazing zijn ontstaan.

H2160 Duindoornstruwelen

Doel Behoud oppervlakte en kwaliteit.

Toelichting In de Grevelingen wordt behoud van goed ontwikkelde vormen van het habitatype duindoornstruwelen nagestreefd, omdat het type landelijk in goede staat van instandhouding verkeert en in dit gebied met een relatief groot oppervlakte voorkomt. Uitbreiding van dit habitatype op de Grevelingse eilanden ten koste van habitattypen grijze duinen (H2130) en vochtige duinvalleien (H2190) moet worden voorkomen.

H2170 Kruiwilgstruwelen

Doel Behoud oppervlakte en kwaliteit.

Toelichting Het habitatype kruiwilgstruwelen komt plaatselijk in goed ontwikkelde, kalkminnende vorm voor en vormt een successiestadium dat voortkomt uit habitatype vochtige duinvalleien (H2190). De Grevelingen is één van de belangrijkste gebieden voor dit habitatype. Omdat de landelijke staat van instandhouding gunstig is wordt behoud van oppervlakte en kwaliteit nagestreefd.

H2190 Vochtige duinvalleien

Doel Behoud oppervlakte en kwaliteit vochtige duinvalleien, *kalkrijk* (subtype B).

Toelichting De Grevelingen herbergt een relatief grote oppervlakte van het kalkminnende habitatype vochtige duinvalleien, *kalkrijk* (subtype B) in goed ontwikkelde vorm. Het betreft relatief jonge ecosystemen, naar verwachting zal op de langere duur onder het huidige beheer een verschuiving in de soortensamenstelling plaatsvinden van kalkindicerende soorten van vochtige duinvalleien, *kalkrijk* (subtype B) naar meer zuurindicerende soorten van vochtige duinvalleien, *ontkalkt* (subtype C) en mogelijk begroeiingen van habitatype grijze duinen (H2130) en kruiwilgstruwelen (H2170).

H6430 Ruigten en zomen

Doel Behoud oppervlakte en kwaliteit ruigten en zomen, *harig wilgenroosje* (subtype B).
 Toelichting Het habitatype ruigten en zomen, *harig wilgenroosje* (subtype B) komt hier in de vorm van heemstbegroeiingen in geringe omvang voor.

5.4 Habitatrichtlijn: soorten (bijlage II)

H1340 *Noordse woelmuis

Doel Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor uitbreiding populatie.
 Toelichting De Grevelingen vormt één van de belangrijkste gebieden voor de noordse woelmuis in Zuidwest-Nederland. De soort komt hier voor op voormalige slikken aan de rand van het gebied en op de eilanden, waar de populatie aanzienlijk is afgenomen.

H1903 Groenknolorchis

Doel Behoud omvang en kwaliteit biotoop voor behoud populatie.
 Toelichting De groenknolorchis komt voor in vochtige duinvalleien (H2190) in het gebied. Voor duurzaam behoud zijn telkens opnieuw jonge successiestadia van vochtige duinvalleien noodzakelijk.

5.5 Vogelrichtlijn: broedvogels

A081 Bruine kiekendief

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 17 paren.
 Toelichting De bruine kiekendief is van oudsher een vrij zeldzame broedvogel. Vanaf de jaren tachtig heeft een duidelijke toename plaatsgevonden tot maximaal 20 paren in 1997 en 2001. In de periode 1999-2003 werden gemiddeld 17 paren per jaar geteld. Gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding is behoud voldoende. Het gebied levert vooralsnog onvoldoende draagkracht voor een zelfstandige sleutelpopulatie, maar draagt wel bij aan zowel de draagkracht in de regio Zeeuwse Delta als die in de Hollandse Delta ten behoeve van regionale sleutelpopulaties.

A132 Kluut

Doel Uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied als bijdrage aan de draagkracht voor de populatie van het Deltagebied van ten minste 2.000 paren.
 Toelichting De regionale doelstelling van het Deltagebied heeft betrekking op de volgende gebieden: Haringvliet, Hollands Diep, Krammer-Volkerak, Grevelingen, Oosterschelde, Zoommeer, Westerschelde & Saeftinghe en Markiezaat. De populatie is alleen op regionaal niveau gedefinieerd vanwege het sterk wisselende voorkomen per gebied. Het gebied draagt bij aan de draagkracht ten behoeve van een regionale sleutelpopulatie. Gezien de negatieve trend in de Grevelingen en de noodzakelijke bijdrage aan de regionale populatiedoelstelling, is in het onderhavige gebied herstel van het leefgebied gewenst. In de recente periode 1999-2008 is gebleken dat maximaal 16% van het regionale doelniveau van het Deltagebied broedde in het onderhavige gebied, en minimaal 8%. Op de korte termijn¹⁸ is de doelstelling gericht op het keren van de huidige negatieve trend. De kluut is van oudsher een broedvogel op de Slikken van Flakkee, de Hompelvoet en de Slikken van Bommenede.

A137 Bontbekplevier

Doel Uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied als bijdrage aan de populatie van het Deltagebied van ten minste 105 paren.
 Toelichting De regionale doelstelling van het Deltagebied heeft betrekking op de volgende gebieden: Haringvliet, Krammer-Volkerak, Grevelingen, Oosterschelde, Zoommeer, Westerschelde & Saeftinghe en Markiezaat. De populatie is alleen op regionaal niveau gedefinieerd vanwege het

¹⁸ Met de korte termijn wordt bedoeld de periode tot het moment waarop de landelijke doelstelling uit het Natura 2000 doelendocument (LNV, 2006) zal worden geëvalueerd.

sterk wisselende voorkomen per gebied. Het gebied draagt bij aan de draagkracht ten behoeve van een regionale sleutelpopulatie. Gezien de negatieve trend in de Grevelingen en de noodzakelijke bijdrage aan de regionale populatiedoelstelling, is in het onderhavige gebied herstel van het leefgebied gewenst. In de recente periode 1999-2008 is gebleken dat maximaal 30% van het regionale doelniveau van het Deltagebied broedde in het onderhavige gebied en minimaal 13%. Op de korte termijn¹⁸ is de doelstelling gericht op het keren van de huidige negatieve trend. Belangrijkste broedplaatsen waren de Slikken van Flakkee, Veermansplaten en Hompelvoet.

A138 Strandplevier

Doel Uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied als bijdrage aan de draagkracht voor de populatie van het Deltagebied van ten minste 220 paren.

Toelichting De regionale doelstelling van het Deltagebied heeft betrekking op de volgende gebieden: Duinen Goeree & Kwade Hoek, Haringvliet, Krammer-Volkerak, Grevelingen, Oosterschelde, Zoommeer, Westerschelde & Saefthinghe en Markiezaat. De populatie is alleen op regionaal niveau gedefinieerd vanwege het sterk wisselende voorkomen per gebied. Het gebied draagt bij aan de draagkracht ten behoeve van een regionale sleutelpopulatie. Gezien de negatieve trend in de Grevelingen en de noodzakelijke bijdrage aan de regionale populatiedoelstelling, is in het onderhavige gebied herstel van het leefgebied gewenst. In de recente periode 1999-2008 is gebleken dat maximaal 40% van het regionale doelniveau van het Deltagebied broedde in het onderhavige gebied, en minimaal 27%. Op de korte termijn¹⁸ is de doelstelling gericht op het keren van de huidige negatieve trend. Van oudsher is de strandplevier een broedvogel op (schelpen)strandjes langs de kust. Na de afsluiting vestigden zich vele paren op drooggevalen schorren en op werkeilanden (Slikken van Flakkee, Veermansplaten en Hompelvoet).

A191 Grote stern

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied als bijdrage aan de draagkracht voor de populatie van het Deltagebied van ten minste 6.200 paren.

Toelichting De regionale doelstelling van het Deltagebied heeft betrekking op de volgende gebieden: Haringvliet, Grevelingen, Oosterschelde en Westerschelde & Saefthinghe. De populatie is alleen op regionaal niveau gedefinieerd vanwege het sterk wisselende voorkomen per gebied. Het gebied draagt bij aan de draagkracht ten behoeve van een regionale sleutelpopulatie. In de periode 1999-2008 broedde minimaal 0% en maximaal 68% van het regionale doelniveau van het Deltagebied in het onderhavige gebied. Hoewel de aantallen broedende grote sterns sinds 2004 laag zijn in de Grevelingen, is er geen herstelopgave op korte termijn vereist omdat de bijdrage van dit gebied aan de landelijke populatiedoelstelling binnen Natura 2000-gebieden, samen met de bijdrage van de overige Natura 2000-gebieden voldoende is. De grote stern broedt al van oudsher op de Hompelvoet. De afsluiting heeft daarin geen verandering gebracht. Vanaf 1985 werd in de Grevelingen zowel op de Hompelvoet als op de plaat van Markenje gebroed, terwijl vanaf 1987 een deel van deze populatie ging broeden in de Westerschelde (Hooge Platen) en in België (Zeebrugge).

A193 Visdief

Doel Uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied als bijdrage aan de draagkracht voor de populatie van het Deltagebied van ten minste 6.500 paren.

Toelichting De regionale doelstelling van het Deltagebied heeft betrekking op de volgende gebieden: Haringvliet, Krammer-Volkerak, Grevelingen, Oosterschelde, Zoommeer en Westerschelde & Saefthinghe. De populatie is alleen op regionaal niveau gedefinieerd vanwege het sterk wisselende voorkomen per gebied. Het gebied draagt bij aan de draagkracht ten behoeve van een regionale sleutelpopulatie. Gezien de negatieve trend in de Grevelingen en de noodzakelijke bijdrage aan de regionale populatiedoelstelling, is in het onderhavige gebied herstel van het leefgebied gewenst. In de recente periode 1999-2008 is gebleken dat maximaal 14% van het regionale doelniveau van het Deltagebied broedde in het onderhavige gebied en minimaal 4%. Op de korte termijn¹⁸ is de doelstelling gericht op het keren van de huidige

negatieve trend. Sinds 2005 is er weer sprake van een toename. Met name de Hompelvoet herbergt van oudsher een flinke kolonie visdieven.

A195 Dwergstern

- Doel** Behoud omvang en kwaliteit leefgebied als bijdrage aan de draagkracht voor de populatie van het Deltagebied van ten minste 300 paren.
- Toelichting** De regionale doelstelling van het Deltagebied heeft betrekking op de volgende gebieden: Haringvliet, Krammer-Volkerak, Grevelingen, Oosterschelde en Westerschelde & Saeftinghe. De populatie is alleen op regionaal niveau gedefinieerd vanwege het sterk wisselende voorkomen per gebied. Het gebied draagt bij aan de draagkracht ten behoeve van een regionale sleutelpopulatie. Ondanks de landelijk matig ongunstige staat van instandhouding is herstel van de populatie niet direct vereist, omdat er een positieve trend zichtbaar is. Het leefgebied heeft blijkbaar voldoende draagkracht. In de periode 1999-2008 broedde minimaal 5% en maximaal 76% van het regionale doelniveau van het Deltagebied in het onderhavige gebied. Pas na de afsluiting werd de Grevelingen een belangrijk broedgebied voor de dwergstern. Rond 1980 was op de Hompelvoet jaarlijks een kolonie aanwezig (circa 140 paren), en in 2002 op de Slikken van Bommenede.

5.6 Vogelrichtlijn: niet-broedvogels

A004 Dodaars

- Doel** Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 70 vogels (seizoensgemiddelde).
- Toelichting** Aantallen dodaars zijn van nationale betekenis. Het gebied heeft voor de soort met name een functie als foerageergebied. Het gebied levert als concentratiegebied de grootste bijdrage voor de dodaars in Nederland, na het Veerse meer en de Oosterschelde. Verder heeft de dodaars een nogal diffuse verspreiding. De soort is een wintergast, vooral aanwezig van oktober-maart. Populatieaantallen fluctueren afhankelijk van de strengheid van de winters, maar recent heeft een opvallende toename plaatsgevonden. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

A005 Fuut

- Doel** Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 1.600 vogels (seizoensgemiddelde).
- Toelichting** Aantallen futen zijn van nationale en internationale betekenis. Het gebied heeft voor de soort met name een functie als foerageergebied. Het gebied levert de grootste bijdrage als overwinteringsgebied voor de fuut in Nederland. De soort is vooral aanwezig van oktober-februari. Tot voor kort was er met name een sterke toename in aantal van november op december. Het zwaartepunt van de verspreiding verschoof dan van het midden en oosten (Dwars in de Weg, Veermansplaat, Dijkwater) naar het westen. Een deel van deze vogels kwam waarschijnlijk onder andere vanuit de Voordelta en Oosterschelde, waar de piek al in oktober valt. Begin jaren negentig is de populatie sterk toegenomen, sinds 1993 fluctuerend maar sinds het seizoen 1999/2000 zijn de aantallen in december-maart weer aanzienlijk lager. Het aantalsverloop vertoont overeenkomsten met dat van de middelste zaagbek (A069) en de aalscholver (A017). De recente afname resulteert ook in een afname in het hele Deltagebied. De landelijk matig ongunstige staat van instandhouding wordt echter vooral veroorzaakt door de situatie in het IJsselmeergebied. Behoud van de huidige situatie in dit gebied is dan ook voldoende.

A007 Kuifduiker

- Doel** Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 20 vogels (seizoensgemiddelde).
- Toelichting** Aantallen kuifduikers zijn van internationale en zeer grote nationale betekenis. Het gebied heeft voor de soort met name een functie als foerageergebied. Het gebied levert de grootste bijdrage voor de kuifduiker in Nederland (de aanwezigheid op de Noordzee en de Waddenzee is echter

slecht gedocumenteerd). De soort is een wintergast, vooral aanwezig van november-april. De kuifduiker is recent toegenomen tot internationaal belangrijke aantallen (maximum 198 in seizoen 2003/2004). Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

A008 Georde fuut

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 1.500 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Aantallen georde futen zijn van internationale en zeer grote nationale betekenis. Het gebied heeft voor de soort met name een functie als foerageergebied. Het gebied levert veruit de grootste bijdrage voor de georde fuut in Nederland. De soort is bijna het gehele jaar present, met de laagste aantallen in mei/juni en hoge aantallen vooral in augustus/september. In die laatste periode wordt op de Grevelingen geruid. De georde fuut komt verspreid over het hele meer voor, maar is vooral aanwezig op de overgang van ondiep naar dieper water. Sinds 1993 is de populatie in de ruiperiode sterk toegenomen (verviervoudigd); het seizoensmaximum is inmiddels groter dan 8.000. Ook de Nederlandse broedpopulatie is sterk toegenomen (tot circa 500 paar in 2000), maar de aantallen in de Grevelingen zijn zodanig hoog dat er ook sprake moet zijn van een ruigebied met internationale aantrekkingskracht. Recent is ook in de wintermaanden sprake van een populatietoename. Behoud van de huidige situatie is voldoende, op landelijk niveau is geen herstelopgave geformuleerd.

A017 Aalscholver

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 310 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Het gebied heeft voor de aalscholver met name een functie als foerageergebied en als slaappleats. De draagkrachtschatting heeft vooral betrekking op de foerageerfunctie. De soort is vooral aanwezig in het vroege najaar, met maxima in september. In de jaren negentig was de populatie aanvankelijk stabiel, maar vanaf 1998 is de aalscholver in lagere aantallen aanwezig. Dit aantalsverloop vertoont overeenkomsten met dat van de fuut (A005) en de middelste zaagbek (A069). Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

A026 Kleine zilverreiger

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 50 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Aantallen kleine zilverreigers zijn van grote nationale betekenis. Het gebied heeft voor de soort met name een functie als foerageergebied en levert de grootste bijdrage in Nederland, met bijna een derde van de Nederlandse vogels. De kleine zilverreiger is vooral aanwezig in de nazomer (augustus-oktober), iets langer dan de lepelaar (A034). De soort is aanwezig in de Grevelingen vanaf 1993, sindsdien is er sprake van een sterke doorgaande populatietoename tot een voorlopig maximum van 269 vogels in 2003. Handhaving van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

A034 Lepelaar

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 70 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Aantallen lepelaars zijn van nationale en internationale betekenis. Het gebied heeft voor de soort met name een functie als foerageergebied. De soort is vooral aanwezig in de nazomer (augustus/september). De populatie is toegenomen in relatie met de groei van de Nederlandse populatie. Mogelijk vindt er uitwisseling plaats met de Voordelta bij een gunstig voedselaanbod in de Grevelingen. Hierbij gaat het vooral om brakwatergrondel, waarvan twee sterke jaarklassen een extra sterke toename van het aantal lepelaars in 1997 en 1998 kunnen verklaren. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

A037	Kleine zwaan
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 4 vogels (seizoensgemiddelde).
Toelichting	Het gebied heeft voor de kleine zwaan met name een functie als slaappleats en als foerageergebied. Rond 1990 waren er relatief hoge aantallen, waarna een afname heeft plaatsgevonden, met mogelijk recent enig herstel. Handhaving van de huidige situatie is voldoende ondanks de landelijk matig ongunstige staat van instandhouding, omdat het landelijke aantalsverloop vooral door omstandigheden in de broedgebieden wordt gestuurd.
A041	Kolgans
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 140 vogels (seizoensgemiddelde).
Toelichting	Het gebied heeft voor de kolgans met name een functie als foerageergebied. Aantallen fluctueren sterk, er is geen duidelijke trend. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.
A043	Grauwe gans
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 630 vogels (seizoensgemiddelde).
Toelichting	Het gebied heeft voor de grauwe gans met name een functie als foerageergebied en als slaappleats. De draagkrachtschatting heeft vooral betrekking op de foerageerfunctie. Zoals op de meeste plaatsen in Nederland zijn aantallen in de loop van de jaren negentig steeds sneller toegenomen. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding. De doelstelling heeft geen betrekking op de eventuele functie van het gebied als broedgebied voor deze soort.
A045	Brandgans
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 1.900 vogels (seizoensgemiddelde).
Toelichting	Aantallen brandganzen zijn van internationale betekenis. Het gebied heeft voor de soort met name een functie als foerageergebied en als slaappleats. De draagkrachtschatting heeft vooral betrekking op de foerageerfunctie. Het aantalsverloop fluctueert door uitwisseling met binnendijkse gebieden. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding. De doelstelling heeft geen betrekking op de eventuele functie van het gebied als broedgebied voor deze soort.
A046	Rotgans
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 1.700 vogels (seizoensgemiddelde).
Toelichting	Aantallen rotganzen zijn van nationale en internationale betekenis. Het gebied heeft voor de soort met name een functie als foerageergebied en als slaappleats. De Grevelingen levert na de Waddenzee en de Oosterschelde de grootste bijdrage voor de soort in Nederland. De draagkrachtschatting heeft vooral betrekking op de foerageerfunctie. Aantallen zijn min of meer stabiel. Behoud van de huidige situatie is voldoende, want er is geen landelijke herstelopgave geformuleerd.
A048	Bergeend
Doel	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 700 vogels (seizoensgemiddelde).
Toelichting	Het gebied heeft voor de bergeend met name een functie als foerageergebied. De soort is vooral aanwezig in najaar en winter en neemt in aantal toe, net als in de rest van de zoute Delta. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

A050 Smient

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 4.500 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Het gebied heeft voor de smient met name een functie als foerageergebied en als slaappleats. De soort is een wintergast, aanwezig in september-maart. Er is sprake van schommelende aantallen zonder een duidelijke trend, ondanks de populatietoename in de Oosterschelde en Westerschelde. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

A051 Krakeend

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 320 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Aantallen krakeenden zijn van internationale betekenis. Het gebied heeft voor de soort met name een functie als foerageergebied. De soort is een wintergast, vooral aanwezig in november-maart. Sinds 1999 is de populatie sterk toegenomen, waardoor de Grevelingen de grootste bijdrage in de zoute Delta is gaan leveren met aantallen van internationale betekenis. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

A052 Wintertaling

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 510 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Het gebied heeft voor de wintertaling met name een functie als foerageergebied. De soort is vooral overwinteraar, aanwezig in de periode september-maart. Er is sprake van sterk fluctuerende aantallen zonder een duidelijke trend, ondanks de populatietoename in de Oosterschelde en Westerschelde. Behoud van de huidige situatie is voldoende, want er is geen landelijke herstelopgave geformuleerd.

A053 Wilde eend

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 2.900 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Het gebied heeft voor de wilde eend met name een functie als foerageergebied. Er is geen duidelijke trend. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

A054 Pijlstaart

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 60 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Het gebied heeft voor de pijlstaart met name een functie als foerageergebied. Er is sprake van fluctuerende aantallen met een toenemende tendens. Behoud van de huidige situatie is voldoende, want er is geen landelijke herstelopgave geformuleerd.

A056 Slobeend

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 50 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Het gebied heeft voor de slobeend met name een functie als foerageergebied. Er is sprake van toenemende aantallen met enige fluctuatie. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

A067 Brilduiker

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 620 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Aantallen brilduikers zijn van nationale betekenis. Het gebied heeft voor de soort met name een functie als foerageergebied. Het gebied levert na de Oosterschelde en het Krammer-Volkerak de grootste bijdrage voor de brilduiker in Nederland. De soort is een wintergast,

vooral aanwezig in november-maart. De populatie is geleidelijk afgenomen, sinds 1999 zijn de aantallen beduidend lager, vergelijkbaar met het aantalverloop van de grotere viseters. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

A069 Middelste zaagbek

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 1.900 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Aantallen van de middelste zaagbek zijn van internationale en zeer grote nationale betekenis. Het gebied heeft voor de soort onder andere een functie als foerageergebied. Het betreft het gebied met verreweg de grootste bijdrage als overwinteringsgebied voor de middelste zaagbek in Nederland (de aantallen in de Noordzee en Waddenzee zijn echter slecht gedocumenteerd). De soort is vooral aanwezig in oktober-april, met name in het oosten en bij de Veermansplaat, in groepen op de overgang van ondiep naar diep, samen met geoorde futen (A008) en brilduikers (A067). In de tweede helft van de jaren tachtig en de eerste helft van de jaren negentig is de populatie sterk toegenomen, daarna eerst stabiel gebleven maar sinds seizoen 1999/2000 in oktober-december zijn de aantallen weer aanzienlijk lager. Dit patroon vertoont overeenkomsten met dat van de fuut (A005) en de aalscholver (A017) en wordt mogelijk gestuurd door veranderingen in visstand. Anders dan bij fuut (A005) en aalscholver (A017) was in 2002 en 2003 weer sprake van hogere aantallen. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

A103 Slechtvalk

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 10 vogels (seizoensmaximum).

Toelichting Aantallen slechtvalken zijn van nationale betekenis. Het gebied heeft voor de soort met name een functie als foerageergebied. De Grevelingen levert na de Waddenzee en de Oosterschelde de grootste bijdrage voor de slechtvalk binnen het Natura 2000-netwerk. Er is sprake van een sterke doorgaande populatietoename. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

A125 Meerkoet

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 2.000 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Het gebied heeft voor de meerkoet met name een functie als foerageergebied. De soort komt onder meer voor foeragerend op grasland langs de Grevelingendam en rond jachthavens. Recent is de populatie sterk in aantal toegenomen. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

A130 Scholekster

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 560 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Het gebied heeft voor de scholekster onder andere een functie als foerageergebied en als slaappleats. De draagkrachtschatting heeft betrekking op beide functies. Er was sprake van relatief hoge aantallen in de tweede helft van de jaren negentig, daarna is de populatie weer in aantal afgenomen. Op langere termijn is de populatie min of meer stabiel. Behoud van de huidige situatie is voldoende, want de vermoedelijke oorzaak van de landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding ligt niet in dit gebied.

A132 Kluut

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 80 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Het gebied heeft voor de kluut met name een functie als foerageergebied en als slaappleats. De draagkrachtschatting heeft betrekking op beide functies. De soort is het hele jaar present, met lage aantallen in december-februari en hoge aantallen in april-juni, door invloed van de lokale

broedpopulatie. Het aantalsverloop is min of meer stabiel. Behoud van de huidige situatie is voldoende, want er is geen landelijke herstelopgave geformuleerd.

A137 Bontbekplevier

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 50 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Het gebied heeft voor de bontbekplevier met name een functie als foerageergebied en als slaappleats. De draagkrachtschatting heeft betrekking op beide functies. De populatie die in West- en Zuid-Afrika overwintert, trekt door via de Grevelingen in augustus/september en in mei, en zorgt voor de grootste pieken in het seizoenverloop. De najaarspiek is sinds de jaren tachtig verschoven van augustus naar september en in de tweede helft van de jaren negentig in betekenis afgenomen. In de andere maanden, waarin het vooral gaat om de populatie die in West-Europa en Noord-Afrika overwintert (met een afzonderlijk herkenbare doortrekkiepiek in maart), is sprake van een min of meer doorgaande populatietoename, die door de lagere aantallen echter de recente afname gedurende het najaar niet volledig compenseert. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

A138 Strandplevier

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 20 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Aantallen strandplevieren zijn van nationale betekenis. Het gebied heeft voor de soort met name een functie als foerageergebied en als slaappleats. De draagkrachtschatting heeft betrekking op beide functies. Het gebied levert na de Westerschelde en Oosterschelde de grootste bijdrage voor de strandplevier binnen Nederland. De soort is vooral aanwezig in de zomer en het najaar (mei-oktober). Aantallen zijn min of meer stabiel, maar met begin jaren negentig een verschuiving van juli/augustus (najaarstrek) naar april-juni (broedtijd). De aantallen doortrekkers in Nederland worden grotendeels bepaald door de omvang van de eigen broedpopulatie en de afname is voor een groot deel een gevolg van verlies aan geschikte broedgebieden. De draagkrachtschatting is berekend over de periode na de grootste landelijke afname, 1989-2003. De soort verkeert landelijk in een matig ongunstige staat van instandhouding.

A140 Goudplevier

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 2.600 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Aantallen goudplevieren zijn van nationale en internationale betekenis. Het gebied heeft voor de soort met name een functie als foerageergebied en als slaappleats. De draagkrachtschatting heeft betrekking op beide functies. Het gebied levert als wetland na de Waddenzee de grootste bijdrage voor de goudplevier binnen Nederland. Het seizoenverloop vertoont pieken in november/december en in februari/maart. In de Grevelingen is een duidelijke populatietoename, waarbij de voorjaarspiek aanzienlijk hoger is geworden dan de najaarspiek, terwijl de zwaartepunten verschoven van december naar november en van maart naar februari. De landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding heeft zijn oorsprong in een afname buiten het Natura 2000-netwerk. Behoud van de huidige situatie is voldoende, want de vermoedelijke oorzaak van de landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding ligt niet in dit gebied.

A141 Zilverplevier

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 130 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Het gebied heeft voor de zilverplevier met name een functie als foerageergebied en als slaappleats. De draagkrachtschatting heeft betrekking op beide functies. De populatie is toegenomen, weliswaar met enige fluctuaties. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

A149 Bonte strandloper

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 650 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Het gebied heeft voor de bonte strandloper met name een functie als foerageergebied en als slaappleats. De draagkrachtschatting heeft betrekking op beide functies. De soort is een overwinteraar, aanwezig in oktober-maart. Aantallen fluctueren, mogelijk met enige toename, het aandeel in de totale Deltapopulatie is echter klein. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

A157 Rosse grutto

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 30 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Het gebied heeft voor de rosse grutto onder andere een functie als foerageergebied en als slaappleats. De draagkrachtschatting heeft betrekking op beide functies. In de jaren negentig heeft een opvallende afname in aantallen plaatsgevonden. Behoud van de huidige situatie is echter voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

A160 Wulp

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 440 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Het gebied heeft voor de wulp met name een functie als foerageergebied en als slaappleats. De draagkrachtschatting heeft betrekking op beide functies. De populatie is toegenomen in de loop van de jaren negentig. Behoud van de huidige situatie is voldoende gezien de landelijk gunstige staat van instandhouding.

A162 Tureluur

Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 170 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Het gebied heeft voor de tureluur met name een functie als foerageergebied en als slaappleats. De draagkrachtschatting heeft betrekking op beide functies. De aantallen vertonen een licht positieve trend. Behoud van de huidige situatie is voldoende, want er is geen landelijke herstelopgave geformuleerd.

A169 Steenloper

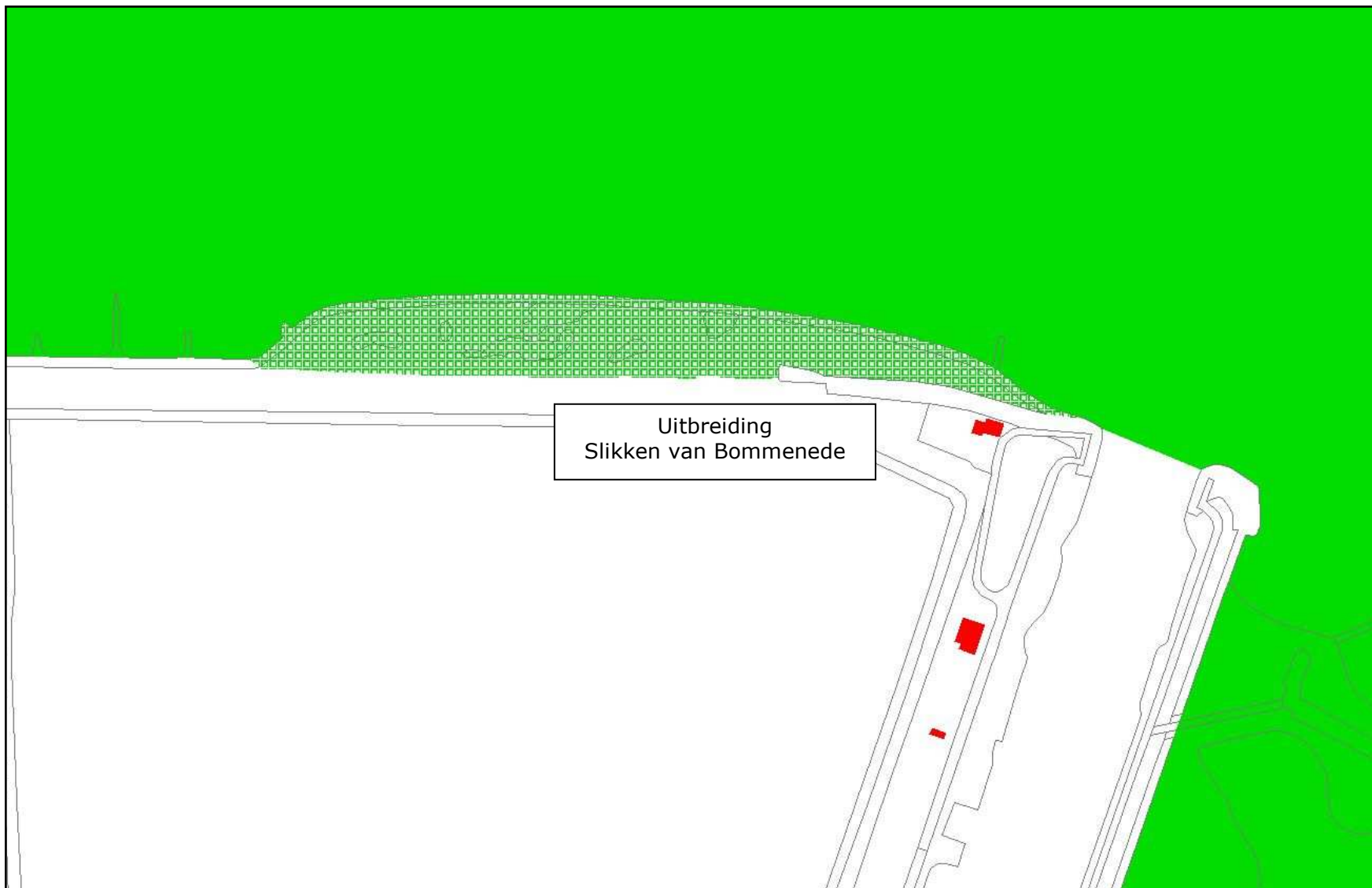
Doel Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 30 vogels (seizoensgemiddelde).

Toelichting Het gebied heeft voor de steenloper met name een functie als foerageergebied en als slaappleats. De draagkrachtschatting heeft betrekking op beide functies. De soort is het hele jaar present, maar met lage aantallen in juni en juli. Na een forse afname eind jaren tachtig, is de populatie min of meer stabiel. In de Grevelingen gaat het slechts om enkele tientallen vogels. Behoud van de huidige situatie is voldoende, want de vermoedelijke oorzaak van de landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding ligt niet in dit gebied.

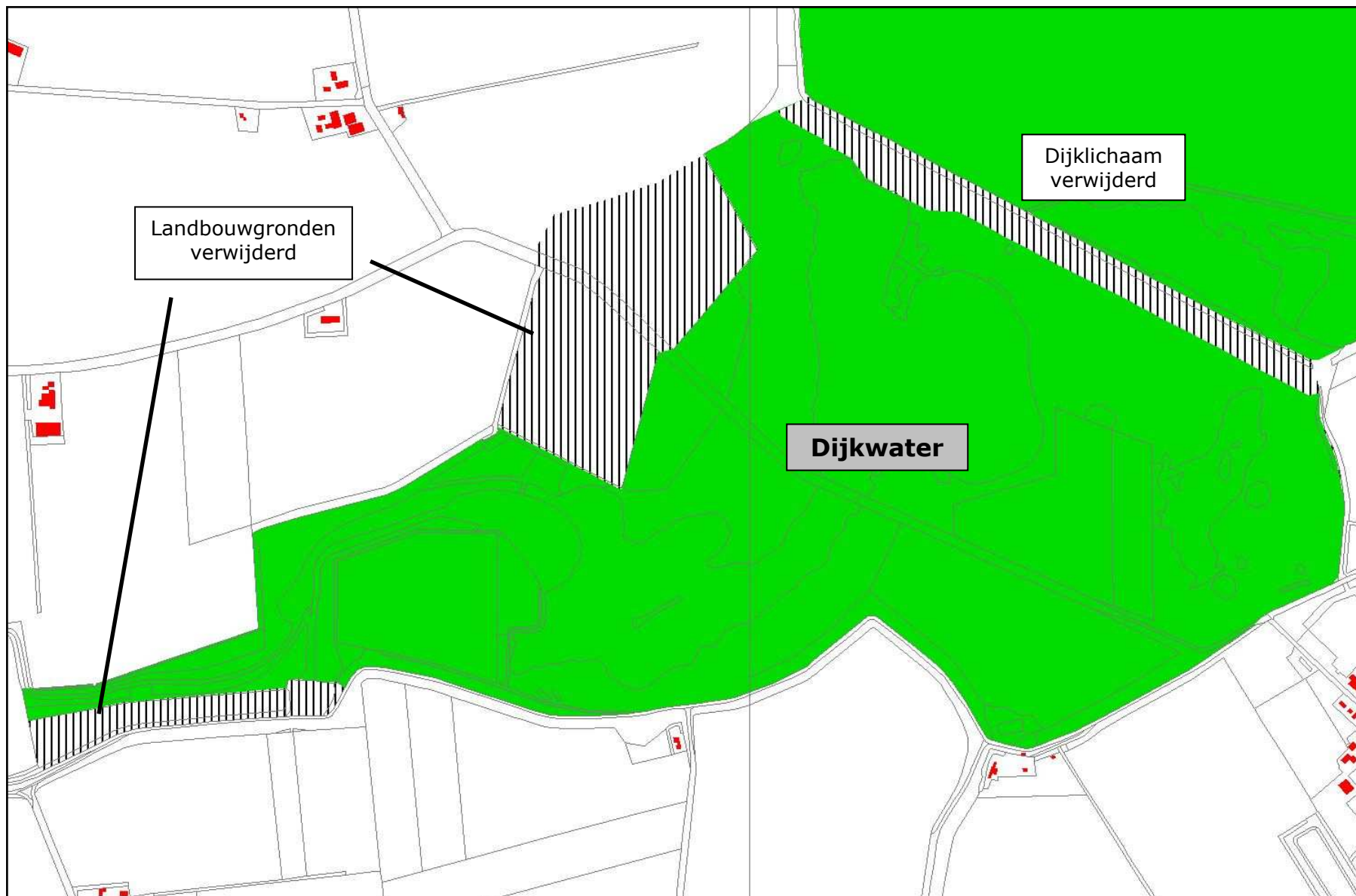

Grenswijzigingen Vogelrichtlijngebied

Nadere onderbouwing van wijzigingen in Natura 2000-waarden waarvoor het gebied is aangewezen, van de selectie als Habitatrictlijngebied en toewijzing van en wijzigingen in instandhoudingsdoelstellingen

- B.1 Wijzigingen in habitattypen en soorten ten opzichte van aanmelding als Habitatrictlijngebied en/of het ontwerpbesluit (paragraaf 4.2.1 en 4.2.2)
- B.2 Wijzigingen in vogelsoorten ten opzichte van aanwijzing als Vogelrichtlijngebied en/of het ontwerpbesluit (paragraaf 4.2.3)
- B.3 Toepassing selectiecriteria Habitatrictlijngebieden (paragraaf 4.3)
- B.4 Toewijzing instandhoudingsdoelstellingen (hoofdstuk 5)

B.1 Wijzigingen in habitattypen en soorten ten opzichte van aanmelding als Habitatrictlijngebied en/of het ontwerpbesluit (paragraaf 4.2.1 en 4.2.2)

- In aanvulling op de aanmelding als Habitatrictlijngebied (2003), maar conform het ontwerpbesluit (2008), is het gebied ook aangewezen voor het habitatype grijze duinen, *kalkarm* (H2130B). Grijze duinen komen voor binnen de begrenzing van het gebied, op de Hompelvoet.
- In aanvulling op de aanmelding als Habitatrictlijngebied (2003), maar conform het ontwerpbesluit (2008), is het gebied ook aangewezen voor het habitatype duindoornstruwelen (H2160). Duindoornstruwelen zijn aanwezig op De Punt en verder verspreid op de Slikken van Flakkee en de eilanden.
- In aanvulling op de aanmelding als Habitatrictlijngebied (2003), maar conform het ontwerpbesluit (2008), is het gebied ook aangewezen voor het habitatype ruigten en zomen (H6430). Het habitatype ruigten en zomen, *harig wilgenroosje* (subtype B) komt met een beperkte oppervlakte in dit gebied voor.

B.2 Wijzigingen in vogelsoorten ten opzichte van aanwijzing als Vogelrichtlijngebied en/of het ontwerpbesluit (paragraaf 4.2.3)

De vogelsoorten waarvoor het gebied in 2000 is aangewezen, zijn indertijd ontleend aan SOVON (2000)¹⁹. De numerieke criteria die daarin zijn opgenomen zijn ontleend aan de Nota van Antwoord Vogelrichtlijn (2000)²⁰. Een gebied wordt slechts aangewezen voor soorten waarvoor het gebied van landelijke betekenis is. Hiervan is in beginsel sprake indien het gebied minstens 1% van de landelijke broedpopulatie herbergt, indien 0,1% van de biogeografische populatie geregeld in het gebied verblijft of indien het gebied in combinatie met andere gebieden voldoende bijdrage kan leveren aan een sleutelpopulatie.

Voor eventuele toevoeging of verwijdering van vogelsoorten is gebruik gemaakt van SOVON & CBS (2005)²¹ waarin de ontwikkeling van vogelaantallen in de laatste decennia is beschreven. Dit rapport heeft ten grondslag gelegen aan de formulering van de instandhoudingsdoelstellingen voor de Vogelrichtlijnsoorten. In bijlage 1 van dit rapport zijn de verschillen aangegeven tussen de soortenlijsten per gebied die in beide aangehaalde rapporten zijn opgenomen. Om ecologische redenen die in voorkomende gevallen hieronder zijn vermeld, is soms van deze algemene criteria afgeweken. Deze werkwijze heeft voor de lijst van vogelsoorten waarvoor dit gebied is aangewezen, de volgende consequenties:

- In afwijking van de oorspronkelijke aanwijzing als Vogelrichtlijngebied (2000), maar conform het ontwerpbesluit (2008), is het gebied niet aangewezen voor de volgende vogelsoorten van bijlage I: nonnetje (A068) als niet-broedvogel en zwartkopmeeuw (A176) als broedvogel. Opname van het nonnetje in dit gebied is destijds gebaseerd op een eenmalig hoog aantal. Het gebied blijkt op grond van

¹⁹ SOVON (2000): Belangrijke vogelgebieden in Nederland 1993-97. SOVON-informatierapport 2000/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

²⁰ Ministerie van LNV (2000): Nota van Antwoord Vogelrichtlijn, bijlage 1, selectiecriteria en methode van begrenzing. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Den Haag.

²¹ SOVON & CBS (2005): Trends van vogelaantallen in het Nederlandse Natura 2000 netwerk. SOVON-informatierapport 2005/09. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

recente gegevens van marginale betekenis voor de landelijke staat van instandhouding van deze soort en er is tevens geen sprake van een landelijke herstelopgave. De instandhoudingsdoelstelling voor de zwartkopmeeuw is verwijderd omdat de relatieve bijdrage van het gebied voor deze soort door sterke toename van de landelijke populaties inmiddels is afgenomen. Het gebied is slechts nog van marginale betekenis voor de landelijke staat van instandhouding van deze soort, waarvoor geen landelijke herstelopgave is geformuleerd.

B.3 Toepassing selectiecriteria Habitatrichtlijngebieden (paragraaf 4.3)

In dit onderdeel wordt voor elk habitatype en elke soort waarvoor het onderhavige gebied aan de selectiecriteria voldoet (zie paragraaf 4.3), een overzicht gegeven van alle daarvoor kwalificerende gebieden. Dit gebeurt zoveel mogelijk in de vorm van een tabel met de gebieden die aan de selectiecriteria voldoen, onder vermelding van de relatieve bijdrage. In het geval van habitattypen betreft dit het actuele aandeel van de landelijke oppervlakte dat in het gebied aanwezig is. Indien kwaliteit een rol heeft gespeeld in de bepaling van de gebiedselectie voor habitattypen is dit tekstueel toegelicht. In het geval van soorten betreft de relatieve bijdrage het aandeel van de landelijke populatie dat (geregeld) in het gebied aanwezig is. Afhankelijk van de soort wordt dit afgemeten aan getelde aantallen, aantal bezette plekken of kilometerhokken.

Er is gebruik gemaakt van de volgende klasse-indeling:

A1 = 15-30%, A2 = 30-50%, A3 = 50-75% en A4 = >75%

B1 = 2-6% en B2 = 6-15%

C = <2%

In de kolom "Bronvermelding" zijn de terreinbeherende organisaties en andere instanties en bronnen vermeld, waaraan de oppervlaktecijfers en aantallen zijn ontleend, met vermelding van de jaren waarin deze zijn verzameld of gepubliceerd.

- Het gebied is één van de belangrijkste gebieden voor de volgende habitattypen:

H1310A – Zilte pionierbegroeiingen, zeekraal			
Landelijke oppervlakte ca. 2.200 ha			
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Relatieve bijdrage	Bronvermelding
001	Waddenzee	A3 (50-75%)	Aanwijzingsbesluit 2009
122	Westerschelde & Saeftinghe	A1 (15-30%)	Aanwijzingsbesluit 2010
118	Oosterschelde	B1 (2-6%)	Aanwijzingsbesluit 2010

Voor de aanmelding van Habitatrichtlijngebieden zijn voor dit habitatype de volgende vijf gebieden geselecteerd: Waddenzee (001), Duinen en Lage Land Texel (002)²², Duinen Goeree & Kwade Hoek (101)²³, Grevelingen (115) en Zwin en Kievittepolder (123)²⁴. In het Natura 2000 doelendocument (2006) is dit habitatype in twee subtypen verdeeld (respectievelijk *zeekraal* en *zeevetmuur*) om recht te doen aan de ecologische variatie en gelet op het aanzienlijke verschil in ecologische vereisten. De "belangrijkste gebieden" voor subtype A (*zeekraal*) zijn: Waddenzee, Oosterschelde (118) en Westerschelde & Saeftinghe (122). Van deze gebieden herbergt Waddenzee de grootste oppervlakte (ongeveer 50% landelijke oppervlakte), gevolgd door Westerschelde (ongeveer 20%) en Oosterschelde (ongeveer 5%). Het vierde en vijfde gebied zijn Duinen en Lage Land Texel en Noordzeekustzone (007); zij bevatten net iets meer dan 2% van de landelijke oppervlakte van het subtype. In de overige gebieden zijn slechts relatief kleine oppervlakten oppervlakten van dit subtype aanwezig.

²² Destijds bekend als Duinen Texel, Waal en Burg, Dijkmanshuizen en de Bol.

²³ Destijds bekend als Duinen Goeree.

²⁴ Destijds bekend als Zwin.

H1310B – Zilte pionierbegroeiingen, zeevetmuur			
Landelijke oppervlakte ca. 300 ha			
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Relatieve bijdrage	Bronvermelding
115	Grevelingen	A3 (50-75%)	Staatsbosbeheer 2003
007	Noordzeekustzone	A1 (15-30%)	Aanwijzingsbesluit 2009
002	Duinen en Lage Land Texel	B2 (6-15%)	Aanwijzingsbesluit 2009

Voor de aanmelding van Habitatrictlijngebieden zijn voor dit habitattypen de volgende vijf gebieden geselecteerd: Waddenzee (001), Duinen en Lage Land Texel (002)²², Duinen Goeree & Kwade Hoek (101)²³, Grevelingen (115) en Zwin & Kievittepolder (123)²⁴. In het Natura 2000 doelendocument (2006) is dit habitattypen in twee subtypen verdeeld (respectievelijk *zeekraal* en *zeevetmuur*) om recht te doen aan de ecologische variatie en gelet op het aanzienlijke verschil in ecologische vereisten. De “belangrijkste gebieden” voor subtype B (*zeevetmuur*) zijn: Grevelingen, Noordzeekustzone (007) en Duinen en Lage Land Texel. Van deze gebieden herbergt de Grevelingen verreweg de grootste oppervlakte (circa 65%). Op de tweede plaats staat Noordzeekustzone waar zich recent op het Groene Strand van Schiermonnikoog ook een forse oppervlakte heeft ontwikkeld. Duinen en Lage Land Texel staat op de derde plaats hoewel niet duidelijk is of dit subtype in de Waddenzee niet meer voorkomt dan de beschikbare karteringen aangeven. Op de vijfde plaats staat Kwade Hoek dat onderdeel is van Natura 2000-gebied Duinen Goeree & Kwade Hoek. In de overige gebieden zijn slechts relatief kleine oppervlakten van dit subtype aanwezig.

H1330B – Schorren en zilte graslanden, binnendijks

Voor de aanmelding van Habitatrictlijngebieden (2003) zijn voor dit habitattypen, zonder onderscheid in subtypen, de volgende vijf gebieden geselecteerd: Waddenzee (001), Duinen en Lage Land Texel (002)²², Duinen Goeree & Kwade Hoek (101)²³, Oosterschelde (118)²⁵ en Westerschelde & Saetinghe (122). In het Natura 2000 doelendocument (2006) is dit habitattypen in twee subtypen verdeeld (respectievelijk *buitendijks* en *binnendijks*) om recht te doen aan de ecologische variatie en gelet op het aanzienlijke verschil in ecologische vereisten. De drie “belangrijkste gebieden” voor subtype B (*binnendijks*) zijn: Grevelingen (115), Oosterschelde en Yerseke en Kapelse Moer (121). Van deze gebieden herbergt Grevelingen de grootste oppervlakte (30-40% van de landelijke oppervlakte), gevolgd door Yerseke en Kapelse Moer en Oosterschelde (met name inlagen Schouwen-Duiveland). In andere gebieden zijn slechts relatief kleine oppervlakten aanwezig.

H2170 – Kruiwilgstruwelen			
Landelijke oppervlakte ca. 900 ha			
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Relatieve bijdrage	Bronvermelding
004	Duinen Terschelling	A1 (15-30%)	Aanwijzingsbesluit 2009
115	Grevelingen	A1 (15-30%)	Staatsbosbeheer 2003
002	Duinen en Lage Land Texel	B2 (6-15%)	Aanwijzingsbesluit 2009
005	Duinen Ameland	B2 (6-15%)	Aanwijzingsbesluit 2009
006	Duinen Schiermonnikoog	B1 (2-6%)	Aanwijzingsbesluit 2009

Ten tijde van de aanmelding van Habitatrictlijngebieden (2003) werden voor dit habitattypen twee subtypen onderscheiden waarbij voor elk subtype drie gebieden zijn geselecteerd. Voor het verbond der wilgenbroekstruwelen: Duinen Ameland (005), Duinen Terschelling (004) en Zwanenwater & Petteerderduinen (085)²⁶, en voor het kraaihei-verbond: Duinen Schiermonnikoog (006), Duinen Terschelling (004) en Duinen en Lage Land Texel (002)²². In de huidige interpretatie van het habitattypen kruiwilgstruwelen worden geen

²⁵ Ten tijde van de aanmelding van Habitatrictlijngebieden is het gebied Yerseke en Kapelse Moer (121) aangemeld in combinatie met het gebied Oosterschelde onder de naam Oosterschelde.

²⁶ Destijds bekend als Duinen Zwanenwater en Petteerderduinen.

subtypen onderscheiden. Op basis van nieuwe informatie kunnen de vijf in de tabel genoemde gebieden thans als belangrijkste worden aangemerkt. Dit zijn de gebieden met veruit de grootste oppervlakten en/of de beste kwaliteit van dit habitatype. Vergelijkbare oppervlakten als op Duinen Schiermonnikoog zijn aanwezig in Noordhollands Duinreservaat (087) en Kop van Schouwen (116) maar deze betreffen minder soortenrijke vegetaties dan op Schiermonnikoog. Samen herbergen deze vijf gebieden zo'n 70% van de landelijke oppervlakte.

H2190B – Vochtige duinvalleien, kalkrijk			
Landelijke oppervlakte ca. 700 ha			
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Relatieve bijdrage	Bronvermelding
115	Grevelingen	A2 (30-50%)	Staatsbosbeheer 2003
006	Duinen en Lage Land Texel	B2 (6-15%)	Aanwijzingsbesluit 2009
100	Voornes Duin	B2 (6-15%)	Aanwijzingsbesluit 2008

Voor de aanmelding van Habitatrichtlijngebieden (2003) zijn de drie volgende gebieden voor dit subtype geselecteerd: Duinen Vlieland (003), Duinen Schiermonnikoog (006) en Voornes Duin (100). Op grond van de huidige kennis kunnen de drie in de tabel genoemde gebieden thans als belangrijkste gebieden voor het subtype worden beschouwd. Relatief grote oppervlakten (>6%) worden behalve in Grevelingen (115) en Duinen en Lage Land Texel (002) ook aangetroffen in Voornes Duin, Duinen Terschelling (004), Kennemerland-Zuid (088) en Duinen Goeree & Kwade Hoek (101). De laatste drie gebieden zijn in de selectie van de drie belangrijkste gebieden echter buiten beschouwing gelaten, omdat in Voornes Duin het subtype in betere kwaliteit voorkomt vanwege de grote soortenrijkdom.

- Het gebied is één van de belangrijkste gebieden voor de volgende habitatoorten:

H1340 – *Noordse woelmuis			
Landelijke populatie ca. 600 kilometerhokken			
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Relatieve bijdrage	Bronvermelding
002	Duinen en Lage Land Texel	B2 (6-15%)	Aanwijzingsbesluit 2009
112	Biesbosch	B2 (6-15%)	Zoogdierverseniging VZZ 2008
115	Grevelingen	B2 (6-15%)	Zoogdierverseniging VZZ 2008
109	Haringvliet	B1 (2-6%)	Zoogdierverseniging VZZ 2008
118	Oosterschelde	B1 (2-6%)	Aanwijzingsbesluit 2010
092	Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske	B1 (2-6%)	Zoogdierverseniging VZZ 2008
095	Oostelijke Vechtplassen	B1 (2-6%)	Zoogdierverseniging VZZ 2008
114	Krammer-Volkerak	B1 (2-6%)	Zoogdierverseniging VZZ 2008
091	Polder Westzaan	B1 (2-6%)	Zoogdierverseniging VZZ 2008
090	Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder	C (<2%)	Zoogdierverseniging VZZ 2008
009	Groote Wielen	C (<2%)	Aanwijzingsbesluit 2011
010	Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving	C (<2%)	Aanwijzingsbesluit 2011
089	Eilandspolder	C (<2%)	Zoogdierverseniging VZZ 2008

Voor de prioritaire soort noordse woelmuis, waarvan de ondersoort *arenicola* alleen in Nederland voorkomt (grote internationale verantwoordelijkheid), geldt in de eerste plaats het selectiecriteria "tien belangrijkste gebieden". Bij de aanmelding van Habitatrichtlijngebieden (2003) waren er acht gebieden waar populaties van redelijke omvang bekend waren die tevens een groot en kwalitatief relatief goed leefgebied tot hun beschikking hadden. Deze acht gebieden zijn achtereenvolgens Duinen en Lage Land Texel (002)²⁷, Wormer-

²⁷ Destijds bekend als Duinen Texel, Waal en Burg, Dijkmanshuizen en de Bol.

en Jisperveld & Kalverpolder (090), Polder Westzaan (091), Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske (092)²⁸, Nieuwkoopse Plassen & De Haeck (103), Haringvliet (109), Biesbosch (112), en Grevelingen (115). Omwille van een goede geografische spreiding is bij de aanmelding aan deze acht gebieden nog een negende gebied toegevoegd, namelijk Eilandspolder (089), dat een belangrijk bolwerk vormt voor de populatie in het veenweidegebied van Laag Holland. Met deze negen – kwalitatief beste – gebieden werd de sterk bedreigde metapopulatie uit Friesland nog niet afgedekt. Daarom zijn ten tijde van de aanmelding van Habitatrichtlijngebieden aanvullend nog drie gebieden geselecteerd: IJsselmeer (072)²⁹, Grootte Wielen (009) en Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving (010). Voor Zuidwest-Nederland zijn de drie geselecteerde gebieden (Haringvliet, Biesbosch en Grevelingen) uitgebreid met het Krammer-Volkerak (114), dat tevens een verbinding vormt tussen de verschillende leefgebieden in het Deltagebied. Omwille van de geografische verspreiding en duurzame instandhouding zijn bij de aanmelding derhalve 13 gebieden in plaats van 10 gebieden geselecteerd.

Op grond van inventarisatiegegevens uit de periode 1994-2007 zijn, afgemeten aan het aantal bezette kilometerhokken, Duinen en Lage Land Texel (002), Biesbosch en Grevelingen de drie belangrijkste gebieden voor de noordse woelmuis. Daarnaast behoren Haringvliet, Oosterschelde (118), Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske, Oostelijke Vechtplassen (095), Krammer-Volkerak, Polder Westzaan, Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder tot de tien belangrijkste gebieden voor deze soort. Grootte Wielen, Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving en Eilandspolder kunnen hieraan worden toegevoegd omwille van het bereiken van voldoende geografische spreiding en dekking (mede gelet op de precare situatie van de Friese populatie).

H1903 – Groenknolorchis			
Landelijke populatie ca. 16.000 exemplaren ^a			
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Relatieve bijdrage	Bronvermelding
004	Duinen Terschelling	A1 (15-30%)	Aanwijzingsbesluit 2009
002	Duinen en Lage Land Texel	A1 (15-30%)	Aanwijzingsbesluit 2009
034	Weerribben	A1 (15-30%)	FLORON 2008
115	Grevelingen	B2 (6-15%)	FLORON 2008
035	De Wieden	B2 (6-15%)	FLORON 2008

(a) Minimum-populatieschatting (aantal exemplaren) in 2001 (in het kustgebied kunnen de aantallen van jaar tot jaar sterk wisselen afhankelijk van de waterstand).

Ten tijde van de aanmelding van de Habitatrichtlijngebieden (2003) zijn de volgende vijf gebieden voor deze habitatsoort geselecteerd: Duinen Terschelling (004), Duinen en Lage Land Texel (002)²², Weerribben (034), Voornes Duin (100) en Duinen Vlieland (003). Met de huidige kennis blijken de vijf belangrijkste gebieden Duinen Terschelling, Duinen en Lage Land Texel, Weerribben, Grevelingen (115) en De Wieden (035) te zijn. In vergelijking met de situatie in de buurlanden zijn in ons land nog veel populaties aanwezig, waarmee Nederland de belangrijkste kern van verspreiding van de soort vormt in West-Europa. Ook in Nederland is de soort zeldzaam, gedurende de 20^e eeuw is de populatie sterk achteruit gegaan door onder andere ontwatering en ontginning. De soort is vrijwel verdwenen in de Hollandse vastelandsduinen maar komt nog wel veel voor in de duinen op de Waddeneilanden, met name op Terschelling en Texel. Door het ontstaan van nieuwe strandvlaktes komt de soort nu relatief veel voor in het Natura 2000-gebied Grevelingen. In de laagveenmoerassen bevatten De Wieden en Weerribben grote populaties van deze soort.

B.4 Toewijzing instandhoudingsdoelstellingen (hoofdstuk 5)

Voor zover de hier vermelde gebiedsdoelen en relatieve bijdragen betrekking hebben op de Natura 2000-gebieden die buiten dit aanwijzingsbesluit vallen en waarvan de definitieve besluiten op het moment van

²⁸ Destijds bekend als Ilperveld/Oostzanerveld/Varkensland.

²⁹ Destijds bekend als Friese IJsselmeerkust.

vaststelling van het onderhavige besluit nog niet zijn vastgesteld, moeten deze worden beschouwd als "indicatieve" opgaven en kunnen ze nog aan verandering onderhevig zijn.

In dit onderdeel wordt voor iedere Natura 2000-waarde waarvoor het onderhavige gebied is aangewezen, inzichtelijk gemaakt hoe de landelijke doelstelling³⁰ is uitgewerkt in de Natura 2000-gebieden. De landelijke doelstellingen vormen een kader voor de formulering van instandhoudingsdoelstellingen op gebiedsniveau. De gebiedsdoelen bij elkaar "opgeteld", eventueel tezamen met een opgave buiten het Natura 2000-netwerk, hebben als som het landelijke doel. Onder iedere tabel wordt de landelijke staat van instandhouding van betreffende habitatype of (vogel)soort vermeld. Indien de landelijke doelstelling van de betreffende waarde afwijkt van wat kan worden verwacht uit de landelijke staat van instandhouding, is dit hier gemotiveerd. Gebiedsdoelstellingen die afwijken van de landelijke doelstelling, worden ook zoveel mogelijk gemotiveerd. In gevallen waarin motivering ontbreekt, is aanpassing nog in overweging (met name naar aanleiding van zienswijzen) in het kader van het besluit voor het betreffende gebied. Doelstellingen die volgens de tabellen zijn aangepast ten opzichte van het ontwerpbesluit (zie kolom "Besluit") staan eveneens onder de betreffende tabellen gemotiveerd. De instandhoudingsdoelstellingen van habitatypen en (vogel)soorten die zijn toegevoegd ten opzichte van het ontwerpbesluit, zijn in principe op behoud gesteld, omdat de landelijke doelstelling al haalbaar werd geacht zonder deze toevoegingen. De instandhoudingsdoelstellingen die om deze reden op behoud zijn gesteld en daarmee afwijken van de landelijke doelstelling voor het betreffende habitatype of de betreffende soort, zijn in de tabellen gemarkeerd met een x. De niet-broedvogelsoorten waarvoor zowel landelijk als in alle gebieden een behoudopgave is gesteld zijn samengevat in één tabel. Regels in cursief betreffen complementaire doelen. Deze zijn in de tabellen opgenomen omdat ze nog in de vigerende besluiten staan vermeld. Deze doelen zullen niet langer in aanwijzingsbesluiten worden opgenomen (zie bijlage C, paragraaf 4.1). Bij broedvogels en niet-broedvogels wordt in de kolom "Populatie" tevens aangegeven of er sprake is van herstel dan wel uitbreiding (↑). In een aparte kolom is van elk gebied de relatieve bijdrage vermeld. Voor een nadere toelichting en de klasse-indeling wordt verwezen naar de inleiding van onderdeel 3 van deze bijlage.

B.4.1 Habitatrictlijn: habitatypen

H1310A – Zilte pionierbegroeiingen, zeekraal					
Landelijke doelstelling: uitbreiding oppervlakte en behoud kwaliteit					
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel oppervlakte	Doel kwaliteit	Relatieve bijdrage	Besluit
001	Waddenzee	behoud	behoud	A3	aanwijzingsbesluit
002	Duinen en Lage Land Texel	behoud	behoud	B1	aanwijzingsbesluit
003	Duinen Vlieland	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
004	Duinen Terschelling	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
007	Noordzeekustzone	behoud	behoud	B1	aanwijzingsbesluit
101	Duinen Goeree & Kwade Hoek	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
113	Voordelta	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
115	Grevelingen	behoud	behoud	C	conform ontwerp
118	Oosterschelde	uitbreiding	behoud	B1	aanwijzingsbesluit
121	Yerseke en Kapelse Moer	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
122	Westerschelde & Saeftinghe	uitbreiding	behoud	A1	aanwijzingsbesluit
123	Zwin & Kievittepolder	behoud	behoud	C	ontwerpbesluit

Vrijwel alle kweldergebieden langs de Nederlandse kust zijn Habitatrictlijngebied. Dit betekent dat het overgrote deel van dit habitatype zich bevindt binnen het landelijke Natura 2000-netwerk (>95% van de

³⁰ De landelijke doelomschrijving in deze paragraaf beperkt zich in principe tot behoud/uitbreiding oppervlakte (of omvang leefgebied) en behoud/verbetering kwaliteit (leefgebied), in geval van soorten en vogels aangevuld met het doel voor behoud/uitbreiding populatie. Voor de volledige formulering van de landelijke doelen inclusief toelichting wordt verwezen naar het Natura 2000 doelendocument (2006).

landelijke oppervlakte). De landelijke staat van instandhouding van het habitatype zilte pionierbegroeiingen, *zeekraal* (subtype A) is op de aspecten oppervlakte en kwaliteit beoordeeld als respectievelijk "matig ongunstig" en "gunstig"³¹. De landelijke doelstelling sluit hierop aan. De matig ongunstige staat van instandhouding op het aspect oppervlakte is met name gericht op de sterke achteruitgang in de Oosterschelde (118) en Westerschelde & Saeftinghe (122) door erosie van de schorren. Uitbreiding oppervlakte wordt daarom in deze twee gebieden beoogd.

H1310B – Zilte pionierbegroeiingen, zeevetmuur					
Landelijke doelstelling: behoud oppervlakte en behoud kwaliteit					
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel oppervlakte	Doel kwaliteit	Relatieve bijdrage	Besluit
001	Waddenzee	behoud	behoud	B2	aanwijzingsbesluit
002	Duinen en Lage Land Texel	behoud	behoud	B2	aanwijzingsbesluit
004	Duinen Terschelling	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
007	Noordzeekustzone	behoud	behoud	A1	aanwijzingsbesluit
101	Duinen Goeree & Kwade Hoek	behoud	behoud	B2	aanwijzingsbesluit
113	Voordelta	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
115	Grevelingen	behoud	behoud	A3	conform ontwerp
122	Westerschelde & Saeftinghe	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit

Vrijwel alle kweldergebieden langs de Nederlandse kust zijn Habitatrichtlijngebied. Dit betekent dat het overgrote deel van dit habitatype zich bevindt binnen het landelijke Natura 2000-netwerk (>95% van de landelijke oppervlakte). De landelijke staat van instandhouding voor het habitatype zilte pionierbegroeiingen, *zeevetmuur* (subtype B) is beoordeeld als "gunstig". De landelijke doelstelling sluit hierop aan. De gebiedsdoelen zijn in overeenstemming met de landelijke doelstelling.

H1330B – Schorren en zilte graslanden, binnendijs					
Landelijke doelstelling: behoud oppervlakte en behoud kwaliteit					
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel oppervlakte	Doel kwaliteit	Relatieve bijdrage	Besluit
001	Waddenzee	behoud	behoud	B1	aanwijzingsbesluit
002	Duinen en Lage Land Texel	behoud	behoud	B2	aanwijzingsbesluit
091	Polder Westzaan	uitbreiding	verbetering	C	ontwerpbesluit
115	Grevelingen	behoud	behoud	A2	conform ontwerp
118	Oosterschelde	uitbreiding	behoud	B2	aanwijzingsbesluit
121	Yerseke & Kapelse Moer	behoud	behoud	A1	aanwijzingsbesluit
122	Westerschelde & Saeftinghe	behoud	behoud	B1	aanwijzingsbesluit
123	Zwin & Kievittepolder	behoud	behoud	C	ontwerpbesluit
124	Groote Gat	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit

Van het habitatype schorren en zilte graslanden, *binnendijs* (H1330B) is bijna driekwart van de landelijke oppervlakte opgenomen in het Natura 2000-netwerk. De landelijke staat van instandhouding van het subtype is op de aspecten oppervlakte en kwaliteit beoordeeld als respectievelijk "gunstig" en "matig ongunstig". De landelijke doelstelling wijkt af op het aspect kwaliteit, omdat de matig ongunstige staat van instandhouding van de kwaliteit het gevolg is van de ongunstige situatie in het Noord-Hollandse veenweidegebied (Polder Westzaan (091)). Door vermindering van zoute kwel staan de betreffende zilte vegetaties daar sterk onder druk. Daarom is alleen in Polder Westzaan een hersteldoelstelling neergelegd. In de Oosterschelde (118) ligt een opgave voor uitbreiding van de oppervlakte, omdat de oppervlakte aan kwelders in dit gebied sterk afwijkt van de natuurlijke situatie.

³¹ In het Natura 2000 doelendocument (2006) zijn deze twee beoordelingen abusievelijk verwisseld.

H2130B – *Grijze duinen, kalkarm					
Landelijke doelstelling: uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit					
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel oppervlakte	Doel kwaliteit	Relatieve bijdrage	Besluit
001	Waddenzee	behoud	verbetering	B1	aanwijzingsbesluit
002	Duinen en Lage Land Texel	uitbreiding	verbetering	B2	aanwijzingsbesluit
003	Duinen Vlieland	uitbreiding	verbetering	B2	aanwijzingsbesluit
004	Duinen Terschelling	uitbreiding	verbetering	B2	aanwijzingsbesluit
005	Duinen Ameland	uitbreiding	verbetering	B1	aanwijzingsbesluit
006	Duinen Schiermonnikoog	uitbreiding	verbetering	B1	aanwijzingsbesluit
084	Duinen Den Helder – Callantsoog	behoud	behoud	B2	ontwerpbesluit
085	Zwanenwater & Petteerderduinen	uitbreiding	verbetering	B1	ontwerpbesluit
086	Schoorlse Duinen	uitbreiding	verbetering	B1	aanwijzingsbesluit
087	Noordhollands Duinreservaat	uitbreiding	verbetering	B2	ontwerpbesluit
088	Kennemerland-Zuid	behoud	verbetering	B2	ontwerpbesluit
097	Meijendel & Berkheide	uitbreiding	verbetering	B1	ontwerpbesluit
098	Westduinpark & Wapendal	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit ^x
099	Solleveld & Kapittelduinen	behoud	verbetering	C	aanwijzingsbesluit
101	Duinen Goeree & Kwade Hoek	behoud	behoud	B1	aanwijzingsbesluit
115	Grevelingen	behoud	behoud	C	conform ontwerp
116	Kop van Schouwen	uitbreiding	verbetering	B2	ontwerpbesluit
117	Manteling van Walcheren	uitbreiding	verbetering	C	ontwerpbesluit

Vrijwel alle duingebieden langs de Nederlandse kust zijn Habitatrichtlijngebied. Dit betekent dat het overgrote deel van dit habitattypen zich bevindt binnen het landelijke Natura 2000-netwerk (>95% van de landelijke oppervlakte). De landelijke staat van instandhouding voor het habitattypen grijze duinen, *kalkarm* (subtype B) is op de aspecten oppervlakte en kwaliteit beoordeeld als respectievelijk “matig ongunstig” en “zeer ongunstig”. De landelijke doelstelling sluit hierop aan. De doelstellingen voor de gebieden Duinen Goeree & Kwade Hoek (101) en Duinen Den Helder – Callantsoog (084) wijken af van de landelijke doelstelling, omdat het habitattypen in deze gebieden reeds in goed ontwikkelde vorm aanwezig is en er geen mogelijkheden zijn voor uitbreiding van de oppervlakte. Ook de doelstelling van het gebied Grevelingen (115) wijkt af van de landelijke doelstelling. Door de ligging van het habitattypen ten opzichte van de kustlijn treedt hier onvoldoende overstuiving door zand op, noodzakelijk voor het duurzaam voortbestaan van het habitattypen, om kwaliteitsverbetering of uitbreiding van de oppervlakte te kunnen realiseren. Vanwege de dynamische omstandigheden in de Waddenzee (001) is uitbreiding van de oppervlakte in dit gebied niet mogelijk. Hier wordt dan ook alleen ingezet op verbetering van de kwaliteit. Ook in het gebied Kennemerland-Zuid (088) wordt alleen ingezet op verbetering van de kwaliteit, aangezien de overwegend kalkrijke bodem hier geen mogelijkheden biedt voor uitbreiding van de oppervlakte.

H2160 – Duindoornstruwelen					
Landelijke doelstelling: behoud oppervlakte en behoud kwaliteit... ^a					
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel oppervlakte	Doel kwaliteit	Relatieve bijdrage	Besluit
001	Waddenzee	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
002	Duinen en Lage Land Texel	behoud ^a	behoud	B1	aanwijzingsbesluit
003	Duinen Vlieland	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
004	Duinen Terschelling	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
005	Duinen Ameland	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
006	Duinen Schiermonnikoog	behoud	behoud	B1	aanwijzingsbesluit
084	Duinen Den Helder – Callantsoog	behoud	behoud	C	ontwerpbesluit
086	Schoorlse Duinen	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit

087	Noordhollands Duinreservaat	behoud ^a	behoud	B2	ontwerpbesluit
088	Kennemerland-Zuid	behoud ^a	behoud	A2	ontwerpbesluit
096	Coepelduynen	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
097	Meijendel & Berkheide	behoud ^a	behoud	B2	ontwerpbesluit
098	Westduinpark & Wapendal	behoud ^a	behoud	C	aanwijzingsbesluit
099	Solleveld & Kapittelduinen	behoud ^a	behoud	B1	aanwijzingsbesluit
100	Voornes Duin	behoud ^a	behoud	B1	aanwijzingsbesluit
101	Duinen Goeree & Kwade Hoek	behoud ^a	behoud	B2	aanwijzingsbesluit
115	Grevelingen	behoud	behoud	B1	conform ontwerp
116	Kop van Schouwen	behoud ^a	behoud	B2	ontwerpbesluit
117	Manteling van Walcheren	behoud ^a	behoud	C	ontwerpbesluit
122	Westerschelde & Saeftinghe	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
123	Zwin & Kievittepolder	behoud	behoud	C	ontwerpbesluit

- (a) van goed ontwikkelde vormen in de gebieden waar het type een belangrijke positie in het duinlandschap inneemt. Enige achteruitgang in oppervlakte is toegestaan ten gunste van uitbreiding oppervlakte van habitattypen grijze duinen (*H2130), duinbossen (H2180) of vochtige duinvalleien (H2190), mits de totale oppervlakte van goed ontwikkelde vormen [in het betreffende gebied] niet afneemt³².

Vrijwel alle duingebieden langs de Nederlandse kust zijn Habitatrictlijngebied. Dit betekent dat het overgrote deel van dit habitatype zich bevindt binnen het landelijke Natura 2000-netwerk (>95% van de landelijke oppervlakte). De landelijke staat van instandhouding voor het habitatype duindoornstruwelen is beoordeeld als "gunstig". De landelijke doelstelling sluit hierop aan. Alle gebiedsdoelen zijn in overeenstemming met de landelijke doelstelling. Aan een groot deel van de gebieden is een "ten gunste formulering" toegevoegd. Afhankelijk van het voorkomen in deze gebieden zullen één of meerdere van de begunstigde habitattypen (H2130, H2180 of H2190) in de "ten gunste formulering" van de betreffende gebieden zijn opgenomen.

H2170 – Kruiwilgstruwelen					
Landelijke doelstelling: behoud oppervlakte en behoud kwaliteit ^a					
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel oppervlakte	Doel kwaliteit	Relatieve bijdrage	Besluit
002	Duinen en Lage Land Texel	behoud	behoud	B2	aanwijzingsbesluit
003	Duinen Vlieland	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
004	Duinen Terschelling	behoud ^b	behoud	A1	aanwijzingsbesluit
005	Duinen Ameland	behoud ^b	behoud	B2	aanwijzingsbesluit
006	Duinen Schiermonnikoog	behoud ^b	behoud	B1	aanwijzingsbesluit
084	Duinen Den Helder – Callantsoog	uitbreiding	verbetering	C	ontwerpbesluit
085	Zwanenwater & Pettemerduinen	behoud	behoud	B1	ontwerpbesluit
086	Schoorlse Duinen	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
087	Noordhollands Duinreservaat	behoud ^b	behoud	B1	ontwerpbesluit
088	Kennemerland-Zuid	behoud ^b	behoud	B1	ontwerpbesluit
100	Voornes Duin	behoud ^b	behoud	C	aanwijzingsbesluit
115	Grevelingen	behoud	behoud	A1	conform ontwerp
116	Kop van Schouwen	behoud ^b	behoud	B1	ontwerpbesluit

- (a) Lokaal uitbreiding oppervlakte van goed ontwikkelde vormen en lokaal verbetering kwaliteit.
 (b) De oppervlakte mag afnemen ten gunste van het habitatype vochtige duinvalleien (H2190)³².

Vrijwel alle duingebieden langs de Nederlandse kust zijn Habitatrictlijngebied. Dit betekent dat het overgrote deel van dit habitatype zich bevindt binnen het landelijke Natura 2000-netwerk (>95% van de landelijke oppervlakte). De landelijke staat van instandhouding van het habitatype kruiwilgstruwelen is

³² Nadere toelichting over de "ten gunste formulering" wordt gegeven in het Natura 2000 doelendocument (2006), p. 35/37.

beoordeeld als "gunstig". De landelijke doelstelling sluit hierop aan. De gebiedsdoelen zijn in overeenstemming met de landelijke doelstelling. De lokale uitbreiding- en verbeteringdoelstelling ligt in het gebied Duinen Den Helder – Callantsoog (084). Het habitatype komt hier in geringe mate voor in matige tot goede kwaliteit en het gebied heeft goede potentie voor herstel.

H2190B – Vochtige duinvalleien, kalkrijk					
Landelijke doelstelling: uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit					
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel oppervlakte	Doel kwaliteit	Relatieve bijdrage	Besluit
001	Waddenzee	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
002	Duinen en Lage Land Texel	uitbreiding	verbetering	B2	aanwijzingsbesluit
003	Duinen Vlieland	uitbreiding	behoud	C	aanwijzingsbesluit
004	Duinen Terschelling	uitbreiding	behoud	B2	aanwijzingsbesluit
005	Duinen Ameland	uitbreiding	verbetering	C	aanwijzingsbesluit
006	Duinen Schiermonnikoog	uitbreiding	verbetering	C	aanwijzingsbesluit
007	Noordzeekustzone	behoud	behoud	B1	aanwijzingsbesluit
084	Duinen Den Helder – Callantsoog	uitbreiding	verbetering	B1	ontwerpbesluit
087	Noordhollands Duinreservaat	uitbreiding	behoud	B1	ontwerpbesluit
088	Kennemerland-Zuid	uitbreiding	verbetering	B2	ontwerpbesluit
096	Coepelduynen	behoud	verbetering	C	aanwijzingsbesluit
097	Meijendel & Berkheide	uitbreiding	verbetering	C	ontwerpbesluit
099	Solleveld & Kapittelduinen	uitbreiding	verbetering	C	aanwijzingsbesluit
100	Voornes Duin	uitbreiding	verbetering	B2	aanwijzingsbesluit
101	Duinen Goeree & Kwade Hoek	uitbreiding	verbetering	B2	aanwijzingsbesluit
114	Krammer-Volkerak	uitbreiding	behoud	C	concept-ontwerp
115	Grevelingen	behoud	behoud	A2	conform ontwerp
116	Kop van Schouwen	uitbreiding	verbetering	B1	ontwerpbesluit
117	Manteling van Walcheren	behoud	behoud	C	ontwerpbesluit
122	Westerschelde & Saeftinghe	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit

Vrijwel alle duingebieden langs de Nederlandse kust zijn Habitatrictlijngebied. Dit betekent dat het overgrote deel van dit habitatype zich bevindt binnen het landelijke Natura 2000-netwerk (>95% van de landelijke oppervlakte). De landelijke staat van instandhouding van het habitatype vochtige duinvalleien, *kalkrijk* (H2190B) is op de aspecten oppervlakte en kwaliteit beoordeeld als "matig ongunstig". De landelijke doelstelling sluit hierop aan. Wanneer er geen potentiële herstel mogelijkheden aanwezig zijn binnen de begrenzing van het gebied door bijvoorbeeld de mate van dynamiek, zoals in Waddenzee (001), Noordzeekustzone (007) en Grevelingen (115) is er een behoudsdoelstelling geformuleerd. Alle verbeterdoelstellingen sluiten aan op reeds ingezet hydrologisch herstel (waddeneilanden en Hollandse kust) en regeneratie van duinvalleien in duingebieden die door waterwinning zijn aangetast. Voor duurzaam voortbestaan van jonge stadia en de rijke variatie aan vochtige duinvalleien, is vergroting van dynamiek door wind en zee noodzakelijk in een deel van de gebieden. Een dergelijke ontwikkeling wordt nagestreefd op plaatsen waar dit niet in conflict is met de veiligheid van het achterliggende land.

H6430B – Ruigten en zomen, harig wilgenroosje					
Landelijke doelstelling: uitbreiding oppervlakte en behoud/verbetering kwaliteit ^a					
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel oppervlakte	Doel kwaliteit	Relatieve bijdrage ^c	Besluit
010	Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
038	Uiterwaarden IJssel	behoud	behoud	C	ontwerpbesluit
072	IJsselmeer	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
082	Uiterwaarden Lek	uitbreiding	behoud	C	ontwerpbesluit

089	Eilandspolder	behoud	behoud	C	ontwerpbesluit
090	Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder	behoud	behoud	C	ontwerpbesluit
091	Polder Westzaan	uitbreiding	verbetering	C	ontwerpbesluit
092	Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske	behoud	behoud	C	ontwerpbesluit
101	Duinen Goeree & Kwade Hoek	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
108	Oude Maas	uitbreiding	behoud	C	aanwijzingsbesluit
109	Haringvliet	uitbreiding	verbetering	B	ontwerpbesluit
111	Hollands Diep	behoud	behoud	C	ontwerpbesluit
112	Biesbosch	uitbreiding	behoud	A	ontwerpbesluit
114	Krammer-Volkerak	behoud ^b	behoud	C	concept-ontwerp
115	Grevelingen	behoud	behoud	C	conform ontwerp
124	Groote Gat	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit

- (a) Verbetering kwaliteit geldt voor de brakke varianten.
- (b) Waarschijnlijk kan dit subtype bij de huidige voortschrijdende verzoeting niet behouden blijven, maar zullen hiervoor (minder bedreigde) zoete vormen ruigten en zomen, *moerasspirea* (subtype A) in de plaats komen.
- (c) De weergegeven relatieve bijdragen betreffen een voorlopige inschatting, omdat er nog onduidelijkheid is over de landelijke oppervlakte van dit subtype. Klassen zijn slechts globaal geduid (A > 15%, B = 2-15% en C < 2%) omdat kwantitatieve gegevens over het voorkomen van deze zoomvegetaties beperkt beschikbaar zijn. Oppervlakten zijn moeilijk te bepalen omdat het meestal slechts smalle stroken of kleine plekken betreft.

De landelijke staat van instandhouding van het habitatype ruigten en zomen, *harig wilgenroosje* (subtype B) is op de aspecten oppervlakte en kwaliteit beoordeeld als "matig ongunstig". De landelijke doelstelling sluit hierop aan. Niet in alle gebieden kan de landelijke doelstelling worden nagestreefd. De doelstelling voor uitbreiding van de oppervlakte wordt enkel nagestreefd in de belangrijkste gebieden voor dit habitatype, zoals Oude Maas (108), Haringvliet (109) en Biesbosch (112).

De landelijke doelstelling voor verbetering van de kwaliteit is alleen neergelegd in gebieden die potentie bieden voor verbetering van de kwaliteit van de brakke variant van dit habitatype.

B.4.2 Habitatrichtlijn: soorten

H1340 – *Noordse woelmuis						
Landelijke doelstelling: uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Doel populatie	Relatieve bijdrage	Besluit
002	Duinen en Lage Land Texel	behoud	verbetering	behoud	B2	aanwijzingsbesluit
009	Groote Wielen	uitbreiding	verbetering	behoud	C	aanwijzingsbesluit
010	Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	C	aanwijzingsbesluit
011	<i>Witte en Zwarte Brekken</i>	<i>uitbreiding</i>	<i>verbetering</i>	<i>uitbreiding</i>	<i>C</i>	<i>aanwijzingsbesluit</i>
012	<i>Sneekermeergebied</i>	<i>uitbreiding</i>	<i>verbetering</i>	<i>uitbreiding</i>	<i>C</i>	<i>aanwijzingsbesluit</i>
013	Alde Feanen	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	C	ontwerpbesluit
072	IJsselmeer	uitbreiding	behoud	uitbreiding	C	aanwijzingsbesluit
089	Eilandspolder	behoud	behoud	behoud	C	ontwerpbesluit
089	<i>Eilandspolder</i>	<i>behoud</i>	<i>behoud</i>	<i>behoud</i>	<i>C</i>	<i>ontwerpbesluit</i>
090	Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder	behoud	behoud	behoud	C	ontwerpbesluit
091	Polder Westzaan	behoud	behoud	behoud	B1	ontwerpbesluit
092	Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske	behoud	behoud	behoud	B1	ontwerpbesluit
095	Oostelijke Vechtplassen	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	B1	ontwerpbesluit
100	Voornes Duin	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	C	aanwijzingsbesluit
101	Duinen Goeree & Kwade Hoek	behoud	verbetering	uitbreiding	C	aanwijzingsbesluit
103	Nieuwkoopse Plassen & De Haeck	behoud	behoud	behoud	C	ontwerpbesluit
106	<i>Boezems Kinderdijk</i>	<i>behoud</i>	<i>behoud</i>	<i>behoud</i>	<i>C</i>	<i>aanwijzingsbesluit</i>
108	Oude Maas	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	C	aanwijzingsbesluit

109	Haringvliet	behoud	behoud	behoud	B1	ontwerpbesluit
111	Hollands Diep	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	C	ontwerpbesluit
112	Biesbosch	behoud	behoud	behoud	B2	ontwerpbesluit
114	Krammer-Volkerak	behoud	behoud	behoud	B1	concept-ontwerp
115	Grevelingen	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	B2	doel aangepast ^a
116	Kop van Schouwen	behoud	verbetering	behoud	C	ontwerpbesluit
118	Oosterschelde	uitbreiding	behoud	uitbreiding	B1	aanwijzingsbesluit
119	Veerse Meer	<i>behoud</i>	<i>behoud</i>	<i>behoud</i>	C	<i>aanwijzingsbesluit</i> ^x

- (a) De doelstelling voor het gebied Grevelingen is aangepast van "behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie" naar "uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor uitbreiding populatie". Een hersteldoelstelling is gewenst gezien de areaalinkrimping die binnen het gebied heeft plaatsgevonden, door verdwijning van de soort van diverse eilanden. Vergroting van het areaal en daarmee het halen van de doelstelling kan worden gerealiseerd door aanpassing van het vegetatiebeheer. Het peilbeheer is niet noodzakelijk voor het halen van de doelstelling en levert geen beperkingen op voor het nodige vegetatiebeheer. Indien vegetatiebeheer niet leidt tot de gewenste uitbreiding omvang of verbetering kwaliteit, dient de haalbaarheid van het doel na de eerste beheerplanperiode opnieuw te worden bezien.

De landelijke staat van instandhouding van de noordse woelmuis is op het aspect leefgebied beoordeeld als "zeer ongunstig". De landelijke doelstelling sluit hierop aan. Landelijke uitbreiding van de populatie wordt vooral beoogd in de Friese gebieden omdat het leefgebied vooral daar sterk versnipperd is geraakt. De doelstellingen uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied en uitbreiding populatie zijn verder neergelegd in gebieden die daarvoor mogelijkheden bieden (bijvoorbeeld in het kader van natuurontwikkeling) of waar duidelijke aanwijzing is dat de soort recent is achteruitgegaan. In Duinen en Lage Land Texel (002) staat het doel voor omvang van het leefgebied op "behoud" omdat de soort al over het gehele eiland voorkomt. Verbetering van de kwaliteit van het leefgebied is vooral nodig om de populatie weerstand te kunnen laten bieden tegen concurrentie met andere diersoorten. In IJsselmeer (072) en Oosterschelde (118) is op het aspect kwaliteit van de landelijke opgave afgeweken. In de Oosterschelde is de kwaliteit al op orde; derhalve is behoud voldoende. In het IJsselmeer is afgeweken omdat hier de mogelijkheden voor verbetering van de kwaliteit beperkt zijn.

H1903 – Groenknolorchis						
Landelijke doelstelling: uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit biotoop ten behoeve van uitbreiding populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Doel populatie	Relatieve bijdrage	Besluit
002	Duinen en Lage Land Texel	behoud	behoud	behoud	A1	aanwijzingsbesluit
003	Duinen Vlieland	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
004	Duinen Terschelling	behoud	behoud	behoud	A1	aanwijzingsbesluit
005	Duinen Ameland	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	C	aanwijzingsbesluit
006	Duinen Schiermonnikoog	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
018	Rottige Meenthe & Brandemeer	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	C	ontwerpbesluit
034	Weerribben	behoud	behoud	behoud	A1	ontwerpbesluit
035	De Wieden	behoud	behoud	behoud	B2	ontwerpbesluit
072	IJsselmeer	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
088	Kennemerland-Zuid	behoud	behoud	uitbreiding	C	ontwerpbesluit
094	Naardermeer	behoud	behoud	behoud	C	ontwerpbesluit
095	Oostelijke Vechtplassen	behoud	behoud	behoud	C	ontwerpbesluit
100	Voornes Duin	uitbreiding	behoud	uitbreiding	C	aanwijzingsbesluit
103	Nieuwkoopse Plassen & De Haeck	behoud	behoud	behoud	C	ontwerpbesluit
115	Grevelingen	behoud	behoud	behoud	B2	conform ontwerp
116	Kop van Schouwen	behoud	behoud	behoud	C	ontwerpbesluit
122	Westerschelde & Saeftinghe	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit

De landelijke staat van instandhouding van de habitatsoort groenknolorchis is op de aspecten populatie en leefgebied beoordeeld als "matig ongunstig"³³. De landelijke opgave sluit hierop aan. De kansen voor uitbreiding van populaties zijn in de meeste gebieden echter beperkt; er is daarom veelal voor een behoudopgave gekozen. In de gebieden Duinen en Lage Land Texel (002), Duinen Vlieland (003), Duinen Terschelling (004), Duinen Schiermonnikoog (006) en Weerribben (034) is voor een behoudopgave gekozen, omdat de biotoop hier in voldoende mate en kwaliteit voorkomt. In de Deltagebieden (Grevelingen (115) en Westerschelde & Saeftinghe (122)), hangen de ontwikkelingen van de populatie samen met de fluctuerende waterstanden en natuurlijke successie. In het IJsselmeer (072) worden de mogelijkheden voor herstel of uitbreiding zeer laag ingeschat. In de gebieden Naardermeer (094), Oostelijke Vechtplassen (095) en Nieuwkoopse Plassen & De Haeck (103) gaat het om kleine populaties, waarvoor momenteel geen tot weinig uitbreidingsmogelijkheden worden gezien.

B.4.3 Vogelrichtlijn: broedvogels

A081 – Bruine kiekendief						
Landelijke doelstelling: behoud omvang en behoud kwaliteit leefgebied voor behoud populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Populatie	Relatieve bijdrage	Besluit
001	Waddenzee	behoud	behoud	30	B1	aanwijzingsbesluit
002	Duinen en Lage Land Texel	behoud	behoud	30	B1	aanwijzingsbesluit
003	Duinen Vlieland	behoud	behoud	20	C	aanwijzingsbesluit
004	Duinen Terschelling	behoud	behoud	45	B1	aanwijzingsbesluit
005	Duinen Ameland	behoud	behoud	40	B1	aanwijzingsbesluit
006	Duinen Schiermonnikoog	behoud	behoud	25	B1	aanwijzingsbesluit
008	Lauwersmeer	behoud	behoud	20	C	aanwijzingsbesluit
013	Alde Feanen	uitbreiding	verbetering	20 (↑)	C	ontwerpbesluit
014	Deelen	uitbreiding	verbetering	5	C	aanwijzingsbesluit
035	De Wieden	behoud	behoud	20	C	ontwerpbesluit
072	IJsselmeer	behoud	behoud	25	C	aanwijzingsbesluit
078	Oostvaardersplassen	behoud	behoud	40	B1	aanwijzingsbesluit
092	Ilperveld, Varkensland, ...	behoud	behoud	15	C	ontwerpbesluit
109	Haringvliet	behoud	behoud	20	C	ontwerpbesluit
112	Biesbosch	behoud	behoud	30	B1	ontwerpbesluit
114	Krammer-Volkerak	behoud	behoud	13	C	concept-ontwerp
115	Grevelingen	behoud	behoud	17	C	doel aangepast ^a
118	Oosterschelde	behoud	behoud	19	C	aanwijzingsbesluit
122	Westerschelde & Saeftinghe	behoud	behoud	20	C	aanwijzingsbesluit

(a) Het aantal van Grevelingen is aangepast conform het gemiddelde van de periode 1999-2003. Bij de definitieve besluiten is een andere afrondingssysteem gehanteerd.³⁴

De landelijke staat van instandhouding van de bruine kiekendief is voor de aspecten leefgebied en populatie als "gunstig" beoordeeld. De landelijke doelstelling sluit daarbij aan: "behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud van ten minste 1.300 paren". Gezien de belangrijke functie van Nederland als noordwestelijk bolwerk in het broedgebied in Europa is een veilige marge ingebouwd in het voor Nederland na te streven populatieniveau. Het gestelde doel betreft behoud van het huidige niveau. Voor de realisatie van de landelijke doelstelling zal aansluiting nodig zijn van nationaal beleid zoals de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur.

³³ De beschreven staat van instandhouding wijkt af van de staat van instandhouding zoals gegeven in het Natura 2000 doelendocument (2006). Zie het Natura 2000 profielendocument (2008) voor een nadere uitleg.

³⁴ Voor het vaststellen van de instandhoudingsdoelstellingen voor vogels is de volgende afrondingssysteem gebruikt: 1-20 = niet afronden, 21-100 = afronden op vijftallen, 100-1.000 = afronden op tientallen, >1.000 = afronden op honderdtallen.

De gebiedsdoelstellingen sluiten bij de landelijke doelstelling aan, met uitzondering van de gebieden Alde Feanen (013) en Deelen (014). Vanwege de recente afname van de populatie in gebied Deelen is hier een beperkte herstelopgave geformuleerd, zodat de soort in het gebied behouden kan blijven.

A132 – Kluut						
Landelijke doelstelling: behoud omvang en behoud kwaliteit leefgebied voor behoud populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Populatie	Relatieve bijdrage	Besluit
001	Waddenzee	behoud	verbetering	3.800	A2	aanwijzingsbesluit
002	Duinen en Lage Land Texel	behoud	behoud	120 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
008	Lauwersmeer	behoud	behoud	110	C	aanwijzingsbesluit
109	Haringvliet	behoud	behoud	2.000 ^R	B1	ontwerpbesluit
114	Krammer-Volkerak	behoud	behoud	2.000 ^R	B2	concept-ontwerp
115	Grevelingen	uitbreiding	verbetering	2.000 ^R	B1	doel aangepast ^a
118	Oosterschelde	behoud	behoud	2.000 ^R	B1	aanwijzingsbesluit
120	Zoommeer	behoud	behoud	2.000 ^R	C	concept-ontwerp
122	Westerschelde & Saeftinghe	behoud	behoud	2.000 ^R	B1	aanwijzingsbesluit
127	Markiezzaat	behoud	behoud	2.000 ^R	C	aanwijzingsbesluit

(R) Betreft een regionale doelstelling.

(a) De doelstelling voor het leefgebied in het gebied Grevelingen is gewijzigd in uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied. Zie ook de toelichting hierna, en bij de doelstelling in paragraaf 5.5 van de Nota van toelichting.

De landelijke staat van instandhouding van de kluut is voor wat betreft de aspecten populatie en leefgebied beoordeeld als respectievelijk "gunstig" en "matig ongunstig". Op het aspect populatie sluit de landelijke doelstelling hierop aan. De doelstelling luidt: "behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 8.000 paren". Gezien de zeer grote betekenis van Nederland voor Europa als broedgebied dient de nationale populatieomvang gehandhaafd te worden op ten minste het basisniveau van de afgelopen decennia van 8.000 paren. Landelijk is op het aspect leefgebied een behoudsdoelstelling geformuleerd, omdat met name in het gebied Waddenzee (001) het leefgebied als matig ongunstig werd beoordeeld. In afwijking van de landelijke doelstelling heeft dat gebied dan ook een verbeteropgave gekregen voor het leefgebied.

Ook in het gebied Grevelingen (115) is het leefgebied niet optimaal en is in afwijking van de landelijke doelstelling een herstelopgave voor het leefgebied geformuleerd. Er is een negatieve trend van de populatie³⁵ te zien. Gezien de potentie van het gebied kan Grevelingen, door een herstelopgave op het aspect leefgebied, een grote bijdrage leveren aan de regionale populatiedoelstelling. Het zoutwatergebied Grevelingen wordt als een strategische locatie gezien voor een herstelopgave³⁶. De overige gebieden sluiten aan bij de landelijke doelstelling.

A137 – Bontbekplevier						
Landelijke doelstelling: uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor behoud populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Populatie	Relatieve bijdrage	Besluit
001	Waddenzee	behoud	behoud	60	A1	aanwijzingsbesluit
002	Duinen en Lage Land Texel	uitbreiding	verbetering	20 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
004	Duinen Terschelling	uitbreiding	verbetering	10 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
007	Noordzeekustzone	behoud	behoud	20	B1	aanwijzingsbesluit
008	Lauwersmeer	behoud	behoud	4	C	aanwijzingsbesluit

³⁵ Aarts, B.L. van den Bremer, E. van Winden & D. Zoetebier (2008). Trendinformatie en referentiewaarden voor Nederlandse kustvogels. Wageningen. Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOt-rapport 79. (Beek-Ubbergen, SOVON Vogelonderzoek Nederland, SOVON-informatierapport 2008/06).

³⁶ Bureau Waardenburg / Vogelbescherming Nederland (2008): Beschermingsplan Duin- en kustvogels. Basisrapport deel B.

072	IJsselmeer	uitbreiding	verbetering	13 (↑)	B1	aanwijzingsbesluit
109	Haringvliet	behoud	behoud	100 ^R (↑)	C	ontwerpbesluit
114	Krammer-Volkerak	behoud	behoud	105 ^R (↑)	B1	concept-ontwerp
115	Grevelingen	uitbreiding	verbetering	105 ^R (↑)	B1	doel aangepast ^{a,b}
118	Oosterschelde	behoud	behoud	100 ^R (↑)	B2	aanwijzingsbesluit
120	Zoommeer	behoud	behoud	105 ^R (↑)	C	concept-ontwerp
122	Westerschelde & Saeftinghe	behoud	behoud	100 ^R (↑)	B1	aanwijzingsbesluit
127	Markiezaat	behoud	behoud	105 ^R (↑)	C	aanwijzingsbesluit

(R) Betreft een regionale doelstelling.

- (a) De regionale doelstelling is aangepast omdat er een administratieve correctie is doorgevoerd. De regionale populatie blijkt hoger te zijn omdat een Vogelrichtlijngebied (Zoommeer) niet in de telling was meegenomen, hoewel het gebied wel was aangewezen voor de bontbekplevier.
- (b) De doelstelling voor het leefgebied in het gebied Grevelingen is gewijzigd in uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied. De wijziging is nodig omdat de populatie in het gebied een jarenlange negatieve trend vertoont³⁵. Gezien de potentie van het gebied kan Grevelingen, door de herstelopgave op het aspect leefgebied, een grote bijdrage leveren aan de regionale populatiedoelstelling. Het zoutwatergebied Grevelingen wordt als een strategische locatie gezien voor een herstelopgave³⁶. Zie ook de toelichting bij de doelstelling in paragraaf 5.5 van de Nota van toelichting.

De landelijke staat van instandhouding van de bontbekplevier is op de aspecten leefgebied en populatie beoordeeld als "matig ongunstig"³⁷. De landelijke doelstelling sluit op het aspect leefgebied daarbij aan: "uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 400 paren"³⁷. De doelstellingen van de gebieden Waddenzee (001), Duinen en Lage Land Texel (002), Duinen Terschelling (004), Noordzeekustzone (007), Lauwersmeer (008), IJsselmeer (072), Grevelingen (115), Oosterschelde (118), Westerschelde & Saeftinghe (122) en Markiezaat (127) wijken af van de landelijke doelstelling. De gebieden Waddenzee en Noordzeekustzone worden niet gezien als gebieden met de beste potentie voor herstel van de leefgebieden. Voor de gebieden Lauwersmeer en Markiezaat wordt behoud nagestreefd omdat de historische potentie in de verzoete gebieden niet meer haalbaar is. Het gebied Oosterschelde wijkt af omdat er sprake is van een min of meer stabiele stand.

In afwijking van de landelijke populatiedoelstelling is van meerdere gebieden de populatiedoelstelling verhoogd. Van het gebied Duinen en Lage Land Texel omdat er rekening is gehouden met de diverse broedvogels in de binnendijks gelegen terreinen langs de waddijk. Voor de genoemde Deltagebieden wordt een licht herstel van de populatie nagestreefd, om achteruitgang van de landelijke populatie buiten de Natura 2000-gebieden (veelal tijdelijke populaties) op te vangen.

A138 – Strandplevier						
Landelijke doelstelling: uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Populatie	Relatieve bijdrage	Besluit
001	Waddenzee	uitbreiding	verbetering	50 (↑)	B2	aanwijzingsbesluit
004	Duinen Terschelling	uitbreiding	verbetering	10 (↑)	B1	aanwijzingsbesluit
007	Noordzeekustzone	uitbreiding	verbetering	30 (↑)	B1	aanwijzingsbesluit
101	Duinen Goeree & Kwade Hoek	behoud	behoud	220 ^R (↑)	B1	aanwijzingsbesluit
109	Haringvliet	behoud	behoud	220 ^R (↑)	B1	ontwerpbesluit
114	Krammer-Volkerak	behoud	behoud	220 ^R (↑)	B2	concept-ontwerp
115	Grevelingen	uitbreiding	verbetering	220 ^R (↑)	A1	doel aangepast ^a
118	Oosterschelde	uitbreiding	verbetering	220 ^R (↑)	B1	aanwijzingsbesluit
120	Zoommeer	behoud	behoud	220 ^R (↑)	B1	concept-ontwerp
122	Westerschelde & Saeftinghe	behoud	behoud	220 ^R (↑)	B2	aanwijzingsbesluit
127	Markiezaat	behoud	behoud	220 ^R (↑)	B1	aanwijzingsbesluit

(R) Betreft een regionale doelstelling.

³⁷ Aanwijzingsbesluiten Natura 2000-gebieden Waddenzee, Duinen en Lage Land Texel, Duinen Terschelling en Noordzeekustzone (Stcrt.2009, 38).

- (a) De doelstelling voor het leefgebied in het gebied Grevelingen is gewijzigd in uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied. De wijziging is nodig omdat de populatie in het gebied een jarenlange negatieve trend vertoont³⁵. Gezien de potentie van het gebied kan Grevelingen, door de herstelopgave op het aspect leefgebied, een grote bijdrage leveren aan de regionale populatiedoelstelling. Het zoutwatergebied Grevelingen wordt als een strategische locatie gezien voor een herstelopgave³⁶. Zie ook de toelichting bij de doelstelling in paragraaf 5.5. van de Nota van toelichting.

De landelijke staat van instandhouding van de strandplevier is op de aspecten leefgebied en populatie beoordeeld als "zeer ongunstig". De landelijke doelstelling sluit daarbij aan: "uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van herstel populatie van ten minste 400 paren". Er is herstel gewenst tot boven het niveau van de minimum populatie, mede als verzekering naar de toekomst. De mogelijkheden voor verbetering zijn beperkt. De kans op immigratie vanuit populaties in buurlanden is gering omdat de populatie zich bevindt aan de noordelijke rand van het Europese verspreidingsgebied van de soort. Mogelijkheden voor verbetering van de kwaliteit van het leefgebied zullen worden onderzocht om beter te kunnen garanderen dat de soort zich in Nederland op het niveau van een duurzame populatie kan handhaven. De doelstelling van de gebieden Duinen Goeree & Kwade Hoek (101), Westerschelde & Saeftinghe (122) en Markiezaat (127) wijkt af van de landelijke doelstelling. Voor Duinen Goeree & Kwade Hoek en Westerschelde & Saeftinghe is niet voor uitbreiding gekozen omdat de ontwikkelingen onzeker zijn. Voor het gebied Markiezaat wordt behoud nagestreefd omdat de historische potentie in dit verzoete gebied niet meer haalbaar is.

A191 – Grote stern						
Landelijke doelstelling: behoud omvang en behoud kwaliteit leefgebied voor herstel populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Populatie	Relatieve bijdrage	Besluit
001	Waddenzee	behoud	behoud	16.000 (↑)	A3	aanwijzingsbesluit
109	Haringvliet	behoud	behoud	6.200 ^R	C	in voorbereiding
115	Grevelingen	behoud	behoud	6.200 ^R	A1	doel aangepast
118	Oosterschelde	behoud	behoud	6.200 ^R	C	in voorbereiding ³⁸
122	Westerschelde & Saeftinghe	behoud	behoud	6.200 ^R	A1	aanwijzingsbesluit

(R) Betreft een regionale doelstelling.

De landelijke staat van instandhouding van de grote stern is voor wat betreft de aspecten populatie en leefgebied respectievelijk als "matig ongunstig" en "gunstig"³⁹ beoordeeld. De landelijke doelstelling sluit hierbij aan: "behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor herstel populatie van ten minste 22.200 paren". Dit is een aanpassing ten opzichte van de eerder vastgestelde landelijke doelstelling³⁹ welke voortvloeit uit de verhoging van het regionale doel in het Deltagebied van 4.000 tot 6.200 broedparen⁴⁰. Vanwege de kwetsbaarheid van de nestplaatsen is de soort vrijwel volledig aangewezen op het Natura 2000-netwerk⁴¹. Alleen in de Waddenzee (001) wordt herstel van de populatie haalbaar geacht. Alle gebiedsdoelen sluiten wat het leefgebied betreft aan bij de landelijke doelstelling. De gebieden leveren gezamenlijk voldoende bijdrage aan de landelijke populatiedoelstelling. In het Deltagebied bestaat veel dynamiek in de locaties van de kolonies. Dit kan per deelgebied grote jaarlijkse aantalsverschillen veroorzaken⁴².

³⁸ Het doelniveau in Oosterschelde zal in een toekomstige wijziging van het besluit van 16 februari 2010 (Stcrt. 2010, 2212), waarmee de Oosterschelde als Natura 2000-gebied is aangewezen, worden aangepast.

³⁹ Aanwijzingsbesluit Natura 2000-gebied Waddenzee (Stcrt. 2009, 38).

⁴⁰ Wijzigingsbesluit Natura 2000-gebied Westerschelde & Saeftinghe (Stcrt. 2012, 19571).

⁴¹ In de peilperiode 1999-2003 100% in aangewezen gebieden maar in 2006 6% broedpopulatie in nieuwe kolonie in Natura 2000-gebied Duinen en Lage Land Texel (002) waarvoor geen gebiedsdoel is gesteld.

⁴² Aarts, B.L. van den Bremer, E. van Winden & D. Zoetebier (2008). Trendinformatie en referentiewaarden voor Nederlandse kustvogels. Wageningen. Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOt-rapport 79. (Beek-Ubbergen, SOVON Vogelonderzoek Nederland, SOVON-informatierapport 2008/06).

A193 – Visdief						
Landelijke doelstelling: behoud omvang en behoud kwaliteit leefgebied voor herstel populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Populatie	Relatieve bijdrage	Besluit
001	Waddenzee	behoud	behoud	5.300	A1	aanwijzingsbesluit
072	IJsselmeer	behoud	behoud	3.300	B2	aanwijzingsbesluit
073	Markermeer & IJmeer	behoud	behoud	630	B1	aanwijzingsbesluit
077	Eemmeer & Gooimeer Zuidoever	behoud	behoud	280	B1	aanwijzingsbesluit
092	Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske	behoud	behoud	180	C	ontwerpbesluit
109	Haringvliet	behoud	behoud	6.500 ^R (↑)	B2	ontwerpbesluit
114	Krammer-Volkerak	behoud	behoud	6.500 ^R (↑)	C	concept-ontwerp
115	Grevelingen	uitbreiding	verbetering	6.500 ^R (↑)	B1	doel aangepast ^a
118	Oosterschelde	behoud	behoud	6.500 ^R (↑)	B1	aanwijzingsbesluit
120	Zoommeer	behoud	behoud	6.500 ^R (↑)	C	concept-ontwerp
122	Westerschelde & Saeftinghe	behoud	behoud	6.500 ^R (↑)	B2	aanwijzingsbesluit

(R) Betreft een regionale doelstelling.

(a) De doelstelling voor het leefgebied in het gebied Grevelingen is gewijzigd in uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied. Zie ook de toelichting hierna, en bij de doelstelling in paragraaf 5.5 van de Nota van toelichting.

De landelijke staat van instandhouding van de visdief is op de aspecten leefgebied en populatie is beoordeeld als "matig ongunstig". De landelijke doelstelling sluit op het aspect populatie daarbij aan: "behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor herstel populatie van ten minste 20.000 broedparen". Op het aspect leefgebied komt de landelijke behoudsdoelstelling niet overeen met de matig ongunstige staat van instandhouding. Er wordt verwacht dat de positieve trend van de populatie zich door kan zetten met behoud van het leefgebied. Er vindt namelijk na een sterke terugval rond de jaren zestig sindsdien voortdurend herstel plaats, al lijkt dit momenteel te stagneren. De populatiedoelstellingen van de gebieden Waddenzee (001), IJsselmeer (072), Markermeer & IJmeer (073), Eemmeer & Gooimeer Zuidoever (077) en Grevelingen (115) wijken af van de landelijke doelstelling. In de Waddenzee wordt het stoppen van de neergaande trend ten doel gesteld. In het IJsselmeer heeft de draagkracht betrekking op gunstige jaren en bestaat er nog onzekerheid over de draagkracht van de Kreupel op langere termijn. Van de gebieden Markermeer & IJmeer en Eemmeer & Gooimeer Zuidoever is de bijdrage aan de landelijke doelstelling relatief klein en worden de potenties laag ingeschat. Voor het gebied Grevelingen is in afwijking van de landelijke doelstelling een herstelopgave voor het leefgebied geformuleerd. Er is een negatieve trend van de populatie³⁵ te zien. Gezien de potentie van het gebied kan Grevelingen, door een herstelopgave op het aspect leefgebied, een grote bijdrage leveren aan de regionale populatiedoelstelling. Het zoutwatergebied Grevelingen wordt als een strategische locatie gezien voor een herstelopgave³⁶.

A195 – Dwergstern						
Landelijke doelstelling: behoud omvang en behoud kwaliteit leefgebied voor herstel populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Populatie	Relatieve bijdrage	Besluit
001	Waddenzee	uitbreiding	verbetering	210 (↑)	A2	aanwijzingsbesluit
002	Duinen en Lage Land Texel	uitbreiding	verbetering	40 (↑)	B1	aanwijzingsbesluit
004	Duinen Terschelling	uitbreiding	verbetering	20 (↑)	B1	aanwijzingsbesluit
007	Noordzeekustzone	uitbreiding	verbetering	20 (↑)	C	aanwijzingsbesluit
109	Haringvliet	behoud	behoud	300 ^R (↑)	A1	ontwerpbesluit
114	Krammer-Volkerak	behoud	behoud	300 ^R (↑)	C	concept-ontwerp
115	Grevelingen	behoud	behoud	300 ^R (↑)	B1	conform ontwerp
118	Oosterschelde	behoud	behoud	300 ^R (↑)	B2	aanwijzingsbesluit
122	Westerschelde & Saeftinghe	behoud	behoud	300 ^R (↑)	A1	aanwijzingsbesluit

(R) Betreft een regionale doelstelling.

De landelijke staat van instandhouding van de dwergstern is voor wat betreft de aspecten populatie³⁹ en leefgebied als "matig ongunstig" beoordeeld. De landelijke doelstelling sluit op het aspect populatie daarbij aan: "behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor herstel populatie van ten minste 600 paren"³⁹. Vanwege de kwetsbaarheid van de nestplaatsen is de soort vrijwel volledig aangewezen op het Natura 2000-netwerk. De doelstellingen op het aspect leefgebied van de gebieden Waddenzee (001), Duinen en Lage Land Texel (002), Duinen Terschelling (004) en Noordzeekustzone (007) wijken af van de landelijke doelstelling. In het Waddengebied, waar de Natura 2000-gebieden op veel plekken op elkaar aansluiten, wordt een herstelopgave met betrekking tot het leefgebied (naast herstel populatie) haalbaar geacht en is het vooral van belang dat de som van de gebiedsdoelen (290) in de regio wordt gehaald. De doelstellingen van de overige gebieden sluiten aan bij de landelijke doelstelling.

B.4.4 Vogelrichtlijn: niet-broedvogels

De doelniveaus van niet-broedvogels zijn meestal uitgedrukt als seizoensgemiddelde of als (gemiddeld) seizoensmaximum. Deze gemiddelden, die worden bepaald aan de hand van maandelijkse tellingen, worden als volgt berekend⁴³:

Het seizoensgemiddelde is het gemiddelde aantal in een gebied aanwezige vogels over het gehele seizoen, berekend aan de hand van maandelijks uitgevoerde tellingen over een reeks seizoenen (1999/2000-2003/2004).

Het (gemiddeld) seizoensmaximum is het gemiddelde van het grootste getelde aantal (piekaantal) per seizoen (juli t/m juni van het volgende jaar) berekend over een reeks van achtereenvolgende seizoenen (meestal vijf seizoenen: 1999/2000-2003/2004).

Bij voorkeur is het doelniveau uitgedrukt als seizoensgemiddelde omdat dit een indicatie geeft voor het gebruik van een gebied over het gehele seizoen. Bij onvoldoende beschikbaarheid van jaarrondtellingen moet soms worden teruggevallen op het seizoensmaximum.

A130 – Scholekster						
Landelijke doelstelling: behoud omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Populatie	Relatieve bijdrage*	Besluit
001	Waddenzee	behoud	verbetering	140.000-160.000 (↑)	sf, A4	aanwijzingsbesluit
007	Noordzeekustzone	behoud	behoud	3.300 ^a	s, C	aanwijzingsbesluit
038	Uiterwaarden IJssel	behoud	behoud	210	sf, C	ontwerpbesluit
101	Duinen Goeree & Kwade Hoek	behoud	behoud	790	sf, C	aanwijzingsbesluit
113	Voordelta	behoud	behoud	2.500	sf, C	aanwijzingsbesluit
115	Grevelingen	behoud	behoud	560	sf, C	conform ontwerp
118	Oosterschelde	behoud	behoud	24.000	sf, A1	aanwijzingsbesluit
122	Westerschelde & Saeftinghe	behoud	behoud	7.500	sf, B1	aanwijzingsbesluit

* Het gebied vervult hoofdzakelijk een slaappleatsfunctie (s), foerageerfunctie (f) of beide (sf)

(a) De populatieschatting is gebaseerd op gemiddelde seizoensmaxima over de periode 1999/2000-2003/2004.

De staat van instandhouding voor de scholekster is op de aspecten populatie en leefgebied beoordeeld als respectievelijk "zeer ongunstig" en "matig ongunstig", waarbij de laatste voornamelijk betrekking heeft op de kwaliteit van het leefgebied en niet op de omvang. De landelijke doelstelling sluit hierop aan: "behoud omvang en verbetering kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie variërend van 180.000 tot 200.000 vogels (seizoensgemiddelde)"³⁹. In Nederland is de populatie scholeksters fors afgenomen (bij een internationale toename) in relatie tot verminderd voedselaanbod in de intergetijdengebieden (schelpdieren). Alleen voor de Waddenzee (001) is een verbeteropgave geformuleerd voor de kwaliteit van het leefgebied, vanwege het relatief grote belang van dit gebied en omdat de mogelijkheden voor verbetering van de kwaliteit in het Deltagebied, in dit geval de gebieden Duinen Goeree & Kwade Hoek (101), Voordelta

⁴³ Voorbeeld voor een seizoen met de volgende telresultaten (juli-juni): 0, 0, 0, 100, 100, 200, 100, 100, 0, 0, 0, 0. Het seizoensmaximum bedraagt in dit geval 200, het seizoensgemiddelde 50 (som van alle maandcijfers gedeeld door 12).

(113), Grevelingen (115), Oosterschelde (118) en Westerschelde & Saeftinghe (122) beperkt zijn. Met name de zandhonger in de Oosterschelde leidt tot een afname van het foerageergebied. In de Natura 2000-gebieden Duinen Goeree & Kwade Hoek, Voordelta en Grevelingen zijn bovendien geen aanwijzingen voor afname van de populatie of voor vermindering van de kwaliteit van het leefgebied (zelfs aantalstoename in het gebied Duinen Goeree & Kwade Hoek sinds 1990/1991). Voor het gebied Westerschelde & Saeftinghe is de trend op lange termijn neutraal, in tegenstelling tot het gebied Waddenzee. Daarom is voor het gebied Westerschelde & Saeftinghe voor behoud gekozen. Voor het gebied Noordzeekustzone (007) zijn onvoldoende telgegevens bekend voor een trendanalyse. Er is daarom eveneens een behoudopgave geformuleerd.

A169 – Steenloper						
Landelijke doelstelling: uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor herstel populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Populatie	Relatieve bijdrage*	Besluit
001	Waddenzee	behoud	verbetering	2.300-3.000 (↑)	sf, A3	aanwijzingsbesluit
007	Noordzeekustzone	behoud	behoud	160	sf, B1	aanwijzingsbesluit
113	Voordelta	behoud	behoud	70	sf, B1	aanwijzingsbesluit
115	Grevelingen	behoud	behoud	30	sf, C	conform ontwerp
118	Oosterschelde	behoud	behoud	580	sf, A1	aanwijzingsbesluit
122	Westerschelde & Saeftinghe	behoud	behoud	230	sf, B2	aanwijzingsbesluit

* Het gebied vervult hoofdzakelijk een slaappleatsfunctie (s), foerageerfunctie (f) of beide (sf)

De staat van instandhouding van de steenloper is op de aspecten populatie en leefgebied beoordeeld als respectievelijk "zeer ongunstig" en "matig ongunstig". De landelijke doelstelling sluit daarbij aan: "uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie variërend van 3.500-4.200 vogels (seizoensgemiddelde)". De herstelopgave is alleen in de Waddenzee neergelegd. De algemene aantalstrend voor de steenloper in de Waddenzee (001) is licht dalend. De oorzaak van deze licht dalende trend kan in verband worden gebracht met het verdwijnen van droogvallende mosselbanken in de Waddenzee. Deze mosselbanken zijn in de laatste jaren wel teruggekeerd in het oostelijk deel, maar nog niet in het westelijk deel. Mogelijk spelen de ontwikkelingen in de internationale biogeografische populatie ook een rol in de afname van het populatieaantal in de Waddenzee. Van de Noordzeekustzone (007) zijn onvoldoende telgegevens voor een trendanalyse bekend. Van de gebieden Voordelta (113), Grevelingen (115), Oosterschelde (118) en Westerschelde en Saeftinghe (122) is de aantalstrend stabiel. Dit betekent dat de waarschijnlijke oorzaak van de landelijke ongunstige staat van instandhouding niet is gelegen in deze gebieden.

Overige niet-broedvogelsoorten					
Landelijke doelstelling: behoud omvang en behoud kwaliteit leefgebied voor behoud populatie					
Vogelsoort	Aantal gebieden	Landelijke doelstelling populatie	Populatie Grevelingen	Relatieve bijdrage*	Besluit
A004 Dodaars ^(g)	3	560	70	f, B2	conform ontwerp
A005 Fuut ^{(a);(i)}	24	10.900	1.600	f, B2	conform ontwerp
A007 Kuifduiker ^(g)	4	45	20	f, A2	conform ontwerp
A008 Geoorde fuut ^(c)	2	1.640	1.500	f, A4	conform ontwerp
A017 Aalscholver ^(g)	26	24.500	310	sf, C	conform ontwerp
A026 Kleine zilverreiger ^(g)	5	140	50	f, A2	conform ontwerp
A034 Lepelaar ^(g)	22	1.225	70	f, B1	conform ontwerp
A037 Kleine zwaan ^(b)	29	4.820	4	sf, C	conform ontwerp
A041 Kolgans ^{(g);(h)}	36	218.300	140	f, C	conform ontwerp
A043 Grauwe gans ^{(g);(h)}	31	86.300	630	sf, C	conform ontwerp

A045 Brandgans ^{(g);(h)}	26	140.900	1.900	sf, C	conform ontwerp
A046 Rotgans ^(c)	6	36.500	1.700	sf, B1	conform ontwerp
A048 Bergeend ^(g)	14	48.900	700	f, C	conform ontwerp
A050 Smient ^{(g);(h)}	45	258.200	4.500	sf, C	conform ontwerp
A051 Krakeend ^{(g);(h)}	35	10.200	320	f, B1	conform ontwerp
A052 Wintertaling ^(d)	24	21.000	510	f, B1	conform ontwerp
A053 Wilde eend ^(g)	13	128.000	2.900	f, B1	conform ontwerp
A054 Pijlstaart ^(c)	25	7.850	60	f, C	conform ontwerp
A056 Slobeend ^{(g);(i)}	38	5.750	50	f, C	conform ontwerp
A067 Brilduiker ^{(g);(i)}	10	4.380	620	f, B2	conform ontwerp
A069 Middelste zaagbek ^(g)	7	3.310	1.900	f, A3	conform ontwerp
A103 Slechtvalk ^(g)	6	180 ^k	10 (max)	f, B1	conform ontwerp
A125 Meerkoet ^{(g);(i)}	23	89.700	2.000	f, B1	conform ontwerp
A132 Kluit ^{(c);(i)}	17	9.510	80	sf, C	conform ontwerp
A137 Bontbekplevier ^(g)	10	2.260	50	sf, C	conform ontwerp
A138 Strandplevier ^(e)	3	180	20	sf, A1	conform ontwerp
A140 Goudplevier ^(f)	11	32.300	2.600	sf, B2	conform ontwerp
A141 Zilverplevier ^{(g);(j)}	8	27.600	130	sf, C	conform ontwerp
A149 Bonte strandloper ^(g)	8	187.300	650	sf, C	conform ontwerp
A157 Rosse grutto ^(g)	7	39.500	30	sf, C	conform ontwerp
A160 Wulp ^(g)	17	101.100	440	sf, C	conform ontwerp
A162 Tureluur ^(c)	9	18.480	170	sf, C	conform ontwerp

* Het gebied vervult hoofdzakelijk een slaappleatsfunctie (s), foerageerfunctie (f) of beide (sf). Relatieve bijdrage is alleen berekend als het landelijke doel en het gebiedsdoel beide zijn gebaseerd op dezelfde waarde (of seizoensmaximum of seizoensgemiddelde).

- (a) Fuut: ondanks de landelijk matig ongunstige staat van instandhouding is landelijk een behoudsdoelstelling geformuleerd voor deze soort vanwege slechte stuurbaarheid van vermoedelijke oorzaken (Natura 2000 doelendocument, 2006).
- (b) Kleine zwaan: ondanks de landelijk matig ongunstige staat van instandhouding is landelijk een behoudsdoelstelling geformuleerd. De recente afname is verbonden aan een afname op internationaal niveau en mogelijk aan enkele andere slecht stuurbare factoren (Natura 2000 doelendocument, 2006).
- (c) Geoorde fuut, rotgans, pijlstaart, kluit en tureluur: ondanks de landelijk matig ongunstige staat van instandhouding is landelijk een behoudsdoelstelling voor deze soorten geformuleerd, omdat deze staat van instandhouding alleen gebaseerd is op toekomstverwachting (Natura 2000 doelendocument, 2006).
- (d) Wintertaling: ondanks de landelijk matig ongunstige staat van instandhouding op het aspect populatie is landelijk een behoudsdoelstelling voor deze soort geformuleerd. De staat van instandhouding is gebaseerd op een populatieafname die niet leidt tot een waarde van minder dan 75% van de draagkrachtindicatie (Natura 2000 doelendocument, 2006).
- (e) Strandplevier: ondanks de landelijk zeer ongunstige staat van instandhouding is voor deze soort landelijk een behoudsopgave geformuleerd. De sterke afname in populatie-omvang hangt samen met de afname van de broedvogelpopulatie. De oorzaken van deze afname liggen waarschijnlijk meer in de afname van de geschiktheid van de broedgebieden dan in die van de foerageergebieden buiten het broedseizoen. De condities in het leefgebied voor de strandplevier zijn grotendeels op orde, derhalve worden op gebiedsniveau behoudopgaven voor het leefgebied geformuleerd (Natura 2000 doelendocument, 2006).
- (f) Goudplevier: de goudplevier heeft landelijk een opgave voor uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied. De verslechtering van de kwaliteit van het leefgebied is niet zichtbaar in de trend, deze laat een toename zien binnen het Natura 2000-netwerk. Dit betreft echter minder dan de helft van de Nederlandse vogels en is een gevolg van verschuivingen in de ligging van de pleisterplaatsen. Incidentele tellingen buiten het monitoringsnetwerk suggereren dat de kwaliteit van het leefgebied buiten het Natura 2000-netwerk is afgenomen. Herstelopgaven binnen het netwerk zijn in dit licht niet geformuleerd (Natura 2000 doelendocument, 2006).
- (g) Dodaars, kuifduiker, aalscholver, kleine zilverreiger, lepelaar, kolgans, grauwe gans, brandgans, bergeend, smient, krakeend, wilde eend, slobeend, brilduiker, middelste zaagbek, slechtvalk, meerkoet, bontbekplevier, zilverplevier, bonte strandloper, rosse grutto en wulp: de staat van instandhouding van de soort is beoordeeld als "gunstig".⁴⁴
- (h) Kolgans, grauwe gans, brandgans, smient en krakeend: enige afname landelijk veroorzaakt door extensivering van landgebruik (onder andere door natuurontwikkeling) is aanvaardbaar.
- (i) Fuut, slobeend, brilduiker, meerkoet en kluit: enige afname landelijk als gevolg van herstel van zout-zoet overgangen is aanvaardbaar.
- (j) Zilverplevier: enige afname landelijk ten behoeve van herstel van het leefgebied voor schelpdiereters is aanvaardbaar.
- (k) Slechtvalk: de landelijke instandhoudingsdoelstelling voor deze soorten is gebaseerd op het gemiddelde seizoensmaximum over de periode 1999/2000-2003/2004.

⁴⁴ De beschreven staat van instandhouding van de meerkoet wijkt af van de staat van instandhouding zoals gegeven in het Natura 2000 doelendocument (2006). Op basis van de stabiele trend in de afgelopen 3 decennia is er geen sprake van een ongunstige staat van instandhouding op het aspect populatie. Zie het Natura 2000 profielendocument (2008).

Motivering van het besluit op basis van de binnengekomen zienswijzen

1 INLEIDING

Op 10 september 2008 zijn 29 ontwerp-aanwijzingsbesluiten gepubliceerd voor de derde tranche Natura 2000-gebieden.

Deze ontwerp-aanwijzingsbesluiten hebben in de periode van 11 september 2008 tot en met 22 oktober 2008 ter inzage gelegen. Dit heeft ertoe geleid dat er door bijna 2.600 personen of organisaties een zienswijze is ingediend over één of meer gebieden. Een belangrijk deel van de argumentatie in deze zienswijzen heeft betrekking op de gebruikte criteria, de voorgestelde begrenzing van de gebieden en de mogelijke gevolgen van Natura 2000 voor burgers en het bedrijfsleven. In veel zienswijzen werd dezelfde argumentatie gebruikt en werden gelijklopende zorgen geuit als in de zienswijzen die naar aanleiding van de 111 eerste tranche ontwerp-aanwijzingsbesluiten werden ingediend.

Er is destijds besloten om in één nota tot een algemene beantwoording van deze breed geuite kritiekpunten over te gaan. In deze Nota van Antwoord⁴⁵ is op hoofdlijnen het gevoerde beleid uiteengezet. De Nota van Antwoord is op 21 november 2007 aan de Tweede Kamer aangeboden en op 13 februari en 6 maart 2008 heeft de Tweede Kamer de nota besproken.

Gelet op het grote aantal zienswijzen dat voor elk gebied is ingediend en het grote aantal onderwerpen dat daarbij aan de orde is gekomen, is besloten om bij elk besluit de individuele zienswijzen per thema te behandelen. Dit gebeurt in deze bijlage C. Verder wordt in deze bijlage C vermeld welke specifiek op het aanwijzingsbesluit van dit gebied betrekking hebbende inspraakreacties zijn binnengekomen en hoe hiermee is omgegaan bij het opstellen van het definitieve aanwijzingsbesluit. Bij de beantwoording van de zienswijzen zijn ook de provinciale beschouwingen op de zienswijzen betrokken.

Voor het gebied Grevelingen zijn 96 zienswijzen ingediend. De reacties worden hieronder thematisch besproken.

---

⁴⁵ Ministerie van LNV (2007): Nota van Antwoord. Inspraakprocedure aanwijzing Natura 2000-gebieden. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.

2 REACTIES OVER DE PROCEDURE

In een aantal zienswijzen zijn vragen gesteld en opmerkingen gemaakt over de gebruikte aanmeldingsgegevens en de onderbouwing van de vermelde gegevens in het standaardgegevensformulier, waaronder "beschermingsstatus". Verder wordt opgemerkt dat er voor de soorten en habitattypen met de kwalificatie "aanwezig maar verwaarloosbaar" geen instandhoudingsdoelstellingen in de besluiten hoeven te worden opgenomen. Daarnaast wordt opgemerkt dat op het standaardgegevensformulier de bedrijfsactiviteiten, die in en om het gebied plaatsvinden, niet zijn vermeld. Men vraagt zich af of de Europese Commissie bij de beoordeling van de selectie van de gebieden daarmee rekening heeft kunnen houden.

Men vraagt zich ook af of de aanmeldingsprocedure wel zorgvuldig genoeg is doorlopen en wijst in dit kader mede op de verschillen tussen de huidige besluiten en de eerdere concepten die eind 2005 zijn opgesteld. Zo wordt er gesteld dat de vertaling van de aanmeldingsgegevens naar de doelstellingen disproportioneel is. Daarnaast zijn de doelstellingen volgens deze insprekers uitgebreider dan de Richtlijnen voorschrijven. Door doelstellingen op te nemen in het ontwerp-aanwijzingsbesluit voor alle soorten en habitattypen en dus ook voor die soorten en habitattypen waarvoor het gebied niet is geselecteerd, wordt er naar de mening van een aantal insprekers ten onrechte de suggestie gewekt dat de maatregelen die hieruit voortvloeien het gevolg zijn van de verplichtingen van de Vogel- en Habitatrichtlijn. In een aantal zienswijzen wordt erop aangedrongen om in een gebied alleen die habitattypen en soorten te beschermen, waarvoor het gebied tot de categorie van belangrijkste gebieden behoort.

In een ander verband wordt gewezen op grote aantallen ganzen die reeds zonder speciale beschermingsgebieden al een gunstige ontwikkeling doormaken. Insprekers wijzen verder op documenten die in een eerdere fase van het proces ter beoordeling zijn aangeboden, waarop men wijzigingen heeft voorgesteld en ten aanzien waarvan wijzigingen zijn doorgevoerd in de ontwerpbesluiten. Het betreft onder andere de profielendocumenten 2006⁴⁶ en gebiedendocumenten uit 2005. Verder wordt er door diverse insprekers op gewezen dat de aanwijzing van een Natura 2000-gebied een nieuwe wettelijke status tot gevolg heeft. Dat zou moeten betekenen dat in de besluitvorming de belangen van alle betrokkenen zorgvuldig dienen te worden meegewogen.

Met betrekking tot de hierboven genoemde reacties worden de volgende opmerkingen gemaakt:

Selectie en aanwijzing van Vogelrichtlijngebieden

De selectie en aanwijzing van de Vogelrichtlijngebieden is, met uitzondering van twee gebieden⁴⁷, in 2005 volledig afgerond. De rechter is destijds met betrekking tot de in 2000 gebruikte selectie- en begrenzingsmethodiek⁴⁸ tot de conclusie gekomen dat deze criteria niet onredelijk waren⁴⁹ en heeft alle bezwaren ten aanzien van de selectie en begrenzing van de toen aangewezen Vogelrichtlijngebieden ongegrond verklaard. Dat betekent dat de aanwijzing van alle Vogelrichtlijngebieden al rechtens vaststaat. Het Vogelrichtlijngebied was dus al voor de terinzagelegging een volwaardig Natura 2000-gebied en op dat feit kon daarom niet worden ingesproken. In deze procedure zijn nu aan dit gebied instandhoudingsdoelstellingen toegevoegd en daarnaast is een aantal wijzigingen doorgevoerd. Voor de eventuele wijzigingen van de vogelsoorten waarvoor het gebied is aangewezen wordt verwezen naar bijlage B.2 van deze Nota van toelichting en naar hoofdstuk 4 van deze bijlage C. Voor eventuele wijzigingen in de begrenzing van het Vogelrichtlijngebied wordt verwezen naar hoofdstuk 3 van deze Nota van toelichting en naar hoofdstuk 3 van deze bijlage C.

⁴⁶ Ministerie van LNV (2006): Natura 2000 profielendocument. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.

⁴⁷ De gebieden Strabrechtse Heide & Beuven (137) en Abtskolk & De Putten (162) zijn in resp. 2013 en 2010 als Vogelrichtlijngebied aangewezen.

⁴⁸ Ministerie van LNV (2000): Nota van Antwoord Vogelrichtlijn, deel 1, bijlage 1. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Den Haag.

⁴⁹ Afdeling bestuursrechtspraak Raad van State, 19 maart 2003, nr. 200201933.

Stappen in het selectieproces van Habitatrictlijngebieden

Zoals in het Verantwoordingsdocument (2003)⁵⁰ beschreven staat, heeft de aanmelding van Habitatrictlijngebieden in twee stappen plaatsgevonden:

Eerste stap van de selectie:

Bij de eerste stap zijn voor elk prioritair habitatype en voor elke prioritaire soort in principe de tien belangrijkste gebieden geselecteerd. Dit zijn de gebieden waar het type of de soort het best ontwikkeld is en met de grootste oppervlakte of populatie aanwezig is. Indien bij een bepaald prioritair habitatype de variatie in soortensamenstelling zodanig groot is dat er meerdere subtypen (plantensociologische eenheden op verbondsniveau) zijn te onderscheiden, zijn per subtype de vijf belangrijkste gebieden geselecteerd. Een onderverdeling in subtypen is niet toegepast indien de verschillende subtypen in dezelfde gebieden voorkomen.

Voor elk niet-prioritair habitatype of elke niet-prioritaire soort is in principe dezelfde methodiek toegepast, met dien verstande dat voor die typen of soorten de vijf belangrijkste gebieden zijn geselecteerd. Ook hier geldt dat alleen die gebieden zijn geselecteerd waar het habitatype of de soort het best ontwikkeld is en waar de grootste oppervlakte of populatie aanwezig is. Indien de variatie in soortensamenstelling van een niet-prioritair habitatype zodanig groot is dat het type meerdere subtypen omvat, zijn per subtype de drie belangrijkste gebieden geselecteerd. Ook hier is deze onderverdeling in subtypen niet gemaakt indien de verschillende subtypen in dezelfde gebieden voorkomen.

Tweede stap van de selectie:

Bij de tweede stap van het selectieproces is onderzocht in hoeverre de landelijke dekking en de geografische spreiding van de gebieden als voldoende kunnen worden aangemerkt.

De landelijke dekking van habitattypen of soorten betreft de totale oppervlakte van een habitatype of de totale populatie van een soort binnen de aangemelde gebieden als percentage van de landelijke oppervlakte van dat habitatype of als percentage van de landelijke populatie van de soort. Als op basis van de selectie in de eerste stap het aantal geselecteerde "belangrijkste" gebieden onvoldoende dekking oplevert, moet onderzocht worden welke gebieden aanvullend geselecteerd dan wel aangemeld moeten worden om voldoende landelijke dekking te halen. Daarnaast is bekeken of gebieden die één ecologische eenheid vormen met gebieden in België of Duitsland aan de lijst van aangemelde gebieden toegevoegd moeten worden. Voor ieder niet-prioritair habitatype en iedere niet-prioritaire soort wordt voldoende landelijke dekking nagestreefd. De indicaties van het European Topic Centre (ETC) en de conclusies van de biogeografische seminars zijn hiervoor als leidraad gebruikt:

- < 20% wordt in de meeste gevallen als onvoldoende dekkingsgraad beschouwd;
- 20-60% is een bespreekbaar dekkingspercentage;
- > 60% is over het algemeen voldoende dekking.

Hierbij is uitdrukkelijk rekening gehouden met de specifieke kenmerken en eisen die de afzonderlijke habitattypen en soorten stellen. Een relatief laag dekkingspercentage is aanvaardbaar als er sprake is van weinig bedreigde habitattypen of soorten en deze verspreid voorkomen. Hier geldt het proportionaliteitsbeginsel: voor habitattypen en soorten die sterker onder druk staan, wordt relatief meer bijgedragen binnen het Natura 2000-netwerk dan voor meer algemeen voorkomende habitattypen en soorten. Voor prioritaire habitattypen en prioritaire soorten hebben de lidstaten een bijzondere verantwoordelijkheid en verwacht de Europese Commissie dat een hoger dekkingspercentage wordt bereikt.

⁵⁰ Ministerie van LNV (2003): "Verantwoordingsdocument". Selectiemethodiek voor aangemelde Habitatrictlijngebieden. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Den Haag.

Beoordeling aanmeldingen door de Europese Commissie

In 2003 is de Nederlandse bijdrage aan de communautaire lijst van Habitatrictlijngebieden door de Europese Commissie goedgekeurd (zie hoofdstuk 2). Daaraan voorafgaand zijn in respectievelijk 1996 en 1998 voorlopige aanmeldingen bij de Europese Commissie ingediend. In het Lijstdocument (2004)⁵¹ is het Nederlandse deel van de communautaire lijst voor de Atlantische biogeografische regio opgenomen. Hoofdstuk 3 van het Lijstdocument geeft per habitattypen en per soort een toelichting op de selectie van gebieden. Hierbij staat steeds expliciet aangegeven hoe de Europese Commissie de aanmelding van 1998 heeft beoordeeld. Daaruit blijkt dat de Europese Commissie voor diverse habitattypen en soorten in 2002 heeft gemeld dat er een onvoldoende dekking was. Om die reden is de aanmelding van 2003 nog met een aantal gebieden uitgebreid. Het Reactiedocument (2004)⁵² bevat een Nota van Antwoord met betrekking tot de openbare voorbereidingsprocedure voor de aanmelding van Habitatrictlijngebieden, die begin 2003 heeft plaatsgevonden.

Misverstanden over de aanmelding

Een veel gehoord argument is dat de bedrijfsactiviteiten die in en om het gebied plaatsvinden bij de aanmelding gemeld hadden moeten worden, zodat de Europese Commissie rekening had kunnen houden met bestaand gebruik. Dit berust op een misverstand. Zoals in paragraaf 2.1.1 van de Nota van Antwoord uitvoerig uiteen is gezet, is het standaardgegevensformulier bedoeld om de potentiële Habitatrictlijngebieden met de natuurwaarden bij de Europese Commissie aan te melden. Op het formulier staat per rubriek nauwkeurig aangegeven welke gegevens vóór de aanmelding verstrekt dienen te worden en welke gegevens in een later stadium verstrekt kunnen worden. Eén van de rubrieken die pas ingevuld hoeft te worden nadat het gebied deel uitmaakt van het Natura 2000-netwerk is de rubriek "Activiteiten en invloeden in en buiten het betrokken gebied". Die gegevens dienen vooral als basisinformatie voor de Europese Commissie om de uitvoering van de Richtlijn te kunnen volgen en haar rol als toezichthouder te kunnen vervullen. De aanmelding vindt uitsluitend op ecologische gronden plaats. Het is dan ook een misvatting te veronderstellen dat de Europese Commissie bij de besluitvorming van onjuiste of onvolledige gegevens zou zijn uitgegaan.

Zoals in paragraaf 3.3 van de Nota van Antwoord staat beschreven, dienen ook voor de soorten en habitattypen die niet direct tot de selectie van dat betreffende Habitatrictlijngebied hebben geleid, maar die wel in dat gebied voorkomen, instandhoudingsdoelstellingen te worden opgesteld. Dat zijn namelijk ook soorten en habitattypen waarvoor het gebied is aangemeld. Het berust op een misverstand te veronderstellen dat uit de Richtlijn uitsluitend een verplichting zou voortvloeien met betrekking tot habitattypen en soorten waarvoor het gebied is geselecteerd en dat er met betrekking tot de overige habitattypen en soorten van bijlage II geen verplichtingen zouden bestaan. Er worden daarom niet alleen instandhoudingsdoelstellingen voor de habitattypen of de soorten waarvoor het gebied is geselecteerd geformuleerd, maar voor alle habitattypen of soorten, waarvoor een gebied is aangemeld. Op het standaardgegevensformulier dat naar de Europese Commissie gaat moeten alle relevante Natura 2000-waarden worden vermeld en de daarop verstrekte gegevens moeten geregeld worden geactualiseerd. Voor één bepaalde categorie kan het formuleren van instandhoudingsdoelstellingen echter achterwege blijven. Het betreft de categorie "aanwezig maar verwaarloosbaar". Een habitattypen of soort kan in een bepaald gebied in zodanige minieme oppervlakte of slechts incidenteel aanwezig zijn, dat mag worden aangenomen dat het habitattypen of de soort zich in dit gebied niet blijvend kan handhaven. Het ontstaan van deze categorie (aanwezig maar verwaarloosbaar) is het gevolg van de voorgeschreven aanmeldingssystematiek, waarbij de lidstaat voor elk gebied alle aanwezige habitattypen en soorten – ongeacht de mate waarin ze voorkomen – dient te melden. Voor deze categorie zijn dan ook geen instandhoudingsdoelstellingen geformuleerd.

⁵¹ Ministerie van LNV (2004): "Lijstdocument". Overzicht van gebiedsselectie voor de Habitatrictlijn. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.

⁵² Ministerie van LNV (2004): Reactiedocument aanmelding Habitatrictlijngebieden. Resultaten van de ontvangen reacties bij de openbare procedure voor de aanmelding van Habitatrictlijngebieden in het kader van Natura 2000. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.

Motivering

Naar aanleiding van de ingediende zienswijzen is de selectie van de gebieden inzichtelijker gemaakt. Er is per gebied uiteengezet waarom het gebied is aangemeld en op grond van welke criteria dit is gebeurd. Naast de reeds uitgebreide toelichting in de Nota van Antwoord is in de Nota van toelichting van dit besluit op een overzichtelijke wijze aangegeven voor welke soorten en habitattypen het gebied is aangemeld.

Betrokkenheid bij de voorbereiding van de aanwijzing

Voor de nationale procedure voor de aanwijzing van Natura 2000-gebieden wordt verwezen naar de paragrafen 1.1.4 en 1.3.5 van de Nota van Antwoord. In deze paragrafen wordt uitvoerig ingegaan op de gevolgde procedure, die uiteindelijk tot de terinzagelegging van het ontwerp-aanwijzingsbesluit van dit gebied heeft geleid. Daaruit blijkt dat dit deel van de procedure meerdere jaren in beslag heeft genomen. Zo hebben de betrokken ministeries, provincies, kamers van koophandel, (regionale) land- en tuinbouworganisaties, gemeenten, waterschappen, drinkwaterwinners, visserijorganisaties, recreatieorganisaties, natuurbeschermingsorganisaties en gegevensbeheerders eind 2005 het concept Natura 2000 doelendocument (2005) en de concept Natura 2000-gebiedendocumenten (2005) voor de 162 gebieden ontvangen, met het verzoek om commentaar te geven. Naar aanleiding van de reacties zijn waar nodig nog aanvullende gesprekken gevoerd. Deze consultatie maakte deel uit van de voorbereiding van de besluitvorming en heeft nog tot wijzigingen geleid. Het resultaat van deze voorbereiding heeft ter inzage gelegen en ten aanzien van deze ontwerp-aanwijzingsbesluiten heeft een ieder een zienswijze kunnen indienen.

Zorgvuldigheid van de procedure en afweging van belangen

In de paragrafen 2.1.1 en 1.1.8 van de Nota van Antwoord is de selectieprocedure uitvoerig beschreven en is uiteengezet hoe de verschillende belangen tegen elkaar zijn afgewogen. De keuze van een Natura 2000-gebied heeft uitsluitend plaatsgevonden op basis van de aanwezigheid van de in bijlage I en II van de Habitatrichtlijn genoemde habitattypen en soorten en de aanwezigheid van de in bijlage I en artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn genoemde vogelsoorten, trekkende watervogels en/of overige trekkende vogels. Deze werkwijze vloeit voort uit de in de Habitatrichtlijn en Vogelrichtlijn genoemde criteria en de hierop gebaseerde Europese jurisprudentie. Het is niet mogelijk om hiervan af te wijken. Pas in een later stadium – bij het vaststellen van de instandhoudingsdoelstellingen en bij het vaststellen van het beheerplan – kunnen naast de ecologische belangen ook andere belangen aan de orde komen. Dit is in de paragrafen 3.4 en 3.5 van de Nota van Antwoord verder uiteengezet. Gesteld mag worden dat de procedure die bij de aanwijzing van de gebieden is gevolgd zorgvuldig is geweest en geheel overeenkomstig de wet- en regelgeving heeft plaatsgevonden.

3 REACTIES OVER DE BEGRENZING

3.1 ALGEMEEN

Bij de begrenzing van het gebied heeft een aantal insprekers aangegeven dat geen rekening wordt gehouden met andere dan ecologische eisen. Tevens wordt in zienswijzen gemeld dat bepaalde habitattypen en soorten niet of in beperkte mate aanwezig zijn in delen van het gebied. Insprekers verwachten dat in ieder geval die gronden waar deze waarden niet aanwezig zijn buiten de begrenzing van het Natura 2000-gebied worden gelaten.

Er wordt voor gepleit om de Natura 2000-gebieden op eenduidige wijze ook in het verticale vlak te begrenzen op 500 voet, zijnde de bestaande minimumvlieghoogte. Verder wordt aangegeven dat bij de aanwijzing van de Vogelrichtlijngebieden destijds voor een bufferzone van 100 meter rond jachthavens gekozen is. In die geest wordt er bepleit om een bufferzone van 300 tot 500 meter rond agrarische- en recreatiebedrijven in te stellen. Tevens wordt er aangegeven dat de aanmelding onvoldoende wetenschappelijk onderbouwd is, zodat de onderzoeksplicht bij de belanghebbende wordt gelegd wanneer deze de begrenzing gewijzigd wil zien. Ook wordt gesteld dat de stranden niet binnen de begrenzing van een Natura 2000-gebied behoren te vallen. Zij herbergen geen habitattypen of soorten waarvoor het gebied is aangewezen.

Met betrekking tot de hierboven genoemde argumenten worden de volgende opmerkingen gemaakt:

Begrenzing van bestaande Vogelrichtlijngebieden

De aanwijzing van Natura 2000-gebieden is niet bedoeld om de grenzen van reeds eerder aangewezen Vogelrichtlijngebieden te wijzigen. Aangezien Grevelingen reeds eerder is aangewezen als Vogelrichtlijngebied (zie ook hoofdstuk 2 over de procedure), staat de oorspronkelijke begrenzing in principe nu niet ter discussie. Dat neemt niet weg dat er soms aanleiding kan zijn om de begrenzing aan te passen. Daarbij kan het gaan om technische of inhoudelijke wijzigingen (zie "Hoofdpijnen aanpassing begrenzing Natura 2000-gebieden" hierna).

Uitgangspunten begrenzing Habitatrichtlijngebieden

Zoals in paragraaf 2.2 van de Nota van Antwoord en in bijlage 9.1 van het Natura 2000 doelendocument (2006)⁵³ uitvoerig uiteen is gezet, is ook bij het begrenzen van een gebied geen rekening gehouden met andere vereisten dan die verband houden met de aanwezigheid en de instandhouding van de natuurlijke habitats en soorten. Daarbij zijn de volgende algemene uitgangspunten gebruikt:

- Habitattypen en soorten van de bijlagen: de habitattypen van bijlage I en de leefgebieden van de soorten van bijlage II van de Habitatrichtlijn (en dus niet de soorten van bijlage IV) vormen het uitgangspunt voor de begrenzing. Dit is inclusief in kwaliteit achteruitgegangene en gedegenerende terreindelen, indien herstel haalbaar is en voor zover nodig voor de instandhouding van de aanwezige habitattypen en/of soorten.
- Herkenbare eenheden en identiteit: er is gestreefd naar de begrenzing van herkenbare en beheerbare eenheden: ecologische eenheden (bijvoorbeeld op basis van vegetatiestructuur, hydrologie of geomorfologie) of beheereenheden. Door eenheden op deze manier te begrenzen krijgt het gebied een duidelijke identiteit.
- "Cement tussen de bakstenen": de begrenzing van ecologische eenheden impliceert dat het Habitatrichtlijngebied bestaat uit de habitattypen van bijlage I en het leefgebied van de soorten van bijlage II én een stelsel van natuurwaarden waarvoor het gebied niet is geselecteerd en/of niet is aangemeld. Die natuurwaarden, gekenmerkt als het "cement tussen de bakstenen", maken integraal onderdeel uit van de ecosystemen en zijn nodig voor herstel en/of instandhouding van de betreffende in de Richtlijn opgenomen habitattypen en/of soorten.
- Deelgebieden: bij zeer sterke versnippering in meerdere deelgebieden worden alleen deze deelgebieden begrensd. De verschillende deelgebieden bevatten dan elk afzonderlijk de habitattypen en/of soorten waarvoor het gebied geselecteerd is.
- Enclaves: binnen grote eenheden zijn enclaves van grootschalige landbouw en/of bebouwing uitgesloten,

⁵³ Ministerie van LNV (2006): Natura 2000 doelendocument. Duidelijkheid bieden, richting geven en ruimte laten. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.

voor zover ze geen wezenlijke bijdrage leveren aan de instandhouding van de betreffende habitattypen en/of soorten.

- Aansluiting bij administratieve grenzen: er is zoveel mogelijk aangesloten bij bestaande administratieve grenzen (bijvoorbeeld begrenzing van onder de Natuurbeschermingswet aangewezen gebieden, Nationale Parken, Vogelrichtlijngebieden en/of eigendomsgrenzen).
- Herkenbare topografische lijnen: de gebiedsgrenzen vallen bij voorkeur samen met duidelijk in het landschap herkenbare topografische lijnen, zoals wegen, sloten, heggen, oevers, bosranden en markante verschillen in landgebruik.

Hoofdpijnen aanpassing begrenzing Natura 2000-gebieden

Bij de aanwijzing van de Habitatrichtlijngebieden en bij de aanvulling van de Vogelrichtlijnaanwijzingen met gebiedsdoelen zijn overlappende Vogel- en Habitatrichtlijngebieden gecombineerd tot één Natura 2000-gebied. Daarbij is ernaar gestreefd de begrenzing van Vogel- en Habitatrichtlijngebieden zo goed mogelijk op elkaar af te stemmen.

De herbegrenzing is doorgevoerd op basis van technische en/of inhoudelijke argumenten.

Technische aanpassingen:

Dit zijn vaak minieme kaarttechnische verbeteringen teneinde de grenzen af te stemmen en gelijk te trekken. Het zijn ook pragmatische aanpassingen. Hierdoor blijven het beheer en de bescherming hanteerbaar en wordt de burger een zo duidelijk en eenvoudig mogelijke begrenzing geboden. Dit kan betekenen dat Vogel- en Habitatrichtlijngebieden die voor een belangrijk deel overlap vertonen met (voormalige) beschermde en staatsnatuurmonumenten op deze begrenzing afgestemd worden. Hierdoor worden onlogische verschillen vermeden.

Verder betreft dit ook het zoveel mogelijk op kaart uitzonderen van bestaande bebouwing, tuinen en erven die alleen tekstueel waren geëxclaveerd. Tot deze categorie behoren ook aanpassingen aan de hand van kadastrale perceelsgrenzen in verband met de kadastrale registratie van bij de aanwijzing "betrokken" percelen (zie Nota van toelichting, paragraaf 3.3). Hiermee wordt voorkomen dat kadastrale percelen die slechts voor een onbetekenend deel met het gebied overlappen, kadastraal worden ingeschreven als deel uitmakend van het gebied.

Inhoudelijke aanpassingen:

Verkleining van Vogelrichtlijngebieden wordt door de Europese Commissie, gelet op de Europese jurisprudentie, slechts "in uitzonderlijke gevallen" aanvaardbaar geacht indien bij de oorspronkelijke aanwijzing een "duidelijke wetenschappelijke fout" is gemaakt.

Uit jurisprudentie⁵⁴ blijkt dat de oppervlakte van een Vogelrichtlijngebied niet mag worden verkleind en de grenzen van een Vogelrichtlijngebied niet mogen worden gewijzigd, als daardoor zones worden uitgesloten waarin in het wild levende vogelsoorten voorkomen waarvan de bescherming de aanwijzing van dat Vogelrichtlijngebied heeft gerechtvaardigd. Een uitzondering hierop vormen de van het Vogelrichtlijngebied uitgesloten zones die niet langer overeenkomen met de, voor de instandhouding van de in het wild levende vogelsoorten, meest geschikte leefgebieden in de zin van artikel 4, lid 1, van de Richtlijn. Zo kan de begrenzing van Vogelrichtlijngebieden zijn aangepast door bebouwing op de rand van het gebied, bedrijventerreinen (>5 ha) en rijkswegen zoveel mogelijk ook op kaarten te exclaveren (de tekstuele exclaveringsformule geldt alleen voor de in 2000 aangewezen gebieden).

In gevallen waar in het verleden mogelijk een duidelijke begrenzingsfout is gemaakt, wordt onderzocht of er sprake is van een wetenschappelijke fout die voldoet aan de door de Europese Commissie gestelde voorwaarden. Toekomstige ontwikkelingen vallen buiten die criteria; de vergunningprocedure is daarvoor de aangewezen weg.

Zie verder Nota van Antwoord paragraaf 2.2.4.

Uitbreiding van Vogelrichtlijngebieden kan alleen aan de orde zijn als het gebied tevens Habitatrichtlijngebied is en de uitbreiding onderdeel is van het desbetreffende Habitatrichtlijngebied. Uitbreiding van een "zuiver" Vogelrichtlijngebied is geen onderdeel van deze procedure. Zie ook Nota van Antwoord paragraaf 2.2.5.

⁵⁴ Europese Hof van Justitie, 13 juli 2006, zaak C-191/05 en 25 november 1999, zaak C-96/98.

Gebleken is dat in een beperkt aantal gevallen bij de begrenzing van Habitatrichtlijngebieden onvoldoende rekening is gehouden met de verspreiding van relevante habitattypen of leefgebieden van soorten, waardoor aanpassingen (zowel uitbreiding als verkleining) noodzakelijk waren. Dit is meestal het gevolg van verbeterde en toegenomen kennis. Ook uitbreidingen die noodzakelijk zijn voor het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen van het gebied, vallen in deze categorie van inhoudelijke aanpassingen.

Exclavering van (jacht)havens

In paragraaf 2.2.8 van de Nota van Antwoord staat dat in de Nota's van toelichting, behorende bij de besluiten voor de aanwijzing van Vogelrichtlijngebieden in 2000, havens op de volgende wijze tekstueel zijn uitgezonderd: *"(Jacht)havens maken geen deel uit van de speciale beschermingszone. Bij (jacht)havens, die geheel binnen een speciale beschermingszone liggen, valt aan de waterzijde een zone van 100 meter, gemeten vanaf de havenmond c.q. de aanlegsteigers, ook buiten de begrenzing. Grenst een (jacht)haven aan de buitenzijde direct aan de speciale beschermingszone, dan is de zone van 100 meter ook buiten de begrenzing van de speciale beschermingszone gehouden. Daar waar de kaart en de Nota van toelichting, bijvoorbeeld om kaarttechnische redenen, niet overeenstemmen, is de hierboven opgenomen tekst doorslaggevend."*

De reden hiervoor was dat dergelijke havens geen wezenlijk deel uitmaken van het leefgebied van de betreffende soorten. De formule gaf echter aanleiding tot misverstanden. Zo vatte een gemeente de bovenaangehaalde exclavering op als vrijbrief voor de aanleg van een jachthaven. Ook zijn sommige havens in 2000 op kaart ruimer geëxclaveerd dan de exclaveringsformule voorschrijft. Er bestond bovendien grote onduidelijkheid over de invulling van het begrip (jacht)haven. Daarom is er besloten om de algemene exclaveringsformule voor havens te laten vervallen en alle havens die voor exclavering in aanmerking komen, al op de gebiedskaart uit te zonderen. Het exclaveren van havens op kaart geeft bovendien uitsluitel over wat precies onder het begrip "(jacht)havens" moet worden verstaan, namelijk uitsluitend aanlegplaatsen met havenfaciliteiten. Op zichzelf staande aanlegvoorzieningen zoals aanlegsteigers worden daartoe niet gerekend.

Bufferzones en exclavering van recreatieondernemingen en agrarische bedrijven

Een bufferzone van 300 tot 500 meter rond recreatieondernemingen en agrarische bedrijven, waar door vele ondernemers om is verzocht, behoort niet tot de mogelijkheden. De reden hiervoor is dat menselijk gebruik of de door de mens toegekende bestemming niet bepalend is voor de vraag of een gebied of terrein als Natura 2000-gebied aangewezen dient te worden. Ecologische redenen zijn daarbij bepalend. Een Natura 2000-gebied is in zijn geheel van belang.

Ook in de uitspraak van de Raad van State over de aanwijzing van één van de eerste Natura 2000-gebieden is de vraag over een bufferzone aan de orde gekomen. De Raad van State was toen van oordeel dat "het aanhouden van een minimale afstand tot bedrijfsbebouwing niet mogelijk is, omdat niet in algemene zin ten behoeve van de in het gebied gelegen agrarische bedrijfsbebouwing kan worden vastgesteld in hoeverre de binnen die afstand gelegen gronden naar ecologische maatstaven al dan niet tot het aan te wijzen gebied moeten worden gerekend"⁵⁵.

Bij Vogelrichtlijngebieden wordt het hele gebied door de vogels gebruikt voor broeden, foerageren en/of rusten, hoewel niet elk deel even intensief wordt benut. Voor Habitatrichtlijngebieden geldt een vergelijkbare aanpak hoewel habitattypen meestal geen grote, aaneengesloten oppervlakten beslaan. Daar staat tegenover dat de instandhouding van habitattypen meestal een ruimere begrenzing vereist omdat ook rekening moet worden gehouden met een mogelijke verschuiving van de habitatwaarden door het gebied (successie). Daarentegen maken bestaande bebouwing, erven, tuinen, steigers, verhardingen en hoofdspoorwegen geen deel uit van een Natura 2000-gebied. Zij zijn door hun fysieke aard meestal ongeschikt. Eventuele uitzonderingen op deze algemene regel zijn opgenomen in paragraaf 3.3 van de Nota van toelichting van het besluit. Ook mijnbouwinrichtingen en -installaties vallen onder de definitie van een bouwwerk en daarmee onder de exclaveringsformule (zie paragraaf 3.4 van de Nota van toelichting). Dat geldt niet voor ondergronds of onderwater voorkomende structuren zoals gas- en waterleidingen. De aanwezigheid hiervan betekent niet per definitie dat deze gebieden ongeschikt zijn voor planten of dieren en ze zijn daarom niet geëxclaveerd. Zie ook paragraaf 2.2.6 van de Nota van Antwoord.

⁵⁵ Afdeling bestuursrechtspraak Raad van State, 5 november 2008, nr. 200802546/1.

Verticale begrenzing

In paragraaf 2.2.9 van de Nota van Antwoord wordt vermeld dat er geen verticale grens in de Natura 2000-gebieden is opgenomen. Wel moet gewaarborgd zijn dat vliegbewegingen in de omgeving van Natura 2000-gebieden niet tot aantasting van natuurlijke kenmerken leiden. Dat geldt voor de gehele burgerluchtvaart (inclusief parasailen, parachutespringen en luchtballonvaren), het militaire luchtverkeer en alle andere activiteiten die in samenhang met deze vliegbewegingen in het luchtruim of op de grond plaatsvinden, zoals schietoefeningen en parachutespringen. De effectbeoordeling van dit soort activiteiten kan daarom het best per gebied plaatsvinden, toegesneden op de omstandigheden ter plekke. Het is dus niet zinvol om hiervoor generieke normen in de besluiten op te nemen. Indien aan de orde, wordt het bestaand gebruik door luchtverkeer beoordeeld bij het opstellen van het beheerplan. Voorwaarde blijft ook hier dat het bestaande gebruik de instandhoudingsdoelstellingen niet in gevaar mag brengen.

3.2 SPECIFIEKE REACTIES OVER DE BEGRENZING

Meerdere insprekers verzoeken om het natuurreserveaat Dijkwater te schrappen als Natura 2000-gebied wegens onlogische begrenzing en verstoring van het gebied. De uitloper van Dijkwater is in het provinciale Natuurgebiedsplan deels aangewezen als nieuwe natuur en in agrarisch gebruik, net als de omliggende gronden. Het gebied ervaart een hoge recreatiedruk wat volgens een inspreker leidt tot lagere dichtheden van broedvogels en foeragerende vogel- en diersoorten. Volgens andere insprekers komen de Natura 2000-waarden überhaupt niet voor in Dijkwater en is hier ook geen degelijk onderzoek naar gedaan. De huidige gegevens zijn onvolledig, verouderd, niet betrouwbaar en niet te controleren.

De zienswijze is niet overgenomen. Het gebied Dijkwater is reeds bij de aanwijzing van het gebied Grevelingen als Vogelrichtlijngebied in 2000 in de begrenzing opgenomen. Op deze begrenzing kan in principe niet meer ingesproken worden, tenzij er sprake is geweest van een wetenschappelijke fout bij het bepalen van deze begrenzing. Hiervan is niet gebleken; dit gebied wordt wel degelijk door een aantal vogelsoorten waarvoor het gebied is aangewezen gebruikt. Ook de noordse woelmuis (H1340) wordt hier aangetroffen.

Een inspreker wijst erop dat binnen de huidige conceptbegrenzing vakken voor grote fuiken en oesterpercelen liggen, zogenaamde schietfuikvakken. Aangezien agrarische percelen wel buiten de begrenzing zijn gehouden, verzoekt de inspreker om de voor visserij aangemerkte percelen ook buiten de begrenzing van het gebied te houden.

De zienswijze is niet overgenomen. Deze vakken herbergen ten minste een aantal vogelsoorten waarvoor het gebied is aangewezen en maken daarom integraal deel uit van het gebied. Landschappelijk en topografisch onderscheiden ze zich niet van de omgeving; dit in tegenstelling tot veel agrarische percelen. Genoemde activiteiten kunnen in het beheerplan worden opgenomen. Overigens zij opgemerkt dat agrarische percelen alleen op de Veluwe categorisch zijn uitgesloten.

Meerdere insprekers verzoeken om de Grevelingendam en de Brouwersdam uit de huidige Natura 2000-begrenzing te halen. De insprekers wijzen erop dat de dammen twee speerpunten zijn van het beleid van de visie Zicht op de Grevelingen. Benadrukt wordt dat recreatiegebied grenzend aan de Grevelingendam volledig uit de aanwijzing gehaald moet worden omdat het niet tot nauwelijks bijdraagt aan de instandhoudingsdoelstellingen. Bovendien ziet een inspreker graag dat lopende plannen worden meegenomen in het aanwijzingsbesluit als zijnde bestaand gebruik en ook geëxclaveerd worden. Deze inspreker verwijst naar zijn plannen sinds 1999 met betrekking tot het opstarten van een seizoenscamping.

De zienswijze heeft geleid tot grenswijzigingen. De recreatieterreinen langs de Grevelingendam zijn grotendeels uit de begrenzing verwijderd met uitzondering van een smalle zone langs de oeverlijn (zie paragraaf 3.3 van de Nota van toelichting). De Brouwersdam heeft nooit deel uitgemaakt van het Vogelrichtlijngebied of het Habitatrictlijngebied. Bestaand gebruik wordt geïnventariseerd en zo nodig nader gereguleerd in het beheerplan (zie ook Nota van Antwoord, hoofdstuk 4).

Een inspreker verzoekt om de recreatieve voorzieningen en de speciaal voor de recreatie ingerichte terreinen langs de rand van de hele Grevelingen, op de eilanden, op De Punt en op de Grevelingendam die nu in de

begrenzing van de Natura 2000-gebied zijn opgenomen, op kaart en tekstueel te exclaveren. Deze gebieden maken geen deel uit van de habitattypen of broed- en foerageergebieden van de Richtlijn. De inspreker verwijst naar soortgelijke exclavering van het starteiland in het Sneekermeer.

De zienswijze is gedeeltelijk overgenomen. Het recreatiegebied langs de Grevelingendam is verwijderd (20 ha) met uitzondering van oeverzones en open water dat behoort tot het leefgebied van pleisterende watervogels. Eilanden zijn niet verwijderd omdat hier waarden voorkomen. Zo zijn eilanden door de geïsoleerde ligging geschikt leefgebied voor de noordse woelmuis (H1340). De recreatievoorzieningen op De Punt waren grotendeels in het ontwerpbesluit reeds geëxclaveerd. Categorische uitzondering van recreatieve voorzieningen is niet mogelijk omdat er relevante waarden aanwezig kunnen zijn. Een verwijzing naar andere gebieden (zoals Sneekermeer) is niet zinvol omdat het geheel van de plaatselijke omstandigheden en ecologische situatie afhankelijk is of een bepaald terreindeel is of kan worden uitgezonderd. Bestaand gebruik wordt geïnventariseerd en zo nodig nader gereguleerd in het beheerplan (zie ook Nota van Antwoord, hoofdstuk 4).

Meerdere insprekers vragen specifiek de uitbreiding van de jachthaven bij Bruinisse buiten de begrenzing te brengen. Voor deze uitbreiding is eerder zowel een planologische procedure, als een procedure op grond van de Natuurbeschermingswet 1998 gevoerd. Door het bevoegd gezag (in dit geval het College van Gedeputeerde Staten Zuid-Holland) is voor de uitbreiding op 20 september 2007 op grond van de Natuurbeschermingswet 1998 een vergunning afgegeven.

De zienswijze is overgenomen. Het betreffende gebied waar de uitbreiding van de jachthaven wordt gerealiseerd is uit de begrenzing gehaald.

Een inspreker is van mening dat de gehele Grevelingen als Natura 2000-gebied opgenomen dient te worden: van dijk tot dijk en van de Brouwersdam tot de Grevelingendam. Inspreker wijst erop dat activiteiten op de beide dammen een rechtstreeks effect kunnen hebben op de aangewezen habitatsoorten en -typen in het gebied.

De zienswijze heeft niet tot aanpassing van het besluit geleid. Voor de beoordeling van genoemde activiteiten is het niet doorslaggevend of het binnen of buiten de begrenzing van het Natura 2000-gebied plaatsvindt, maar of er mogelijk sprake is van significante gevolgen voor de beschermde waarden of natuurlijke kenmerken van het gebied. Deze toets geldt voor activiteiten binnen en buiten de begrenzing (externe werking).

Een inspreker pleit ervoor om de aanwijzing van het Natura 2000-gebied Grevelingen te beperken tot niet-vaargeulen. De inspreker acht werkzaamheden als het plaatsen van borden en aanbrengen van verlichting op voorhand niet schadelijk voor de natuur, doch noodzakelijk voor de instandhouding van het scheepvaartverkeer.

De zienswijze is niet overgenomen. Vaargeulen maken integraal deel uit van het leefgebied van beschermde waarden. Onderhoud en werkzaamheden ten behoeve van het scheepvaartverkeer kunnen als bestaand gebruik in het beheerplan worden opgenomen, mits ze geen significante gevolgen hebben voor beschermde waarden of de natuurlijke kenmerken. Op grond van de externe werking zou het laatste overigens ook gelden indien vaargeulen wel waren uitgezonderd.

Een inspreker verzoekt om de grens van het Natura 2000-gebied 250 meter buitendijks te leggen, dit in verband met gevreesde overlast van ganzen.

De zienswijze is niet overgenomen. Voor het vaststellen van de gebiedsgrenzen is uitgegaan van ecologische criteria, waarbij wordt aangesloten bij landschappelijke eenheden. Het genoemde buitendijkse gebied is leefgebied voor een aantal soorten (zie ook Nota van Antwoord, paragraaf 2.2.6). Het tegengaan van overlast door ganzen kan in het beheerplan geregeld worden, maar mag de instandhoudingsdoelstellingen voor ganzen en andere watervogels niet in gevaar brengen.

Een inspreker verzoekt de begrenzing tussen Scharendijke en de Kabbelaarsbank aan te passen. Deze hoek, onder de Brouwersdam, wordt intensief gebruikt door vissers, scheepvaart en surfers, waardoor de habitatoorten er niet veel voorkomen.

De zienswijze is niet overgenomen. Dit gedeelte is reeds in de aanwijzing als Vogelrichtlijngebied in 2000 in de begrenzing opgenomen en maakt onlosmakelijk deel uit van het leefgebied van de vogelsoorten (open water) waarvoor het gebied is aangewezen.

Een inspreker vraagt zich af of het ontbreken van een duidelijke afbakening van de neerwaartse begrenzing er niet juist voor zorgt dat de japanse oester de gewone mossel verdringt en dat dit in de toekomst niet meer aangepakt kan worden door de dan geldende vergunningplicht. Of voorziet de aanwijzing tot Natura 2000-gebied juist in de bestrijding van de japanse oester?

Bestrijding van exoten kan onderdeel zijn van het beheer van het gebied, voor zover deze het bereiken en behouden van een gunstige staat van instandhouding in de weg staan van de soorten en habitattypen waarvoor het gebied is aangewezen.

Nederland hanteert een exclavering voor wegen, spoorlijnen, bebouwing en erven binnen de begrenzing van een Natura 2000-gebied. Uit de Europese Richtlijnen blijkt niet dat dit rechtsgeldig is.

Europese Richtlijnen zijn gericht op het resultaat (zoals behoud biodiversiteit) en regelen niet in detail hoe dit verwezenlijkt moet worden. Het is aan de lidstaten dit verder in nationale regelgeving uit te werken. Bij de begrenzing van Vogel- en Habitatrichtlijngebieden is Europeesrechtelijk (wetgeving of jurisprudentie) alleen als voorwaarde gesteld dat dit op ecologische gronden dient te geschieden. Nederland heeft daarbij de keuze gemaakt bebouwing, wegen en dergelijke te exclavieren ervan uitgaande dat daar geen relevante waarden voorkomen. In sommige gevallen zijn er echter wel waarden aanwezig (zoals vleermuizen in gebouwen en duinhabitats in wegbermen), deze uitzonderingen op de uitzondering worden expliciet vermeld in de Nota van toelichting bij het besluit.

4 REACTIES OVER DE INSTANDHOUDINGSDOELSTELLINGEN

4.1 ALGEMEEN

In de zienswijzen zijn veel opmerkingen gemaakt over de instandhoudingsdoelstellingen en over de realisatie hiervan.

Er is voorgesteld om de tekst van de algemene instandhoudingsdoelstelling "behoud van de bijdrage van het Natura 2000-gebied aan de biologische diversiteit en aan de gunstige staat van instandhouding van natuurlijke habitattypen en soorten binnen de Europese Unie" te vervangen door de letterlijke tekst van de Habitatrichtlijn: "behoud van de bijdrage van het Natura 2000-gebied aan het waarborgen van de biologische diversiteit door het instandhouden van habitattypen en soorten binnen de Europese Unie".

Verder is voorgesteld om de tekst van de algemene instandhoudingsdoelstelling "behoud en waar nodig herstel van de natuurlijke kenmerken en van de samenhang van de ecologische structuur en functie van het gehele gebied voor alle habitattypen en soorten waarvoor instandhoudingsdoelstellingen zijn geformuleerd" te schrappen omdat met de formulering in het ontwerpbesluit onvoldoende rekening is gehouden met de wijze waarop in jurisprudentie rekening is gehouden met de termen "natuurlijke kenmerken" en "instandhoudingsdoelstellingen".

Er zijn vragen gesteld over de gestelde nationale doelen, de monitoring in Natura 2000-gebieden, de afstemming en de verantwoordelijkheden. In een aantal zienswijzen wordt de vraag gesteld of de besluiten in samenhang met elkaar en met de gebieden daarbuiten wel een voldoende bijdrage leveren om de soorten en habitattypen in een landelijk gunstige staat van instandhouding te brengen of te houden. De vrees wordt uitgesproken dat dit niet het geval is. Daarnaast wordt er verzocht om voor die soorten en habitattypen, waarvoor sprake is van een ongunstige staat van instandhouding, zowel landelijk als op gebiedsniveau een herstelopgave te formuleren tenzij er ecologische redenen zijn om hiervan af te zien. Het achterwege laten van adequate herstelopgaven wordt door insprekers als onacceptabel gezien en in strijd met de wettelijke verplichtingen. In een zienswijze is gevraagd om alsnog voor de soorten en habitattypen die zich in een zeer ongunstige staat van instandhouding bevinden minimaal complementaire doelen op te nemen in de gebieden waar herstel mogelijkheden zijn of migratie kan plaatsvinden.

Er is gevraagd om de doelen op gebiedsniveau te herzien voor een aantal broedvogels waarvan de landelijke doelstelling voor het aantal sleutelpopulaties, met de huidige instandhoudingsdoelstellingen, niet zal worden gerealiseerd. Er is aanbevolen om de instandhoudingsdoelstellingen voor een aantal vogelsoorten in te vullen op basis van de in het Beschermingsplan moerasvogels 2000-2004 (2000)⁵⁶ vermelde aantallen voor levensvatbare populaties moerasvogels. In het geval van soorten waarvoor actuele gedocumenteerde beschermingsplannen beschikbaar zijn dienen de instandhoudingsdoelstellingen waar mogelijk daarmee gelijk geschakeld te worden. Voor een aantal broedvogels is ook gevraagd om aanvullende doelen op te nemen. Het besluit zou moeten aangeven wat de gevolgen zijn wanneer een soort uit een gebied dreigt te verdwijnen. Daarnaast zou er een gegronde reden aanwezig moeten zijn wanneer er niet gestreefd wordt naar een gunstige staat van instandhouding.

Tevens zijn er vragen over weidevogels en waarom ze geen bescherming krijgen in de Natura 2000-gebieden.

Anderzijds wordt in zienswijzen aangeduid dat veel doelen te hoog gegrepen zijn en dat deze alleen met grote (financiële) inspanningen bereikt kunnen worden. Er wordt over de instandhoudingsdoelstellingen opgemerkt dat ze de status zouden moeten krijgen van een inspanningsverplichting en niet van een resultaatsverplichting. Enkele insprekers menen dat bij het vaststellen van de doelstellingen veel geleund wordt op informatie over het voorkomen van flora en fauna in vroegere jaren, die niet gebaseerd is op voldoende wetenschappelijke gegevens. Het is onduidelijk of deze waarden daadwerkelijk aanwezig zijn. Om die reden zouden de aanwezige habitattypen op een kaart aangeduid moeten worden. Weer anderen menen dat de uitgangssituatie helder moet worden omschreven in het aanwijzingsbesluit. Tegelijkertijd zal er een

⁵⁶ Boer, T. den (2000): Beschermingsplan moerasvogels 2000-2004. Rapport Directie Natuurbeheer nr. 47. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Wageningen.

termijn gegeven moeten worden waarbinnen de doelstellingen gerealiseerd moeten worden.

In de besluiten wordt er volgens insprekers niet ingegaan op de mogelijke gevolgen van klimaatverandering, terwijl deze veranderingen bepalend kunnen zijn voor de haalbaarheid van de natuurdoelen. Er wordt bovendien gevraagd om de kernopgaven in de aanwijzingen op te nemen, dan wel het Natura 2000 doelendocument (2006) deel uit te laten maken van de aanwijzingsbesluiten. Uit het besluit zou duidelijk moeten blijken voor welke functie(s) en voor welke soort(en) het gebied wordt aangewezen, zodat duidelijk is of de soorten in al hun levensbehoeften worden beschermd. Daar waar niet alle levensbehoeften in een Natura 2000-gebied zijn beschermd dient te worden aangegeven waar de ontbrekende functies zijn gelegen en wat de beschermingsstatus is.

Er wordt gevraagd om rekening te houden met vereisten op economisch, sociaal en cultureel gebied en met regionale en lokale bijzonderheden. In dat verband wordt dan ook met nadruk gewezen op het belang van het gebied Grevelingen voor de recreatie en de visserij, waarbij met name een ongestoord toeristisch gebruik van de stranden van groot belang is voor de lokale economie.

Dat het concretiseren van maatregelen wordt doorgeschoven naar het beheerplan geeft voor veel insprekers onduidelijkheid; hierdoor kan het overleg over het beheerplan onder grote spanning komen te staan. Zij bepleiten duidelijke kaders voor het beheerplan, zodat er constructief aan de uitwerking kan worden gewerkt. Daarnaast wordt opgemerkt dat bij het vaststellen van de instandhoudingsdoelstellingen alleen wordt uitgegaan van bestaande budgetten. Welke consequenties de instandhoudingsdoelstellingen hebben in financiële zin wordt pas duidelijk bij het tot stand komen van de beheerplannen.

Met betrekking tot de hierboven genoemde zienswijzen worden de volgende opmerkingen gemaakt:

Algemene instandhoudingsdoelstellingen

De algemene instandhoudingsdoelstellingen beogen de algemene hoofddoelstelling van de Vogel- en Habitatrichtlijn in de individuele aanwijzingsbesluiten te verankeren. Daarmee wordt de bijdrage van de Nederlandse Natura 2000-gebieden aan het behoud van de biodiversiteit in Europa vastgelegd. Per gebied zijn de specifieke doelstellingen voor de relevante habitattypen en soorten nader omschreven. Op basis van deze instandhoudingsdoelstellingen en de algemene doelstellingen wordt naar een landelijk gunstige staat van instandhouding van de voor Nederland relevante habitattypen en soorten gestreefd. Dit houdt in dat het natuurlijke verspreidingsgebied van de habitat of van de soort stabiel moet zijn of moet toenemen; dit moet in de toekomst ook zo blijven. Een duurzaam behoud van een habitatype kan alleen maar gerealiseerd worden wanneer de planten- en diersoorten die typisch zijn voor de habitat behouden kunnen worden. Dit geldt ook voor de bescherming van een bepaalde plantensoort of diersoort. De betreffende soort kan alleen effectief beschermd worden wanneer de beschermingsmaatregelen zich, naast op de soort zelf, ook richten op het leefgebied van de soort. Zodoende strekt in een Natura 2000-gebied de instandhoudingsdoelstelling van een soort zich mede uit tot het leefgebied van de betreffende soort.

De formulering van de algemene instandhoudingsdoelstellingen is aangepast in hoofdstuk 5 van de Nota van toelichting van dit besluit. In de aangepaste formulering van het tweede algemene doel is niet de letterlijke tekst van de Habitatrichtlijn (artikel 2) gevolgd, omdat het in de Richtlijn een algemene doelstelling van de Richtlijn betreft en in dit geval om de gebiedsspecifieke invulling daarvan gaat. Meer in het bijzonder: een Europese Richtlijn kan een bijdrage leveren aan het waarborgen van de biologische diversiteit, maar een gebied kan alleen bijdragen aan het behoud van de biologische diversiteit. Verder is de term "natuurlijke kenmerken" in de algemene doelen gehandhaafd, omdat dit een begrip is dat in de Richtlijn ook gebruikt wordt in verband met de bescherming van de gebieden (artikel 6).

Verder geldt ook dat invloeden van buitenaf op het Natura 2000-gebied van grote invloed kunnen zijn op de staat van instandhouding van een habitatype of soort: de externe werking. De instandhoudingsdoelstelling richt zich op het gehele biotische en abiotische complex van factoren, die het habitatype of de soort haar specifieke aanzien geven en die noodzakelijk zijn voor het behoud van de biologische diversiteit van het gebied.

Met name bij vogels is een belangrijk deel van het leefgebied buiten het Natura 2000-gebied gehouden. Bij een aantal vogelsoorten gaat het daarbij vooral om de foerageergebieden. Deze bevinden zich in grote

aaneengesloten agrarische gebieden of zijn buiten het Natura 2000-gebied gehouden omdat niet gegarandeerd kon worden dat deze gebieden, zoals braakliggende bouwterreinen, hun huidige functie ook in de toekomst behouden. Deze gebieden spelen, vanwege het vervullen van een bepaalde (foerageer)functie voor de soort, een belangrijke rol bij het realiseren van een gunstige staat van instandhouding, zodat ook het verstoren van zo'n gebiedsfunctie van grote invloed kan zijn op de staat van instandhouding van de soort.

Contour "haalbaar en betaalbaar"

In de paragrafen 3.4 en 4.1.7 van de Nota van Antwoord staat aangegeven dat zowel de selectie als de begrenzing uitsluitend gebaseerd is op ecologische criteria. Dit betekent echter niet dat andere dan ecologische belangen geen rol hebben gespeeld bij het vaststellen van de instandhoudingsdoelstellingen. Hierbij heeft het uitgangspunt "haalbaar en betaalbaar", zowel landelijk als per gebied, nadrukkelijk een rol gespeeld. Er is daarbij rekening gehouden met de economische en sociale belangen van de directe omgeving. Dit betekent in de praktijk dat voor een bepaald habitatype of soort de relatief grootste ecologische bijdrage komt van het gebied waar de ecologische vereisten reeds op orde zijn of waar ze op relatief eenvoudige wijze op orde te brengen zijn, om zodoende bij het opstellen van beheerplannen een evenwichtige balans tussen economie en ecologie na te kunnen streven.

In paragraaf 3.4 van de Nota van Antwoord staat dat Nederland zich inspant om zoveel mogelijk habitatypen en soorten in een gunstige staat van instandhouding te houden of te brengen. Er kan echter geen onevenredige financiële inspanning verwacht worden om alle habitatypen en soorten te herstellen. Met oog hierop is voor een aantal soorten en habitatypen in het Natura 2000 doelendocument (2006, hoofdstuk 6) gekozen voor een lager niveau dan gunstige staat van instandhouding. In die gevallen wordt verbetering van de ecologische vereisten voorlopig niet realistisch geacht of staat de inspanning in geen verhouding tot de extra bijdrage die een gebied kan leveren aan de realisering van de Natura 2000-doelen op landelijk niveau. Anderzijds is het logisch dat een hogere inzet wordt nagestreefd voor habitatypen en soorten waar Nederland relatief belangrijk voor is en/of voor habitatypen en soorten die sterk onder druk staan.

Contour "strategisch lokaliseren"

Bij het vaststellen van de instandhoudingsdoelstellingen is ook geanticipeerd op bestaande plannen en projecten ter realisering van de Ecologische Hoofdstructuur en bestaand beleid met betrekking tot bijvoorbeeld mest en waterhuishouding. Dit is het gehanteerde principe van "strategisch lokaliseren": behoud of herstel nastreven daar waar de grootste potentie ligt en waar dit gemakkelijk kan zonder dat afbreuk wordt gedaan aan de ecologische uitgangspunten en ambities. Om daaraan invulling te geven zijn diverse consultatierondes met deskundigen en terreinbeheerders gehouden.

In de toekomst zullen inspanningen voor het waterbeheer meer gericht moeten worden op het natuurbelang. Waar nodig is de begrenzing van gebieden aangepast om een op termijn duurzamere situatie te verkrijgen. Voor een aantal habitatypen en soorten zijn gezien de urgentie ten aanzien van één of meerdere kernopgaven ("sense of urgency")⁵⁷, op de korte én lange termijn, aanvullende water- of beheermaatregelen nodig.

Trends, dynamiek en autonome ontwikkelingen

In het aanwijzingsbesluit staat het resultaat van de bovenstaande contouren uitgewerkt in de vorm van de instandhoudingsdoelstellingen. Op grond daarvan worden in het beheerplan de benodigde maatregelen uitgewerkt om de genoemde habitatypen en soorten in de gewenste staat van instandhouding te brengen of te behouden, zodat het gebied voldoende bijdrage kan leveren aan het realiseren van de gunstige staat van instandhouding op landelijk niveau. Eén van de uitgangspunten in de Natura 2000 contourennotitie (2005)⁵⁸ is dat doelstellingen in de tijd robuust geformuleerd moeten worden. Dit is gedaan om zo te kunnen anticiperen op bijvoorbeeld de natuurlijke dynamiek of mogelijke klimaatsveranderingen. Als de instandhoudingsdoelstellingen niet gehaald lijken te worden, bijvoorbeeld omdat een populatie vogels of een bepaald habitatype ondanks de bescherming toch kleiner wordt, moet Nederland maatregelen nemen om deze ontwikkeling te keren. Artikel 6, tweede lid, van de Habitatrictlijn, verplicht de lidstaat namelijk om

⁵⁷ Een "sense of urgency" is toegekend aan een gebied als binnen tien jaar (na 2005) mogelijk een onherstelbare situatie ontstaat. Zie verder bijlage 2 begrippen en definities uit de Nota van Antwoord (2007).

⁵⁸ Ministerie van LNV (2005): Natura 2000 contourennotitie. Kaders voor Natura 2000-doelen, besluiten en beheersplannen. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.

verslechtering van habitattypen en leefgebieden van (vogel)soorten te voorkomen. Soms zullen de genomen maatregelen niet werken, bijvoorbeeld bij klimaatsverandering, een te grote externe beïnvloeding of als trekkende soorten in het buitenland negatief worden beïnvloed. Er zijn dan geen sancties. Gezien een aantal onzekerheden over te verwachten ontwikkelingen, die voortkomen uit natuurlijke dynamiek en klimaatveranderingen, is voor het jaar 2015 voorzien in een evaluatie van het Natura 2000 doelendocument (2006). Indien noodzakelijk worden dan ook de betreffende aanwijzingsbesluiten aangepast (zie Nota van Antwoord, paragraaf 3.19).

In bijlage B.4 van de Nota van toelichting van dit besluit wordt nader op de specifieke keuzes ingegaan.

Herijking instandhoudingsdoelstellingen

De lidstaten van de Europese Unie hebben de afspraak gemaakt om alle maatregelen te nemen die nodig zijn om een gunstige staat van instandhouding van de aangewezen soorten en habitattypen waarvoor gebieden zijn aangewezen te realiseren. Pas wanneer daadwerkelijk is gebleken dat de doelen om wat voor reden dan ook niet haalbaar zijn, bestaat er – zoals onder andere in paragraaf 1.4.1 van de Nota van Antwoord staat vermeld – een aantal momenten waarop de doelen bijgesteld kunnen worden. De drie momenten waarop de instandhoudingsdoelstellingen kunnen worden geëvalueerd en zo nodig kunnen worden bijgesteld (zie ook Nota van Antwoord, paragrafen 3.4 en 3.14):

- bij de definitieve aanwijzing;
- bij het opstellen van het beheerplan;
- bij de geplande evaluatie in 2015.

Ecologische samenhang en belangenafweging

De afweging tussen economie en ecologie moet zodanig plaatsvinden dat de gunstige staat van instandhouding van de habitattypen en soorten waar het gebied voor is aangewezen niet in gevaar komt. De situatie kan zich voordoen dat in een bepaald gebied een aantal habitattypen of soorten voorkomt, waarvoor geen instandhoudingsdoelstellingen zijn vastgesteld. Er is dan de inschatting gemaakt dat het betreffende habitatype of de betreffende soort weliswaar marginaal in het gebied aanwezig is, maar dat het gebied op termijn geen bijdrage kan leveren aan de instandhouding van het habitatype of de soort. Ook bij de formulering van een doel voor vogels is bepalend of het gebied een relevante bijdrage aan het realiseren van het landelijke doel levert of kan gaan leveren (zie ook paragraaf 3.11 van de Nota van Antwoord). Voor elk specifiek gebied komt het erop neer dat de instandhoudingsdoelstelling van een bepaald habitatype of bepaalde soort alleen in samenhang kan worden gezien met de instandhoudingsdoelstelling op landelijk niveau en in andere Natura 2000-gebieden. Dat betekent dat er weliswaar landelijk per soort of per habitatype naar een gunstige staat van instandhouding moet worden gestreefd, maar dat deze situatie niet in elk gebied afzonderlijk hoeft te worden nagestreefd. Binnen dit kader kan ook rekening worden gehouden met vereisten op economisch, sociaal en cultureel gebied en met regionale en lokale bijzonderheden.

Recreatie en toerisme (en visserij)

Beseft wordt dat Grevelingen een belangrijk onderdeel uitmaakt van het Zuid-Hollandse en Zeeuwse toeristische product. Het water is de belangrijkste trekpleister voor toeristen. Het toeristische bedrijfsleven vindt dat de aard van het gebied zo moet blijven. In die zin is het belang van een adequaat natuurbeheer ook in het belang van een gezonde toeristische sector. In onder meer paragrafen 4.1.3 en 4.1.4 van de Nota van Antwoord is ingegaan op de ontwikkelingsmogelijkheden van bedrijven en de concurrentiepositie: afhankelijk van de bedrijfstak biedt de aanwezigheid van een Natura 2000-gebied dikwijls nieuwe mogelijkheden. Ook wordt beseft dat zowel de beroepsvisserij als de sportvisserij een economische rol van betekenis spelen in het gebied. De belangen van de visserij zullen aan de orde komen in het beheerplanproces. De insteek is hierbij om de visserij en de natuur zo goed mogelijk samen te laten gaan.

Weidevogels

Een aantal insprekers signaleert dat er in de Vogelrichtlijngebieden geen ruimte is voor in ons land broedende weidevogels, in die zin dat er geen doelstellingen voor weidevogels geformuleerd zijn. Onder weidevogels worden vogelsoorten verstaan die in uitgestrekte graslanden broeden. Het is overigens geen uitsluitende classificatie.

Voor broedvogels worden alleen gebieden aangewezen indien:

- de betreffende soort voorkomt op bijlage I van de Vogelrichtlijn;

- het een andere (trekkende) watervogel betreft die nestelt in broedkolonies van minstens 1% van de biogeografische populatie (twee soorten: aalscholver en kleine mantelmeeuw);
- de soort kan worden beschouwd als andere geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn, die voorkomt op de Rode Lijst én waarvoor de beschermde gebieden een wezenlijke bijdrage (minstens 25% van de Nederlandse broedpopulatie) leveren aan de bescherming van de soort (zie ook Nota van Antwoord Vogelrichtlijn deel 1, bijlage 3A).

Weidevogelsoorten staan (met uitzondering van de kempiaan) niet op bijlage I maar worden wel beschouwd als geregeld voorkomende trekvogels zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn.

Kunnen weidevogels dan als broedvogels worden opgenomen in de aanwijzingsbesluiten?

Zowel de kempiaan (bijlage I-soort) als de watersnip (soort zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn) voldoen aan bovenstaande criteria. De grutto (soort zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn) bijvoorbeeld voldoet niet aan bovenstaande criteria, omdat slechts 18% broedt binnen de Natura 2000-gebieden, in plaats van minstens 25% van de Nederlandse broedpopulatie. De bescherming van broedende grutto's in Natura 2000-gebieden levert maar een kleine bijdrage aan de instandhouding van de soort op landelijke schaal. Dat neemt niet weg dat het ministerie van Economische Zaken (EZ) een groot belang hecht aan een rijk agrarisch cultuurlandschap buiten de Natura 2000-gebieden en tevens streeft naar een structurele oplossing voor het weidevogelbeheer. Zo worden de opstellers van de beheerplannen voor Natura 2000 er op gewezen dat in de beheerplannen rekening moet worden gehouden met gebiedsspecifieke natuurwaarden, zoals weidevogels⁵⁹.

Complementaire doelen

De analyse van de implementatie van Natura 2000 in Nederland (Kamerstuk 32670 nr. 24) laat zien dat de bescherming van complementaire doelen onder het Natura 2000-regime niet expliciet door de Vogel- en Habitatrichtlijn wordt voorgeschreven. Daarom zullen deze doelen dan ook niet langer in de aanwijzingsbesluiten worden opgenomen.

Onderbouwing besluiten

In diverse ecologische rapporten⁶⁰ en databanken zijn de natuurwaarden en vogelgegevens van Nederland beschreven. Het is voor de selectie of ecologische onderbouwing van een Natura 2000-gebied niet noodzakelijk dat de aanwezige natuurwaarden op kaart worden aangegeven. Wel wordt in paragraaf 4.4 van deze Nota van toelichting een globale, niet-uitputtende, omschrijving gegeven van de verspreiding van de habitattypen en soorten in dit gebied.

Het Natura 2000 doelendocument (2006) is één van de dragende beleidsdocumenten die aan de besluitvorming ten grondslag heeft gelegen. Het beleid zoals daar is uiteengezet, is bij de besluitvorming toegepast, maar het Natura 2000 doelendocument (2006) maakt géén onderdeel uit van het besluit. Met betrekking tot de vraag op welke wijze de gunstige staat van instandhouding voor een bepaald habitatype of een bepaalde soort kan worden bereikt, is er in de Nota van toelichting een uitgebreid overzicht opgenomen waarin alle gebieden staan vermeld waaraan voor het betreffende habitatype of de betreffende soort een doel is toegekend. Op deze wijze is na te gaan hoe de landelijke opgave over het Natura 2000-netwerk is verdeeld. Het is echter een indicatieve vermelding, want het is niet de bedoeling in deze aanwijzing een besluit te nemen over de instandhoudingsdoelstellingen van andere gebieden.

Kernopgaven

In paragraaf 1.3.4 van de Nota van Antwoord staat vermeld dat de kernopgaven een belangrijk hulpmiddel zijn bij de focus en eventuele prioritering binnen de Natura 2000-beheerplannen. Ze beschrijven de belangrijkste behoud- en herstelopgaven per Natura 2000-landschap en zijn in het Natura 2000 doelendocument (2006) toebedeeld aan gebieden. Het toevoegen van de kernopgaven aan de Nota's van toelichting bij de definitieve aanwijzingsbesluiten heeft geen meerwaarde, omdat die informatie is opgenomen in het Natura 2000 doelendocument (2006). De kernopgaven zijn in deze procedure dan ook niet aan inspraak onderhevig.

⁵⁹ Uitvoering aangenomen motie Snijder-Hazelhoff, TK 2008-2009, 31 700 XIV, nr. 117.

⁶⁰ Zie voor een overzicht van de bronnen onder andere Ministerie van LNV (2007): Nota van Antwoord. Inspraakprocedure aanwijzing Natura 2000-gebieden, bijlage 3. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.

Ambitieniveau van de instandhoudingsdoelstellingen

Indien een soort of habitatype landelijk in een ongunstige staat van instandhouding verkeert, betekent dit niet automatisch dat in alle gebieden waar de betreffende waarde voorkomt hiervoor een hersteldoelstelling moet worden geformuleerd. In de Natura 2000 contourennotitie (2005) en het Natura 2000 doelendocument (2006) staan de hoofdlijnen voor het formuleren van de Natura 2000 doelen uitgewerkt. Daarmee is het Europese kader toegespitst op de Nederlandse situatie. Per gebied zijn er gebiedsdoelen opgesteld. Deze richten zich op de kwaliteit en oppervlakte van het habitatype of van het leefgebied van een soort. Voor soorten wordt daarnaast een doel gesteld voor de gewenste populatie. Voor sommige soorten en vrijwel alle vogels zijn hierbij richtinggevend aantal genoemd. Deze dienen als (minimale) draagkracht voor het leefgebied binnen de begrenzing van het gebied. In het geval van herstel is de uitwerking van de landelijke doelen middels het principe van "strategisch lokaliseren" bepaald. Dat wil zeggen dat de herstelopgave is neergelegd in de gebieden waar de meeste potentie is om het habitatype of het leefgebied van de soort te verbeteren. Voor verspreid voorkomende habitatypes en soorten is het niet mogelijk om de landelijke doelstellingen alleen binnen het Natura 2000-netwerk te realiseren. Opgaven buiten het Natura 2000-netwerk worden via ander natuurbeleid gerealiseerd, zoals de Flora- en faunawet en de Ecologische Hoofdstructuur. Voor een aantal habitatypes is in het Natura 2000 doelendocument de expliciete keuze gemaakt om niet te streven naar een gunstige staat van instandhouding (Natura 2000 doelendocument (2006), pagina 138).

Met betrekking tot de vogeldoelen is in het Natura 2000 doelendocument (2006) opgenomen dat voor een gebied "bij een stijgende en stabiele lokale trend" een behoudopgave wordt geformuleerd. Een stijgende trend wordt als aanwijzing opgevat dat het leefgebied voor deze soorten al geschikt is en voldoende draagkracht heeft om bij te dragen aan een populatie hoger dan het gemiddelde in de periode 1999-2003. In dergelijke gevallen wordt volstaan met een behoudopgave omdat geen extra maatregelen ter verbetering van het leefgebied nodig worden geacht. In gevallen waarin de potentie van het gebied dusdanig wordt geacht dat de draagkracht van het gebied nog niet bereikt lijkt te zijn, wel gestreefd naar herstel van de populatie. Naar verwachting zal herstel van de populatie in dit soort gevallen optreden, zolang het leefgebied behouden blijft.

Voor vogels geldt daarnaast dat bij behoudopgaven de aantallen gebaseerd zijn op het gemiddelde seizoensgemiddelde over de periode 1999-2003 (bij niet-broedvogels geldt de periode 1999/2000-2003/2004)⁶¹. Bij herstelopgaven zijn de aantallen meestal gebaseerd op de historische potentie van een Natura 2000-gebied, dat is het maximaal aantal vastgestelde vogels (of broedparen) over een interval van enkele jaren gedurende de periode 1980-2003 (SOVON). Dit betekent dat op gebiedsniveau geen streefwaarden uit beschermingsplannen zoals het Beschermingsplan moerasvogels 2000-2004 (2000) zijn gebruikt. Deze plannen hebben wel hun doorwerking gekregen in de landelijke instandhoudingsdoelstellingen en kunnen van belang zijn bij het opstellen van beheerplannen. Vervolgens is in de toelichtingen bij de instandhoudingsdoelstellingen aangegeven of het gebied met het gestelde doel ook kan voldoen aan de minimumeisen voor een sleutelpopulatie.

Ook voor broedvogels geldt dat bij verspreid voorkomende soorten het niveau van een sleutelpopulatie in een specifiek gebied soms niet gehaald kan worden. Vaak is dan op regionale schaal sprake van een min of meer samenhangende populatie met meerdere kernen (meta-populaties), die qua omvang wel het minimale niveau van de sleutelpopulatie overstijgt.

Bij de evaluatie in 2015 worden zowel de ambities van de gebiedsdoelen als de landelijke instandhoudingsdoelstellingen, in geval van broedvogels met inbegrip van het aantal sleutelpopulaties, tegen het licht gehouden en wordt bekeken of bijstelling nodig is.

Foerageerfunctie versus slaapplaatsfunctie

Een gebied kan voor een soort verschillende functies hebben. De meest voor de hand liggende zijn de foerageerfunctie en de slaapplaatsfunctie. Dit zijn de twee functies die in de toelichtingen benoemd worden. Slaapplaatsfuncties worden alleen benoemd bij soorten die groepsgewijs slapen, zoals zwanen, ganzen, smienten en steltlopers. Het niet noemen van een slaapplaatsfunctie bij soorten die overdag foerageren, hoeft dus niet altijd te betekenen dat de soort niet in het gebied slaapt. Bovendien zijn er nog andere

⁶¹ SOVON & CBS (2005): Trends van vogelaantallen in het Nederlandse Natura 2000 netwerk. SOVON-informatierapport 2005/09. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

functies mogelijk, zoals een functie als ruigebied. Die worden alleen in zeer voor de hand liggende situaties specifiek genoemd. Om geen functies uit te sluiten, is gekozen voor de volgende formuleringen:

1. *'Het gebied heeft voor de soort met name een functie als slaapplaats en als foerageergebied'*: Dit geldt voor soorten die groepsgewijs slapen of rusten (overtijen), en waarbij geen gegevens bekend zijn die aangeven dat de slaapplaatsfunctie de foerageerfunctie aantalsmatig overtreft.
2. *'Het gebied heeft voor de soort met name een functie als foerageergebied'*: Dit geldt voor soorten die individueel slapen of rusten, of voor soorten die buiten het betreffende Natura 2000 gebied groepsgewijs slapen (bijv. grasland waar overdag ganzen grazen).
3. *'Het gebied heeft voor de soort met name een functie als slaapplaats'*: Dit geldt voor soorten die groepsgewijs slapen of rusten (overtijen) in het betreffende gebied, maar die elders foerageren, bijv. hoogveengebieden als slaapplaats voor ganzen.

Doorgaans wordt één draagkrachtsindicatie (aantal) omschreven in het doel. Deze indicatie heeft voor de soort betrekking op de draagkracht voor één of meerdere functie(s) van het gebied: foerageer- of slaapplaatsfunctie, danwel foerageer én slaapplaatsfunctie.

Bij bovengenoemde formuleringen 2 en 3 heeft de draagkrachtsindicatie betrekking op de enkele genoemde functie, slaapplaats, danwel foerageergebied.

In geval van bovengenoemde formulering 1 heeft de draagkrachtsindicatie in principe betrekking op beide genoemde functies, behalve:

- a) wanneer de aantallen slechts voor één van beide functies gelden wordt dit expliciet in de toelichting aangegeven, bijvoorbeeld: *'De draagkrachtsindicatie heeft betrekking op de slaapplaatsfunctie.'*
- b) wanneer voldoende gegevens voor handen zijn, dat voor beide functies apart een aantal in het doel is opgenomen.

Toelichting op de regionale doelen voor kustbroedvogels in de Delta

Voor een aantal broedvogelsoorten is een regionaal doel geformuleerd vanwege het sterk wisselende voorkomen per gebied. Dit geldt voor de kluut, bontbekplevier, strandplevier, zwartkopmeeuw, grote stern, visdief en de dwergstern. Dit betekent dat de Natura 2000-beheerplannen van de betreffende gebieden binnen een regio op elkaar moeten worden afgestemd. In principe moet in elk gebied voldoende leefgebied voor de redelijkerwijs te verwachten verdeling van de broedpopulaties beschikbaar zijn.

Het regionale doel heeft betrekking op de populatieomvang (en niet op het leefgebied), omdat er in feite sprake is van één populatie in de regio, met een jaarlijks wisselend voorkomen per gebied. Hierdoor is het moeilijk om een adequate kwantitatieve gebiedsdoelstelling te formuleren die recht doet aan dit sterk wisselende voorkomen. Het is de bedoeling dat het langjarige seizoensgemiddelde van de regionale populatie minimaal gelijk blijft aan het regionale doel. De doelstelling voor het leefgebied geldt daarentegen wel per Natura 2000-gebied en niet per regio. Behoud van het leefgebied betekent dat de situatie in de periode 1999-2003 minimaal behouden blijft. Uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit van het leefgebied geldt hierbij ook ten opzichte van dezelfde periode 1999-2003.

Monitoring

Het ministerie van Economische Zaken (EZ) is verantwoordelijk voor de periodieke algemene rapportages aan de Europese Commissie en voor de monitoring van de staat van instandhouding van soorten en habitattypen op landelijk niveau. Het ministerie van EZ zorgt voor een landelijk monitoringssysteem. De gebiedsgerichte monitoring zal plaatsvinden op basis van de monitoringsparagraaf in de beheerplannen waarin ook rollen en verantwoordelijkheden zijn uitgewerkt. Voor zowel de landelijke als de gebiedsgerichte monitoring wordt momenteel - in samenhang - een programma van eisen ontwikkeld in overleg met de betrokken bevoegde gezagen (ministerie van EZ, ministerie van Infrastructuur en Innovatie, ministerie van Defensie en de provincies (Interprovinciaal Overleg)). Zie ook paragraaf 1.5.1 van de Nota van Antwoord.

Nulsituatie of uitgangspunt

In paragraaf 3.18 van de Nota van Antwoord staat vermeld dat bij het vaststellen van de gebiedsdoelen niet is uitgegaan van een bepaald referentiejaar, zoals het moment van aanwijzing als Vogelrichtlijngebied of aanmelding als Habitatrichtlijngebied. Bij het vaststellen van de doelen is gekeken naar de staat van

instandhouding van de betreffende soort of het habitatype op landelijk niveau. Ook is gekeken naar de (minimaal) benodigde oppervlakte leefgebied en/of habitatype om een gunstige staat van instandhouding op landelijk niveau te realiseren.

Die (landelijke) staat van instandhouding vormde mede de basis voor vaststelling van de instandhoudingsdoelstellingen voor soorten en/of habitatypen per gebied. In de Nota's van toelichting bij de besluiten is aangegeven of voor een soort of habitatype in een concreet gebied een behoud- of herstelopgave geldt. Zo is bijvoorbeeld een behoudopgave geformuleerd als er onevenredige maatregelen nodig zouden zijn om het gebied een grotere bijdrage te laten leveren.

Realisatietermijnen

Zoals in paragraaf 3.16 van de Nota van Antwoord wordt gesteld, zijn termijnen onmisbaar om de realisatie van doelen te plannen. Deze plannen zijn grotendeels afhankelijk van regionale en zelfs lokale omstandigheden. Daardoor zijn de op te stellen beheerplannen de aangewezen plaats voor het bepalen van de realisatietermijnen. Om die reden is ervan afgezien realisatietermijnen in de aanwijzingsbesluiten op te nemen.

Flankerend beleid

In paragraaf 5.8 van de Nota van Antwoord staat als uitgangspunt geformuleerd dat de instandhoudingsdoelstellingen met behulp van bestaande budgetten worden gerealiseerd. De "bestaande budgetten" waaruit realisatie van de Natura 2000-instandhoudingsdoelstellingen gefinancierd moet worden, zijn grotendeels opgenomen in het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG) en de financiële middelen voor de bestrijding van verdroging in de zogenoemde TOP-lijst gebieden⁶². Daarnaast is ook het bestaande beheerbudget voor Staatsbosbeheer een financieringsbron voor de instandhoudingsdoelstellingen. Waar de Natura 2000-instandhoudingsdoelstellingen gekoppeld zijn aan waterkwaliteit kunnen de additionele kosten worden gefinancierd via het spoor van de Kaderrichtlijn Water. Veel subsidiemogelijkheden voor inrichting en (agrarisch) natuurbeheer zijn met het ILG onder verantwoordelijkheid van de provincies gekomen. Daartoe behoren de maatregelen die vallen onder het Subsidiestelsel Natuur- & Landschapsbeheer (vanaf 2010) en de provinciale subsidieregelingen zoals de Subsidieregeling Kwaliteitsimpuls Natuur en Landschap (SKNL). Verder is er in het kader van het LIFE+-programma vanuit de Europese Commissie geld beschikbaar voor overheden en NGO's voor co-financiering van de ontwikkeling, implementatie, monitoring, evaluatie en communicatie van het Europees milieu- en natuurbeleid en van wetgeving op dit gebied, bijvoorbeeld voor projecten die gericht zijn op maatregelen voor behoud en herstel van Natura 2000-waarden.

4.2 SPECIFIEKE REACTIES OVER DE INSTANDHOUDINGSDOELSTELLINGEN

Een inspreker is van mening dat het oppervlaktemilieu van Grevelingen sterk afhankelijk is van het onderwaterniveau en vindt deze relatie niet terug in het ontwerp-aanwijzingsbesluit. De inspreker is van mening dat deze relatie verder onderzocht dient te worden voor het definitieve aanwijzingsbesluit genomen wordt.

De zienswijze is niet overgenomen. Abiotische aspecten komen aan de orde in het Natura 2000 profielendocument (2008). Mogelijke wezenlijke relaties tussen de verschillende compartimenten van het systeem kunnen worden beschreven in het beheerplan.

Een inspreker stelt dat de behoudopgave voor het areaal habitatype grote baaien (H1160) wordt gedefinieerd als een "afgeremde afname". De inspreker meent dat de "zandhonger" hiermee geaccepteerd wordt. Dat heeft volgens het doelendocument negatieve consequenties voor het behalen van de kernopgaven 1.11, 1.16 en naar inschatting van de inspreker ook van 1.10, 1.12, 1.13, 1.17. De inspreker meent dat bij het opstellen van de aanwijzingsbesluiten voor de Grevelingen en Krammer-Volkerak rekening gehouden moet worden met de tekorten ten opzichte van de landelijke kernopgaven die worden opgelopen door in de Oosterschelde een jaarlijkse afname van 50 ha platen en slikken te accepteren.

⁶² De door de provincies opgestelde lijsten met gebieden die in het kader van het verdrogingsbeleid met voorrang worden aangepakt.

Het habitattypen grote baaien is in ons land beperkt tot de Oosterschelde. De implementatie van Natura 2000 is om de habitattypen en soorten (zoals opgenomen in de aanwijzingsbesluiten) waarvoor Nederland een verantwoordelijkheid op zich heeft genomen, landelijk in een gunstige staat van instandhouding te brengen. De inschatting is dat dit met de geformuleerde doelstellingen per gebied gehaald kan worden. Om de achteruitgang van de "zandhonger" tot staan te brengen of op z'n minst af te remmen zal met voorrang nader onderzoek plaatsvinden naar effectieve maatregelen op de korte en (middel)lange termijn. De kernopgaven zijn alleen bedoeld als hulpmiddel bij de eventuele prioritering in de Natura 2000-beheerplannen (zie het kopje Kernopgaven in paragraaf 4.1 van deze bijlage C).

Een inspreker geeft meerdere voorbeelden van habitatsoorten en -typen die van het terugbrengen van de natuurlijke dynamiek en/of getij kunnen profiteren, zoals zilte pionierbegroeiingen, zeekraal (H1310A) en zilte pionierbegroeiingen, zeevetmuur (H1310B). Met de terugkeer van getij en dynamiek in de Grevelingen kan het gebied, naast de Westerschelde en Oosterschelde, deltabreed bijdragen aan de doelstelling van uitbreiding van de oppervlakte en plaatselijke verbetering van de kwaliteit voor zeekraal.

De zienswijze heeft niet geleid tot wijziging van dit besluit. De landelijke staat van instandhouding voor het habitattypen zilte pionierbegroeiingen, zeevetmuur (H1310B) is beoordeeld als "gunstig", behoud is derhalve voldoende. Wat betreft zilte pionierbegroeiingen, zeekraal (H1310A) is de "matig ongunstige" staat van instandhouding op het aspect oppervlakte gericht op de achteruitgang in de Westerschelde en Oosterschelde. Ingeschat is dat de "gunstige" landelijke staat van instandhouding bereikt kan worden met enkel uitbreiding van de oppervlakte in de Oosterschelde en Westerschelde & Saeftinghe.

Een inspreker is van mening dat het habitattypen grijze duinen, kalkarm (H2130B) niet voorkomt in het Natura 2000-gebied Grevelingen en uit het aanwijzingsbesluit gehaald moet worden. In Grevelingen kwam op grote schaal een vegetatie met duinriet voor op droge kalkhoudende zandige bodem waarbij het ging om de snel ontzilte bodems. Inmiddels zijn deze vegetaties onder de duindoorn komen te staan waar begrazing deze ontwikkeling niet heeft kunnen tegenhouden. De vegetatie met herfstschroeforchis genoemd in de toelichting van grijze duinen is landelijk inmiddels ondergebracht bij het habitattypen vochtige duinvalleien, kalkrijk (H2190B). Dit habitattypen moet daarom worden opgenomen in het aanwijzingsbesluit.

Inspreker heeft deels gelijk. In de Grevelingen komt inderdaad het habitattypen vochtige duinvalleien, kalkrijk (H2190B) voor en was daarom al opgenomen in het ontwerp-aanwijzingsbesluit. Hiertoe behoren de begroeiingen met herfstschroeforchis en/of harlekijnorchis in de Fysisch Geografische Regio "Afgesloten zeearmen", die eerder werden gerekend tot grijze duinen, heischraal (H2130C) (erratum op het Natura 2000 profielendocument, maart 2009). Volgens vegetatiekartering komen in het gebied echter ook over een relatief kleine oppervlakte van het habitattypen grijze duinen, kalkarm (H2130B) voor. De onjuiste toelichting op het doel bij grijze duinen is aangepast.

Een inspreker constateert dat in het ontwerp-aanwijzingsbesluit Grevelingen niet-kwalificerende habitattypen zijn opgenomen als duindoornstruwelen (H2160) en grijze duinen, kalkarm (H2130B). In dit verband verwijst de inspreker naar de zogenaamde motie Witsnuitlibel Snijder-Hazelhoff nr. 195 (31200-XIV) welke is aangenomen door de Tweede Kamer op 6 maart 2008. Dit betekent dat uitsluitend die doelstellingen worden nagestreefd die in 2003 zijn opgegeven aan Europa. Aangezien de duindoornstruwelen en grijze duinen niet zijn aangemeld dienen deze habitattypen niet als instandhoudingsdoelstelling te worden opgenomen.

De zienswijze is niet overgenomen. Vanuit de Habitatrichtlijn bestaat de verplichting om elk habitattypen, dat in een geselecteerd gebied voorkomt, aan te wijzen en te beschermen. Zie voor een nadere toelichting de Nota van Antwoord paragraaf 3.3.

Een inspreker vraagt zich af waar en in welke mate het habitattypen duindoornstruwelen (H2160) gaat verdwijnen ten gunste van habitattypen grijze duinen, kalkarm (H2130B) en vochtige duinvalleien, kalkrijk (H2190B). Bovendien vraagt de inspreker zich in het bijzonder af in hoeverre de keuzes voor deze typen gevolgen heeft voor de nu aanwezige zoogdieren en (niet-)broedvogels.

Voor al deze drie habitattypen zijn in dit gebied behoudopgaven geformuleerd, zonder ten gunste formulering. Het habitatype duindoornstruwelen (H2160) zal dus zo mogelijk niet verdwijnen ten faveure van grijze duinen (H2130) en vochtige duinvalleien (H2190). Behoud van habitattypen zal naar verwachting geen gevolgen hebben voor de aanwezige zoogdieren en vogels. Het beheerplan dient hier nader invulling aan te geven en hierin zullen de instandhoudingsdoelstellingen verder worden uitgewerkt in ruimte en tijd.

Een inspreker is van mening dat de behoudopgave voor het habitatype duindoornstruwelen (H2160) een belemmering zal zijn voor het huidige intensieve maa- en begrazingsbeheer dat gericht is op het tegengaan van uitbreiding en waar nodig terugdringing van duindoornstruwelen ten gunste van andere natuurdoelen.

De zienswijze heeft niet tot aanpassing van het besluit geleid. In de Grevelingen wordt behoud van goed ontwikkelde vormen van het habitatype duindoornstruwelen (H2160) nagestreefd, omdat het type landelijk in goede staat van instandhouding verkeert en in dit gebied met een relatief groot oppervlakte voorkomt. Uitbreiding van dit habitatype op de Grevelingse eilanden ten koste van habitattypen grijze duinen (H2130) en vochtige duinvalleien (H2190) moet worden voorkomen.

Een inspreker geeft aan dat het ontwerp-aanwijzingsbesluit verzuimt om bij het omschrijven van de instandhoudingsdoelstellingen voor de Habitatrichtlijnsoort noordse woelmuis (H1340) in te gaan op het feit dat de staat van instandhouding van deze soort sterk tot zeer sterk is verslechterd ten opzichte van de situatie van aanmelding bij de Europese Commissie. Andere insprekers zijn van mening dat onderzoek heeft aangetoond dat de noordse woelmuis het slecht doet op de Grevelingse eilanden; de soort komt al niet meer voor op de Veermansplaat. Een inspreker is van mening dat de landelijke uitbreidingsdoelstelling geformuleerd moet worden in plaats van de gebiedsspecifieke behoudopgave. Voor de soorttoelichting wil de inspreker toevoegen: "de soort komt hier voor op voormalige slikken aan de rand van het gebied en op eilanden. Door begrazing, jaarlijks maaien en opslag van struiken is de populatie op de eilanden aanzienlijk afgenomen. Op de Veermansplaat is door begrazing de noordse woelmuis zelfs al verdwenen".

De zienswijzen hebben geleid tot aanpassing van het besluit op dit punt. De doelstelling voor de noordse woelmuis in het gebied is aangepast van "behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie" naar "uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor uitbreiding populatie". Een hersteldoelstelling is gewenst gezien de areaalinkrimping die binnen het gebied heeft plaatsgevonden, door verdwijning van de soort van diverse eilanden. Voor verdere toelichting zie bijlage B.4 van de Nota van toelichting van dit besluit. De toelichting op de doelstelling is niet aangepast zoals voorgesteld. Wel is in paragraaf 4.4 van de Nota van toelichting het voorkomen van de soort in het gebied globaal nader beschreven.

Een inspreker is van mening dat met het overwegen van mogelijke oorzaken van de kwalitatieve achteruitgang van de staat van instandhouding van de noordse woelmuis (H1340), rekening gehouden dient te worden met wijzigingen in het gebruik van het gebied ten gevolge van stapeling van beschermingsregimes, en tevens met wijzigingen in het beheer van het gebied en/of in een voortschrijdende verslechtering van de waterkwaliteit.

De zienswijze heeft geleid tot een wijziging van de doelstelling in het besluit. Zie voor verdere motivering de zienswijze hierboven.

Een inspreker geeft aan dat het ontwerp-aanwijzingsbesluit verzuimt om bij het omschrijven van de instandhoudingsdoelstellingen voor de Vogelrichtlijnsoorten brandgans (A045), brilduiker (A067), fuut (A005), geoorde fuut (A008), goudplevier (A140), kluut (A132), lepelaar (A034), rotgans (A046), middelste zaagbek (A069) en slechtvalk (A103) in te gaan op het feit dat de staat van instandhouding van deze soorten sterk tot zeer sterk is verslechterd ten opzichte van de situatie van aanmelding bij de Europese Commissie. Een inspreker is van mening dat met het overwegen van mogelijke oorzaken van de kwalitatieve achteruitgang van de staat van instandhouding van de brandgans, brilduiker, fuut, geoorde fuut, lepelaar, rotgans, middelste zaagbek, slechtvalk, kluut en goudplevier rekening gehouden dient te worden met wijzigingen in het gebruik van het gebied ten gevolge van stapeling van beschermingsregimes, en tevens met wijzigingen in het beheer van het gebied en/of in een voortschrijdende verslechtering van de

waterkwaliteit.

Een inspreker merkt op dat voor de fuut, aalscholver (A017), brilduiker en middelste zaagbek de aantallen sinds het seizoen 1999-2000 aanzienlijk zijn afgenomen. De inspreker vraagt zich af of de geformuleerde behoudopgave nog (ten dele) is gebaseerd op de periode van vóór de afname c.q. of hier niet sprake is van een onhaalbaar doel omdat de oorzaken van de negatieve trend, laat staan de maatregelen die genomen zouden kunnen worden om het tij te keren, tenminste onzeker zijn.

De zienswijzen hebben niet geleid tot wijziging van dit besluit.

Vogelrichtlijngebieden zijn aangewezen op grond van de Natuurbeschermingswet 1998 (zie hoofdstuk 2 van bijlage C: "selectie en aanwijzing van Vogelrichtlijngebieden"). Voor alle genoemde niet-broedvogelsoorten geldt een behoudopgave. De aalscholver, brandgans, de brilduiker, de lepelaar, de middelste zaagbek en de slechtvalk hebben op landelijk niveau een gunstige staat van instandhouding. In die gevallen is de draagkrachtschatting gebaseerd op de gemiddelden van de seizoensgemiddelden van 1999/2000 t/m 2003/2004. Specifieke gebiedskennis van gebruik, beheer en waterkwaliteit hoeft daarbij niet te worden meegewogen (zie tekstkader 3.3.4. van het Natura 2000 doelendocument (2006)). Voor de fuut, aalscholver, brilduiker en middelste zaagbek zijn de seizoensgemiddelden van 1999/2000 t/m 2003/2004 lager dan tijdens de periode daarvoor. Gezien het belang van het gebied, met name voor de middelste zaagbek (Grevelingen is het belangrijkste gebied in het Nederlandse Natura 2000-netwerk), maar ook voor de fuut en de brilduiker, dient het beheer van het gebied er op gericht te zijn de negatieve trend voor deze soorten te keren. Voor een nadere uitwerking hiervan dient echter het beheerplan. De overige vogelsoorten hebben een ongunstige staat van instandhouding, die echter om diverse redenen niet resulteert in een herstelopgave. Zie bijlage B.4 van dit besluit en hoofdstuk 4.5 van het Natura 2000 doelendocument (2006) voor nadere uitleg.

Volgens enkele insprekers verkeren een aantal vogelsoorten landelijk in een zeer ongunstige staat van instandhouding. In het ontwerp-aanwijzingsbesluit van Grevelingen is voor een aantal soorten de instandhoudingsdoelstelling "behoud omvang en kwaliteit leefgebied" geformuleerd. Het betreft de soorten met bijbehorende "tenminste aantal paren" in het Deltagebied: bontbekplevier (A137) 100 paren, dwergstern (A195) 300 paren (welke een hoog aandeel binnen de Europese populatie inneemt), grote stern (A191) 4.000 paren, kluut (A132) 2.000 paren, strandplevier (A138) 220 paren en de visdief (A193) 6.500 paren. Enkele insprekers willen dat voor scholekster (A130), kluut (A132), steenloper (A169), dwergstern (A195), strandplevier (A138), rosse grutto (A157), grote stern (A191), visdief (A193) en bontbekplevier (A137) een herstelopgave wordt geformuleerd omdat de populatietrend negatief is. Dit kan tevens richtinggevend werken voor alle inspanningen om voor deze soorten een veilige spreiding over Nederland te garanderen en zoveel mogelijk in een gunstige staat van instandhouding te brengen. Een inspreker vindt het prematuur om voor de dwergstern een verbeterdoelstelling in het aanwijzingsbesluit op te nemen voordat dynamiek en/of tij terug zijn gebracht, omdat er zorg bestaat dat dan de (recreatieve) gebruiksmogelijkheden van de Grevelingen kunnen verminderen. Een inspreker is van mening dat voor de verschillende wateren in de Delta concrete, afrekenbare doelen geformuleerd moeten worden.

De zienswijzen zijn deels overgenomen. De instandhoudingsdoelstellingen van de broedvogels kluut, bontbekplevier, strandplevier, en visdief in het gebied Grevelingen zijn gewijzigd in "uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied... ". De populaties van deze kustbroedvogels vertonen een jarenlange negatieve trend⁶³. Voor het gebied Grevelingen zijn de doelstellingen van de hiervoor genoemde soorten op de korte termijn⁶⁴ gericht op het keren van de negatieve trend. Daarnaast kan het gebied Grevelingen voor deze soorten, gezien de potentie van het gebied, door de herstelopgave op het aspect leefgebied een grote bijdrage leveren aan de regionale populatiedoelstelling. Het zoutwatergebied Grevelingen wordt gezien als een strategische locatie voor een herstelopgave. Voor het herstel van het populatieniveau tot het gewenste niveau zal een inspanning nodig zijn op de lange termijn. Zie ook bijlage B.4 voor de hiervoor genoemde kustbroedvogels.

⁶³ Aarts, B.L. van den Bremer, E. van Winden & D. Zoetebier (2008). Trendinformatie en referentiewaarden voor Nederlandse kustvogels. Wageningen. Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOt-rapport 79. (Beek-Ubbergen, SOVON Vogelonderzoek Nederland, SOVON-informatierapport 2008/06).

⁶⁴ Met de korte termijn wordt bedoeld de periode tot het moment waarop de landelijke doelstelling uit het Natura 2000 doelendocument (LNV, 2006) zal worden geëvalueerd.

De locaties van de grote stern wisselen sterk met grote aantalsverschillen waardoor een herstellopgave niet realistisch wordt geacht. Wat de dwergstern betreft is de behoudopgave gehandhaafd omdat er een stijgende trend zichtbaar is in de Grevelingen (zie voor de systematiek "ambitieniveau van de instandhoudingsdoelstellingen" bij paragraaf 4.1 hiervoor). De doelstelling voor de niet-broedvogel rosse grutto is gehandhaafd omdat de afname van de rosse grutto in het gebied Grevelingen niet heeft geleid tot een ongunstige staat van instandhouding op landelijk niveau. De behoudopgave impliceert overigens wel dat een eventuele negatieve trend gekeerd dient te worden. Voor de niet-broedvogels scholekster en steenloper geldt dat de waarschijnlijke oorzaken van de landelijk ongunstige staat van instandhouding van de beide populaties en de kwaliteit van de leefgebieden niet in de Grevelingen zijn gelegen. Er kan niet worden geconcludeerd dat de populaties scholeksters en steenlopers in de Grevelingen afnemen omdat de telreeksen relatief kort zijn in vergelijking met die van de Waddenzee. Wel schommelen de trends in de zoute Delta meer⁶³. Wat de zorg over (recreatieve) gebruiksmogelijkheden betreft wordt verwezen naar de tekst van paragraaf 4.1 hiervoor: "recreatie en toerisme (en visserij)". Tenslotte is getracht meer duidelijkheid te geven op gebiedsniveau aan de hand van een indicatie van het relatieve belang van de Grevelingen voor kustbroedvogels. Het gaat om het relatieve belang ten opzichte van het regionale doelniveau door het noemen van minimale en maximale gemiddelden (1999-2008) van het betreffende gebied: "In de periode 1999-2008 broedde minimaal ..% en maximaal ..% van het regionale doelniveau van het Deltagebied in het onderhavige gebied". Aan de hand van deze percentages kunnen de instandhoudingsdoelstellingen van een soort in het betreffende gebied verder worden uitgewerkt in het beheerplan.

Meerdere insprekers verzoeken om bij het vaststellen van de instandhoudingsdoelstellingen meer ruimte te bieden voor een oplossing van de ecologische- en waterkwaliteitsproblemen waarmee Grevelingen te kampen heeft. Enkele insprekers gaan in op het terugbrengen van de natuurlijke dynamiek en/of getij in Natura 2000-gebied Grevelingen. Insprekers merken op dat het ontwerp-aanwijzingsbesluit voor alle habitattypen en habitat- en vogelsoorten, waarvoor Grevelingen wordt aangewezen, aangeeft dat de instandhoudingsdoelen uitgaan van "behoud van de huidige omvang en kwaliteit". De insprekers hebben grote twijfels of het bestaande ecosysteem in Grevelingen voldoende robuust en duurzaam is om aan deze behoudsdoelstelling te voldoen. Een inspreker vraagt zich af wat er gebeurt als instandhoudingsdoelstellingen niet gehaald worden. Het kan dan twee kanten uit gaan: of de inspanning wordt verhoogd, of de belasting wordt verminderd. Inspreker vraagt zich af of het duidelijk is welke kant het uit gaat. Eén van de insprekers stelt voor om in het aanwijzingsbesluit per type of soort waarop dit van toepassing is toe te voegen dat de behoudsdoelstelling op langere termijn onder de huidige fysieke omstandigheden niet gerealiseerd kan worden en dat adequate maatregelen nodig zijn om de natuurwaarde ook op langere termijn veilig te stellen. Een inspreker stelt dat de terugkeer van natuurlijke dynamiek en/of getij zorgt voor een algehele verbetering van het ecosysteem en dat het ook kansen biedt voor het verder ontwikkelen of verbeteren van de natuurdoelen. De inspreker is van mening dat bij een effectieve aanpak ook de huidige (recreatieve) gebruiksmogelijkheden behouden kunnen blijven. Volgens een inspreker komt in het ontwerpbesluit geen verwijzing voor naar de plannen voor natuurlijke dynamiek/en/of getij en wenst dat het geformuleerd wordt in het ontwerp-aanwijzingsbesluit en de Nota van toelichting. Een andere inspreker vraagt zich af wat er gaat gebeuren als er voorstellen zijn om het getij terug te brengen: zal het worden tegengehouden of gestimuleerd vanuit Natura 2000 en moeten dan ook het beheerplan en de doelstellingen aangepast worden?

De zienswijzen hebben niet geleid tot wijziging van het besluit. Het algemene uitgangspunt van de doelensystematiek is namelijk dat een gebied is aangemeld of aangewezen (vogels) voor een bepaald habitatype en (vogel)soort en dat dit betekent dat het habitatype, soort en leefgebied aldaar behouden moeten worden. Het toevoegen van nadere voorwaarden aan de doelstellingen, of maatregelen en plannen gericht op herstel van het getij aan de instandhoudingsdoelstelling zou alleen een informatieve meerwaarde hebben. Ook zijn met de algemene doelen zoals opgenomen in hoofdstuk 5.2 van de Nota van toelichting condities gegeven voor het op lange termijn veiligstellen van de natuurwaarden. Daarnaast is het aanwijzingsbesluit niet bedoeld om voorstellen om natuurlijke dynamiek en/of het getij terug te brengen te beoordelen en daarover te beslissen, noch voor het meekoppelen van plannen daaromtrent, noch voor het nemen van maatregelen in dat kader. Het beheerplan is daarvoor het passende instrument. De twijfels of met het bestaande ecosysteem wel aan de instandhoudingsdoelstellingen voldaan kan worden, worden niet gedeeld. Grevelingen kwalificeert namelijk ook onder de huidige omstandigheden reeds als Habitatrictlijn- en Vogelrichtlijngebied, waarbij het gebied zich gunstig onderscheidt door de zoute

omstandigheden waardoor bijvoorbeeld vegetatiesuccessie trager verloopt dan in zoete omstandigheden.

Volgens een inspreker is het beter om bij aangrenzende Natura 2000-gebieden met eenzelfde leefomgeving het vogelbestand te sommeren. De inspreker stelt voor Grevelingen samen te nemen met Oosterschelde.

De zienswijze heeft niet geleid tot wijziging van het besluit. Het algemene uitgangspunt van de doelensystematiek is namelijk dat een gebied is aangewezen voor een bepaalde vogelsoort, en dat dit betekent dat soort en leefgebied aldaar behouden moeten worden. Voor een beperkt aantal kustbroedvogels is een uitzondering gemaakt voor het aspect populatie, zodat de instandhoudingsdoelstellingen wat de populaties betreft op regionaal niveau van de Delta geformuleerd zijn. Het betreft hier soorten die van jaar tot jaar een sterk wisselend voorkomen hebben in de gebieden in de Delta. Zie verder de toelichting op regionale doelen in paragraaf 4.1 hiervoor.

5 REACTIES OVER DE RECHTSGEVOLGEN

Er wordt door diverse insprekers gewezen op het feit dat de gevolgen van het huidig gevoerde natuurbeleid een onevenredige belasting vormen voor de bewoners en ondernemers rondom Grevelingen. Men stelt dat het onmogelijk is om op basis van de stukken te bepalen wat de gevolgen van de aanwijzing zijn voor de individuele bedrijfsvoering. De scheiding in tijd tussen het aanwijzingsbesluit en het beheerplan wordt daarvoor verantwoordelijk gehouden. Daarnaast worden er veel opmerkingen gemaakt en vragen gesteld over de diverse facetten van bestaand gebruik, de externe werking, de relatie met het toetsingskader Ammoniak en Natura 2000, de relatie met de Kaderrichtlijn Water, de relatie met het aalbeheerplan, de relatie met het Beleidsbesluit Binnenvisserij en de relatie met bestemmingsplannen en andere ruimtelijke plannen zoals "de ontwikkelingsschets Zicht op de Grevelingen" uit 2006. Enkele insprekers wijzen er op dat 1 oktober 2005 (de inwerkingtreding van de Natuurbeschermingswet 1998) niet als peildatum voor bestaand gebruik kan dienstdoen.

Met betrekking tot de hierboven genoemde argumenten worden de volgende opmerkingen gemaakt:

Externe werking

Het is moeilijk aan te geven wat de precieze omvang van de externe werking van een bepaalde activiteit is. In paragraaf 4.3 van de Nota van Antwoord staat dat dit afhangt van de aard van de activiteit zelf, de intensiteit ervan en de gevoeligheid van de aanwezige habitattypen en soorten. Het valt op voorhand dus niet te zeggen of er beïnvloeding plaatsvindt. Dat betekent dat wanneer niet uitgesloten kan worden dat een Natura 2000-gebied door een bepaalde activiteit wordt beïnvloed, er bekeken moet worden of er op grond van de Natuurbeschermingswet 1998 een vergunningplicht voor een bepaalde activiteit aan de orde is. Het is dus evenmin aan te geven waar de externe werking van een bepaalde activiteit eindigt.

In het beheerplan zal duidelijkheid gegeven worden voor welke activiteiten een vergunningplicht aan de orde kan zijn. De afstand tussen de locatie van de activiteit en de te beschermen natuurwaarden is daarbij niet altijd doorslaggevend; het gaat er om of een bepaalde activiteit al dan niet de natuurlijke kenmerken van een Natura 2000-gebied, waar habitattypen en leefgebieden van soorten onderdeel van uitmaken, kan aantasten.

Rond de Natura 2000-gebieden wordt, volgens sommige insprekers, een beschermingszone ingesteld van 3.000 meter. Dat is echter niet van toepassing op de beoordeling van effecten op Natura 2000-gebieden. In het kader van de Interimwet ammoniak en veehouderij⁶⁵ werd in verband met de ammoniakdepositie een zone van 3.000 meter gehanteerd. Binnen die zone was de beïnvloeding door een veehouderijbedrijf van verzuringsgevoelig gebied nog meetbaar. Tot deze grens kon een vergunningplicht voor deze verzuringsgevoelige gebieden aan de orde zijn. Deze grens is inmiddels vervallen. Natura 2000 is gericht op de bescherming van de in het gebied voorkomende habitattypen en soorten. Een exacte grens waar de externe werking ophoudt, is in algemene zin niet aan te geven. Dit wordt van geval tot geval beoordeeld. Bepalend is dus niet de afstand, maar of er sprake kan zijn van verslechtering of significante verstoring van natuurwaarden in het betreffende gebied.

Bestaand gebruik: peildatum en vergunningplicht

Het aanwijzen van een Natura 2000-gebied leidt niet tot een verbod op het verrichten van bepaalde handelingen zoals fietsen, wandelen of het laten loslopen van de hond. In het aanwijzingsbesluit staat alleen voor welke waarden het gebied is aangewezen, welke instandhoudingsdoelstellingen gelden en wat de grens van het betreffende gebied is. In het besluit zelf is niet aangegeven of, en onder welke voorwaarden, een activiteit kan worden toegestaan.

Op grond van de huidige Natuurbeschermingswet 1998 geldt een vergunningplicht voor activiteiten in en om Natura 2000-gebieden die gelet op de instandhoudingsdoelstellingen van het gebied de kwaliteit van de

⁶⁵ Wet van 9 juni 1994, houdende tijdelijke regeling inzake de ammoniakdepositie veroorzaakt door veehouderijen (Interimwet ammoniak en veehouderij). Staatsblad 1994, nr. 634.

natuurlijke habitats en de habitats van soorten in een Natura 2000-gebied kunnen verslechteren of een significant verstoring effect kunnen hebben op de soorten waarvoor het gebied is aangewezen.

In de wet is op deze vergunningplicht een uitzondering gemaakt voor bestaand gebruik. Bestaand gebruik is als gevolg van de wijziging van de Natuurbeschermingswet 1998 door de Crisis- en herstelwet altijd vergunningvrij, tenzij het gebruik een project is dat niet direct verband houdt met of nodig is voor het beheer van een Natura 2000-gebied, maar dat afzonderlijk of in combinatie met andere projecten of plannen significante gevolgen kan hebben voor het desbetreffende Natura 2000-gebied. De Natuurbeschermingswet 1998 omschrijft bestaand gebruik als *“gebruik dat op 31 maart 2010 bekend is, of redelijkerwijs bekend had kunnen zijn bij het bevoegd gezag.”*

Om te voorkomen dat het bestaand gebruik de kwaliteit van de natuurlijke habitats en de habitats van soorten in een Natura 2000-gebied verslechtert en dat er door bestaand gebruik storende factoren optreden die geleid tot de instandhoudingsdoelstellingen een significant effect kunnen hebben op de soorten waarvoor het gebied is aangewezen, draagt het bevoegd gezag de verantwoordelijkheid dat er in het gebied passende maatregelen genomen worden. In het uiterste geval kan dit betekenen dat op last van het bevoegd gezag het bestaande gebruik wordt stilgelegd.

In het beheerplan zal het bestaand gebruik beschreven moeten worden en zal zo nodig aan voorwaarden worden gebonden.

Doorwerking aanwijzing in andere plannen

De verplichting om Natura 2000-gebieden aan te wijzen volgt direct uit de Habitatrichtlijn en uit de Vogelrichtlijn. Mede op basis van Europeesrechtelijke uitspraken kan er bij de selectie en bij de begrenzing van Natura 2000-gebieden uitsluitend van ecologische criteria worden uitgegaan. Dat betekent in de praktijk dat de grenzen van deze gebieden zijn bepaald door het gebruik dat de betreffende planten- en diersoorten van het gebied maken. Terreindelen die van mindere kwaliteit zijn, kunnen deel uitmaken van Natura 2000-gebieden als herstel van die terreinen haalbaar is en als ze nodig zijn voor de realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen. Daardoor zal de begrenzing van zo'n gebied niet in alle gevallen overeenkomen met de bestemming die in een vastgesteld bestemmingsplan aan het gebied is toegekend. In het uiterste geval zou dat kunnen betekenen dat een bepaalde bestemming die in een bestemmingsplan aan zo'n gebied rechtsgeldig is toegekend, toch niet gerealiseerd kan worden, omdat daarvoor geen vergunning op basis van de Natuurbeschermingswet 1998 kan worden verleend. In paragrafen 4.2 en 6.1 van de Nota van Antwoord wordt hierop verder ingegaan. Ook voor reconstructieplannen⁶⁶, provinciale waterplannen en waterbeheerplannen van de waterschappen geldt een gelijksoortige situatie. Het kan zijn dat dit soort plannen nog onvoldoende concreet zijn om ze op de gevolgen voor Natura 2000-gebieden te toetsen, maar op een gegeven moment zullen al deze plannen, al dan niet bij hun nadere uitwerking, bij het opstellen van beheerplannen afgestemd worden (paragraaf 6.3.2 van de Nota van Antwoord).

Veiligheid waterkering en kustbeheer in relatie tot Natura 2000

De veiligheid van de gebieden geldt als een dwingende reden van groot openbaar belang die, bij afwezigheid van alternatieven, ingrepen met een significant effect in het Natura 2000-gebied rechtvaardigen. Dat betekent dat Natura 2000 het waarborgen van de (kust- en water)veiligheid niet in de weg zal staan. Zie ook paragraaf 6.3.3 van de Nota van Antwoord. Projecten, plannen en afspraken die verband houden met het kustbeheer komen aan de orde in de Natura 2000-beheerplannen (paragraaf 1.1.8 van de Nota van Antwoord).

Relatie met stikstof

Stikstof is een groot probleem bij de implementatie van Natura 2000 en daarmee het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen. Van de 166 aangewezen natuurgebieden in Nederland zijn er 133 stikstofgevoelig. In Nederland wordt het probleem van stikstofdepositie op Natura 2000-gebieden zwaarder

⁶⁶ Plannen op grond van de Wet van 31 januari 2002, houdende regels inzake de reconstructie van concentratiegebieden (Reconstructiewet concentratiegebieden). Staatsblad 2002, nr. 115.

gevoeld dan in de ons omringende landen. Dat heeft te maken met het feit dat we in een dicht bevolkt land leven, waarin kwetsbare natuur en bijvoorbeeld (snel)wegen dicht bij elkaar liggen. Om de instandhoudingsdoelstellingen te kunnen realiseren moet de neerslag van stikstof uit vooral landbouw, verkeer en industrie minder worden.

Tegen die achtergrond is het steeds moeilijker vergunningen te verlenen voor nieuwe economische activiteiten die tot extra uitstoot van stikstof (kunnen) leiden in en rond de natuurgebieden. Projecten kunnen alleen doorgang vinden indien aangetoond kan worden dat er geen verslechtering van de kwaliteit van de habitats⁶⁷ optreden en de instandhoudingsdoelstellingen van een gebied niet in gevaar komen.

In het Natura 2000-gebied Grevelingen is het habitatype grijze duinen, *kalkarm* (H2130B) het meest gevoelig voor stikstof⁶⁸.

In 2007 is het toetsingskader ammoniak en Natura 2000 vastgesteld. Met behulp van dit toetsingskader konden provincies relatief eenvoudig beoordelen of er zich nieuwe bedrijven konden vestigen. In maart 2008 oordeelde de Raad van State dat dit toetsingskader onvoldoende zekerheid biedt over het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen. Naar aanleiding van deze uitspraak heeft de minister van het voormalig ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit de Taskforce Trojan ingesteld. Deze Taskforce heeft vervolgens een handreiking opgeleverd waarmee het bevoegd gezag maatwerk kan leveren bij de beoordeling van (nieuwe) activiteiten. Deze maatwerkoplossing bleek echter niet altijd werkbaar in de praktijk. Vervolgens is de commissie Huys gevraagd om een advies. Samengevat luidde dit advies dat er ruimte is voor economische ontwikkeling in Natura 2000 gebieden mits wordt zeker gesteld dat ecologische en economische doelen gelijktijdig en in samenhang worden beschouwd. Om dat uitgangspunt in de praktijk toepasbaar te maken is er gestart met de programmatische aanpak stikstof (PAS).

Duidelijk is dat het stikstofprobleem te groot is voor één partij. Essentie is dat de PAS in beeld brengt wat de bijdrage op verschillende niveaus (generiek, provinciaal, gebiedsgericht) en van verschillende sectoren (landbouw, verkeer, industrie) is aan de oplossing van het probleem. Onder oplossing verstaan we het geleidelijk maar onvermijdelijk omlaag brengen van de stikstofdepositie, waardoor de instandhoudingsdoelstellingen gerealiseerd kunnen worden, maar waarbij economische ontwikkelingen mogelijk blijven. Dit wil niet zeggen dat iedere economische ontwikkeling mogelijk blijft. Het incalculeren van ruimte voor economische ontwikkelingen (ontwikkelingsruimte) maakt onderdeel uit van de aanpak.

Meer informatie over de stand van zaken rond de PAS is te vinden op de website: <http://pas.natura2000.nl/>

Kaderrichtlijn Water

Grevelingen maakt deel uit van het stroomgebiedbeheerplan voor de Schelde⁶⁹ dat het in kader van de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) vastgesteld is. Natura 2000-gebieden zijn in de stroomgebiedbeheerplannen opgenomen als gebieden waar water een bijzondere bescherming behoeft. De in de stroomgebiedbeheerplannen opgenomen milieudoelstellingen en bijbehorende maatregelen moeten dan ook overeenstemmen met de doelen van Natura 2000. De afstemming van doelen en de weergave daarvan in het stroomgebiedbeheerplan beperkt zich tot die delen van de doelstellingen van Natura 2000 die een relatie hebben met de ecologische of chemische kwaliteit van het water.

Het stroomgebiedbeheerplan wordt uitgewerkt in de provinciale waterplannen en in waterbeheerplannen van waterschappen. Daar waar in de afstemming strijdigheid kan ontstaan wordt maatwerk toegepast en wordt afhankelijk van de situatie de KRW of de Vogel- en Habitatrichtlijnen als richtinggevend genomen. Tot gebiedsspecifiek maatwerk behoort bijvoorbeeld de door de waterschappen opgestelde Gewenste Grond en Oppervlakte Water Regimes (GGOR's)⁷⁰.

⁶⁷ Het betreft zowel stikstofgevoelige habitattypen als stikstofgevoelige leefgebieden van Natura 2000-soorten.

⁶⁸ H.F. van Dobben, R. Bobbink, D. Bal en A. van Hinsberg, 2012. Overzicht van kritische depositiewaarden voor stikstof, toegepast op habitattypen en leefgebieden van Natura 2000. Wageningen, Alterra. Alterra-rapport

⁶⁹ <http://www.kaderrichtlijnwater.nl/uitvoering/>

⁷⁰ De te nemen maatregelen voor grondwater worden gebiedsspecifiek vastgesteld via het GGOR in het stroomgebiedbeheerplan dat opgesteld wordt naar aanleiding van de Kaderrichtlijn Water (EU-richtlijn voor waterkwaliteit).

Waar nodig zullen de lokale watervereisten en de daarvoor benodigde maatregelen verder worden uitgewerkt en in de Natura 2000-beheerplannen worden opgenomen.

Zie ook Nota van Antwoord paragraaf 6.3.

6 REACTIES OVER DE RELATIE MET DE BEHEERPLANNEN

De wijze waarop de instandhoudingsdoelstellingen al dan niet verwezenlijkt moeten worden, wordt in vele zienswijzen aan de orde gesteld. Zo wordt in verschillende zienswijzen de wens uitgesproken om de plannen zo te ontwikkelen dat daardoor de aanwezige natuurwaarden zich kunnen verbeteren en voor de komende generaties behouden blijven. Er wordt gewezen op de diverse vormen van ongewenst gebruik van het gebied. In weer andere zienswijzen is men van mening dat bepaalde vormen van gebruik geen negatieve invloed op de natuurwaarden hebben en wordt bepleit dat het huidige landgebruik ongehinderd voortgang moet kunnen vinden. In een ander verband wordt er zorg uitgesproken over de bescherming van soorten als de steenloper (A169) en de noordse woelmuis (H1340). Er wordt opgemerkt dat door de nationale procedure, waarbij eerst de gebieden worden aangewezen en doelstellingen worden geformuleerd en pas in een later stadium de beheerplannen worden opgesteld, aan sociaal-economische belangen voorbij wordt gegaan. Ook zou er in zijn algemeenheid onvoldoende duidelijkheid bestaan over het algehele ambitieniveau en de consequenties van de aanwijzing en het toekennen van instandhoudingsdoelstellingen. Tot slot geven verschillende insprekers aan betrokken te willen worden bij het opstellen van het beheerplan.

Met betrekking tot de hierboven genoemde argumenten worden de volgende opmerkingen gemaakt:

Volgorde aanwijzing en beheerplan

De Nota van Antwoord gaat in paragraaf 1.4 in op de relatie tussen de aanwijzingsbesluiten en de nog op te stellen beheerplannen. De onderbouwing van de keuze om niet gelijktijdig tot vaststelling van de instandhoudingsdoelstellingen en het beheerplan over te gaan wordt in paragraaf 1.4.1 van de Nota van Antwoord uiteengezet.

Een verbijzondering hierop vormen de gebieden waar de provincies het voortouw hebben voor het opstellen van de beheerplannen. Op verzoek van de provincies heeft de minister van LNV in het Algemeen Overleg met de Tweede Kamer van 13 februari 2008 toegezegd te wachten met het definitief maken van de aanwijzingsbesluiten voor die gebieden waarvoor de provincie voortouwnemer is en die daarvoor door de provincie zijn aangemeld ("koppelingsafspraken"). De provincies zijn voor deze gebieden eerst in de gelegenheid gesteld met de betrokken partijen in de gebieden concept-beheerplannen op te stellen op basis van de ontwerp-aanwijzingsbesluiten. Deze afspraak beoogde draagvlak te creëren voor de beheerplannen en de implementatie daarvan en meer inzicht te geven in de haalbaarheid en betaalbaarheid van de instandhoudingsdoelstellingen en de begrenzing. De besluitvorming over de definitieve aanwijzingsbesluiten van deze gebieden is daarom uitgesteld tot na 1 september 2009. In het kader van de "koppelingsafspraken" hebben de provincies tot 1 september 2009 de mogelijkheid gehad om gebiedsspecifieke wijzigingsvoorstellen in te dienen die voortkwamen uit de opgestelde concept-beheerplannen. De wijzigingsvoorstellen zijn in samenhang met de zienswijzen en op eenzelfde manier, zorgvuldig in overweging genomen. Bij brief van 26 januari 2010 zijn de provincies op de hoogte gebracht van hoe de minister voornemens is met de voorstellen van de provincies in het definitieve besluit om te gaan. Binnen het reguliere proces van de aanwijzing zijn alle overige zienswijzen behandeld.

Voor de gebieden waarvoor op 1 september 2009 nog geen concept-beheerplan was opgesteld, geldt dat evident nieuwe inzichten uit het beheerplanproces eveneens in het reguliere aanwijzingstraject zijn meegenomen, ook hier met inachtneming van de ingediende zienswijzen.

Beheerplan en bestaand gebruik

Het aanwijzingsbesluit legt - naast de begrenzing - de instandhoudingsdoelstellingen vast waarvoor het gebied als Natura 2000-gebied is aangewezen. De instandhoudingsdoelstellingen geven op hoofdlijnen duidelijkheid over het ambitieniveau (zie ook paragraaf 4.1 van deze bijlage), in termen van "behoud" en "uitbreiding"/"verbetering" van de omvang en kwaliteit van betreffende aangewezen habitatype of leefgebied van een (vogel)soort. De uitwerking in omvang, ruimte en tijd van de instandhoudingsdoelstelling(en) uit het aanwijzingsbesluit, is een thema dat in een beheerplan thuishoort. Als er voor het realiseren van deze instandhoudingsdoelstellingen bepaalde specifieke maatregelen nodig zijn, dan behoort dit ook in het beheerplan geregeld te worden. Dat kan betekenen dat er ook maatregelen buiten de grenzen van het Natura 2000-gebied genomen moeten worden.

Zoals in paragrafen 1.5 en 4.2 van de Nota van Antwoord staat vermeld, kan bestaand gebruik een plaats in het beheerplan krijgen. Hierbij wordt zoveel mogelijk ruimte gelaten voor het continueren van bestaand gebruik, echter wel binnen de voorwaarden die de instandhoudingsdoelstellingen daaraan stellen. Uiteindelijk heeft het beheerplan een centrale rol als het gaat om de regulering van bestaand gebruik. In een beheerplan wordt concreet gemaakt hoe en op welke termijn de instandhoudingsdoelstellingen van het gebied gerealiseerd kunnen worden. Het beheerplan zal duidelijkheid verschaffen over de vereiste ecologische randvoorwaarden ten behoeve van de instandhoudingsdoelstellingen en over de ruimtelijke samenhang met de omgeving. In het beheerplan zal dus ook aan de orde komen of bestaand gebruik (mogelijk onder voorwaarden) overeenkomstig het beheerplan kan worden uitgeoefend. Kan het bestaand gebruik niet overeenkomstig het beheerplan uitgeoefend worden en zorgt het bestaand gebruik ervoor dat de kwaliteit van de natuurlijke habitats en de habitats van soorten in een Natura 2000-gebied verslechtert of dat er door het bestaand gebruik storende factoren optreden die gelet op de instandhoudingsdoelstellingen een significant effect kunnen hebben op de soorten waarvoor het gebied is aangewezen, dan moet het bevoegd gezag passende maatregelen treffen. Het bevoegd gezag kan dan de aanschrijvingsbevoegdheid gebruiken.

De opstellers van het beheerplan zullen onderling afstemmen hoe zij met bestaand gebruik om willen gaan en hoe zij dit in het beheerplan zullen opnemen. Mogelijk kan niet voor al het bestaand gebruik ten tijde van het vaststellen van het beheerplan worden bepaald wat het effect is op de instandhoudingsdoelstellingen. Voor deze gevallen zal dan een eventuele aanschrijving plaats moeten vinden indien blijkt dat er toch (significante) negatieve effecten zijn op de instandhoudingsdoelstellingen.

Jacht, wildbeheer en schadebestrijding worden gereguleerd door de bepalingen van de Flora- en faunawet. Dit betekent dat zienswijzen over dit onderwerp geen directe relatie hebben met de aanwijzing van Natura 2000-gebieden, maar met de bepalingen van de Flora- en faunawet. De huidige regels voor jacht en wildbeheer volgens de Flora- en faunawet zijn door de aanwijzing als Natura 2000-gebied niet gewijzigd. Over wildbeheer en schadebestrijding zijn afspraken gemaakt in het Faunabeheerplan. Zie verder paragraaf 6.4.2 van de Nota van Antwoord.

Betrokkenheid bij beheerplan

De wens om betrokken te worden bij het opstellen van het beheerplan en de diverse ideeën die daarover naar voren zijn gebracht, zijn een goed signaal. De integrale benadering die het beheerplan voorstaat, kan alleen succesvol zijn bij voldoende betrokkenheid. Per gebied is één bevoegd gezag de zogenaamde voortouwnemer voor het opstellen van het beheerplan. Voor dit gebied is dat Rijkswaterstaat namens het Rijk.

Het is aan de voortouwnemer om grondeigenaren, gebruikers, andere overheden en belanghebbenden of vertegenwoordigers te betrekken bij het beheerplan. Belanghebbenden kunnen natuurlijk ook zelf het initiatief nemen de voortouwnemer of hun vertegenwoordigers te benaderen. Het is niet uitvoerbaar verzoeken om betrokkenheid bij het beheerplan, zoals verwoord in een aantal zienswijzen, door te zenden aan de voortouwnemer.

7 REACTIES OVER SCHADE

In een groot aantal zienswijzen wordt erop gewezen dat er als gevolg van deze aanwijzing inkomens- en vermogensschade kan optreden. Men mist in het besluit een paragraaf over schade en het betalen van een schadevergoeding. Verscheidene insprekers verwachten onder andere schade te lijden door vraat en overlast van foeragerende niet-broedvogels (met name ganzen en smienten). Verder wordt aangevoerd dat bij het aannemen van de Habitatrictlijn de toezegging is gedaan dat de eigenaren en de gebruikers van de grond niet de financiële last van deze maatregelen hoeven te dragen. Artikel 31 van de Natuurbeschermingswet 1998 biedt volgens de insprekers geen afdoende mogelijkheid voor compensatie. Verder zou de aanwijzing als Natura 2000-gebied een schending van het eigendomsrecht opleveren en in strijd zijn met artikel 1 van het Eerste Protocol van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Ook de beperkingen van artikel 19d tot en met 19l en artikel 20 van de Natuurbeschermingswet 1998 zou een dermate zware verplichting opleveren dat het eigendom of het gebruikersrecht geen waarde van enige betekenis overhoudt. Er wordt in dit kader om een volledige schadeloosstelling gevraagd.

Met betrekking tot de hierboven genoemde argumenten worden de volgende opmerkingen gemaakt:

Schadevergoeding

Zoals in hoofdstuk 5 van de Nota van Antwoord over dit onderwerp staat vermeld, zijn in de aanwijzingsbesluiten geen aparte vergoedingsregelingen opgenomen. De huidige wettelijke regeling biedt namelijk voldoende mogelijkheden voor compensatie. Het gaat dan in het bijzonder om artikel 31 van de Natuurbeschermingswet 1998.

De aanwijzingsbesluiten zullen naar verwachting niet snel een recht op schadevergoeding geven, omdat het aanwijzingsbesluit zelf over het algemeen geen beperkingen oplevert. Pas in het kader van het beheerplan of bij vergunningverlening kunnen beperkingen worden gesteld aan het bestaand gebruik, aan voorgenomen uitbreidingsmogelijkheden of aan de ontwikkeling van nieuwe activiteiten. Men komt in aanmerking voor schadevergoeding, indien aan de volgende voorwaarden is voldaan:

1. er is schade geleden door een aanwijzing van een Natura 2000-gebied, door het weigeren van een vergunning op grond van de Natuurbeschermingswet 1998 (of door een daaraan verbonden voorwaarde) of door bepalingen in het Natura 2000-beheerplan;
2. de schade behoort redelijkerwijs niet (geheel) voor eigen rekening te blijven;
3. de vergoeding van de schade is niet (voldoende) verzekerd door aankoop, onteigening of door andere maatregelen, zoals beheersubsidies.

Rol van het beheerplan bij schade

In de nog op te stellen Natura 2000-beheerplannen zal uiteindelijk worden bepaald wanneer en hoe de doelen gerealiseerd worden en welke maatregelen daarvoor noodzakelijk zijn. Pas op dat moment kan er een nauwkeurige kosteninschatting worden gemaakt. Er wordt grote waarde gehecht aan goede financiële dekking van de realisering van de doelen in de beheerplannen. Het bovenstaande houdt niet alleen in dat Nederland zich inspant om zoveel mogelijk habitattypen en soorten in een gunstige staat van instandhouding te houden of te brengen. Het betekent ook dat de compensatie van mogelijke inkomens- en vermogensschade van de betrokken eigenaren en gebruikers aan de orde dient te komen. Artikel 31 van de Natuurbeschermingswet 1998 is juist voor dit doel door de wetgever in de wet opgenomen en deze heeft gemeend daarmee een voldoende mogelijkheid voor nadeelcompensatie te bieden. Resolutie 2004/2164(INI) van het Europese Parlement over de financiering van Natura 2000, waarnaar verschillende keren in zienswijzen is verwezen, biedt dan ook geen grond voor de stelling dat artikel 31 van de Natuurbeschermingswet 1998 onvoldoende compensatiemogelijkheden zou bieden.

Schade door foeragerende vogels

Grondgebruikers met gronden binnen of in de nabijheid van een Natura 2000-gebied, waarbij sprake is van een onbelemmerde landbouwproductie (dus geen natuurlandbouw en dergelijke), kunnen bij het Faunafonds een verzoek indienen voor een tegemoetkoming voor schade die is veroorzaakt door beschermde inheemse diersoorten (zoals wilde ganzen en smienten). Het Faunafonds keert een tegemoetkoming uit indien deze schade niet of niet geheel voor rekening van de grondgebruiker hoort te vallen. Zie ook Nota van Antwoord paragraaf 5.9.

Eigendomsrecht

Van schending van het eigendomsrecht en van strijdigheid met artikel 1 van het Eerste Protocol van het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) is geen sprake. Artikel 1, eerste lid, van het Eerste Protocol van het EVRM bepaalt dat alle natuurlijke rechtspersonen recht hebben op het ongestoord genot van hun eigendom en dat niemand van zijn eigendom zal worden beroofd, behalve indien sprake is van algemeen belang en met inachtneming van de voorwaarden neergelegd in de wet en in de algemene beginselen van het internationaal recht. De voorwaarden die worden gesteld aan het beheer van grond, die nodig is voor het realiseren van het Natura 2000-netwerk, leveren geen aantasting op van het recht van eigendom. De bepaling uit het EVRM laat onverlet dat de Staat het recht heeft om die wetten toe te passen die noodzakelijk worden geacht om het gebruik van eigendom te reguleren in overeenstemming met het algemeen belang.

Toelichting op de selectie- en begrenzingscriteria die bij de aanwijzing van het Vogelrichtlijngebied Grevelingen gebruikt zijn.

Onderstaande paragrafen zijn opgenomen in de Nota van toelichting van het Vogelrichtlijnbesluit.

3 Gebiedsbeschrijving, aanduiding leefgebied en begrenzing

3.2 Aanduiding leefgebied

De Grevelingen is aangewezen als Speciale Beschermingszone onder de Vogelrichtlijn vanwege de aanwezigheid van een uitgestrekt zoutwatermeer, zandplaten en schrale graslanden die als geheel het leefgebied vormen van een aantal in artikel 4 van de Richtlijn bedoelde vogelsoorten. Het is een watergebied dat het leefgebied vormt van soorten van Bijlage I van de Vogelrichtlijn (art. 4.1) en tevens fungeert als broedgebied, ruigebied, overwinteringsgebied en/of rustplaats in de trekzone van andere trekvogelsoorten (art. 4.2). De begrenzing van de Beschermingszone is zo gekozen dat een in landschappelijk en vogelkundig opzicht samenhangend geheel is ontstaan dat in samenhang met o.a. SBZ Voordelta en SBZ Haringvliet voorziet in de beschermingsbehoefte met betrekking tot het voortbestaan en/of voortplanten van bedoelde vogelsoorten.

Het onderhavige gebied is tevens aangewezen als watergebied van internationale betekenis onder de Wetlands-Conventie vanwege het voorkomen van belangrijke aantallen watervogels (criterium 5, 6).

4 Vogelkundige waarden

4.1 Kwalificerende vogelsoorten

De Grevelingen kwalificeert als Speciale Beschermingszone onder de Vogelrichtlijn vanwege het voorkomen van drempeloverschrijdende aantallen van Fuut, Geoorde Fuut, Lepelaar, Brandgans, Rotgans, Brilduiker, Middelste Zaagbek, Kluut, Grote Stern⁷¹, die het gebied benutten als broedgebied, ruigebied, overwinteringsgebied en/of rustplaats. Het gebied kan hierdoor tevens worden aangemerkt als watergebied van internationale betekenis zoals bedoeld in de Wetlands-Conventie (criterium 6). Het gebied kwalificeert tevens omdat het behoort tot één van de vijf belangrijkste broedgebieden of pleisterplaatsen voor Kuifduiker, Kleine Zilverreiger, Slechtvalk, Kluut en Grote Stern in Nederland.

De Grevelingen wordt verder aangemeld als watergebied van internationale betekenis onder de Wetlands-Conventie vanwege het geregeld voorkomen van minstens 20.000 watervogels (criterium 5).

Soorten van Bijlage I waarvoor het gebied tot "een van vijf belangrijkste" in Nederland behoort

Soort	Art. 4	Brv ^a	Totale populatie ^b	% in 5e ^c	% in SBZ ^d	Telperiode
Kuifduiker <i>Podiceps auritus</i>	1	nee	5 000	0,1%	0,2%	1993-97
Kleine Zilverreiger <i>Egretta garzetta</i>	1	nee	100+	7,8%	25%	1993-97
Slechtvalk <i>Falco peregrinus</i>	1	nee	100+	5%	5%	1993-97
Kluut <i>Recurvirostra avosetta</i>	1	ja	7 250	4,3%	4,3%	1993-97
Grote Stern <i>Sterna sandvicensis</i>	1	ja	11 700	1,8%	17,9%	1993-97

⁷¹ Onderstreepte soorten zijn opgenomen in Bijlage I van de Richtlijn (artikel 4.1).

Soorten van Bijlage I en trekkende watervogelsoorten waarvoor het gebied aan de 1%-drempel voldoet

Soort	Art. 4	Brv ^a	Biogeogr. Populatie ^e	1% Biopop ^f	% in SBZ ^g	Telperiode
Fuut <i>Podiceps cristatus</i>	2	nee	NW-Europa (win)	1500	8,2%	1993-97
Geoorde Fuut P. <i>Nigricollis</i>	2	nee	West-Palearctisch	1000	2,0%	1993-97
Lepelaar <i>Platalea leucorodia</i>	1	nee	Oost-Atlantisch	30	2,9%	1993-97
Brandgans <i>Branta leucopsis</i>	1	nee	Rusland/NW-Europa	1800	7,8%	1993-97
Rotgans <i>B. Bernicla</i>	2	nee	W-Siberië/NW-Europa	3000	1,1%	1993-97
Brilduiker <i>Bucephala clangula</i>	2	nee	NW-/Midden-Europa	3000	1,4%	1993-97
Middelste Zaagbek <i>Mergus serrator</i>	2	nee	NW-/Midden-Europa	1250	5,4%	1993-97
Kluut <i>Recurvirostra avosetta</i>	1	ja	W-Europa/W-MidZee	225 bp	1,4%	1993-97
Grote Stern <i>Sterna sandvicensis</i>	1	ja	W-Europa/W-Afrika	500 bp	4,2%	1993-97

- (a) De kwalificatie betreft in het gebied broedende (indien ingevuld met "ja") of niet-broedende vogels ("nee")
- (b) Omvang van de Nederlandse broedpopulatie (in paren), biogeografische populatie (Kuifduiker) of landelijke populatie (minimum aantal)
- (c) Aantal in het op vier na belangrijkste gebied (5e gebied) uitgedrukt als percentage van de landelijke broedpopulatie of biogeografische populatie (niet-broedvogels)
- (d) Aantal in het onderhavige gebied uitgedrukt als percentage van de landelijke broedpopulatie of biogeografische populatie (niet-broedvogels)
- (e) Biogeografische populatie waartoe de in Nederland pleisterende exemplaren van deze soort worden gerekend
- (f) Drempelwaarde zijnde 1% van de betreffende biografische populatie (biografische populatie en drempelwaarden van niet-broedende vogels ontleend aan Rose & Scott 1997, Waterfowl Population Estimates – 2nd edition. Wetlands International, Wageningen; broedvogels (paren) zie notitie "Selectie en begrenzing Vogelrichtlijngebieden", bijlage 2B)
- (g) Aantal in het onderhavige gebied uitgedrukt als percentage van de biogeografische populatie

4.2 Andere relevante vogelsoorten

Andere soorten van Bijlage I waarvoor het gebied van betekenis is, zijn: Bruine Kiekendief, Zwartkopmeeuw, Visdief, Dwergstern (broedvogels); Kleine Zwaan, Nonnetje, Kluut, Goudplevier, Rosse Grutto (niet-broedvogels). Andere trekkende vogelsoorten waarvoor het gebied van betekenis is als overwinteringsgebied en/of rustplaats: Dodaars, Aalscholver, Kolgans, Grauwe Gans, Bergeend, Krakeend, Smient, Wilde Eend, Pijlstaart, Wintertaling, Slobeend, Meerkoet, Scholekster, Bontbekplevier, Strandplevier, Zilverplevier, Bonte Strandloper, Wulp, Tureluur, Steenloper. De platen en stranden (cq. drooggevalen gronden) zijn verder van belang als broedgebied voor Bontbekplevier en Strandplevier (trekvoegels opgenomen in de nationale lijst van met uitroeiing bedreigde of speciaal gevaar lopende soorten). De biotopen van deze vogels hebben mede de begrenzing van dit gebied bepaald.

4.3 Plaatselijke omstandigheden

De broedkolonie van Grote Sterns bevindt zich op de Hompelvoet (soms Markenje); het voedselgebied van deze vogels bestrijkt een groot deel van SBZ Voordelta. Broedvogels van schaars begroeide plekken, zoals Visdief, Kluut, Bontbekplevier en Strandplevier, komen verspreid voor langs de eilanden (Hompelvoet, Markenje, Veermansplaat), Slikken van Flakkee en op enkele andere geschikte plekken. Hetzelfde geldt voor de Dwergstern waarvan aantal en verspreiding binnen het gebied van jaar tot jaar echter sterk wisselen. In de trektijd zijn steltlopers vooral aanwezig op de zuidelijke Slikken van Flakkee en de Slikken van Bommenede. Het open water van het Grevelingenmeer fungeert als voedselgebied voor de diverse soorten vis- en benthosetende watervogels (Fuut, Geoorde Fuut, Kuifduiker, Aalscholver, Brilduiker, Middelste Zaagbek, Visdief). De Meerkoet wordt vooral aangetroffen langs de Grevelingendam en in het zuidwesten van het gebied. Voor viseters is het zelfs het belangrijkste gebied in de Delta. De Fuut foerageert vooral langs de diepe geulen tussen Brouwersluis en Den Osse. De Geoorde Fuut, die vooral wordt aangetroffen in het gebied ten noorden van de Hompelvoet oostelijk tot de Grevelingendam, gebruikt de rustige ondiepe delen van het meer ook als ruigebied. Concentraties van de Dodaars zijn o.a. aangetroffen langs de Grevelingendam en in de Geul van Bommenede. Lepelaars uit de broedkolonie SBZ Voornes Duin gebruiken het gebied als voedselgebied; in de nazomer fungeert de Grevelingen bovendien als pleisterplaats. Favoriete plekken zijn Hompelvoet (zowel de oeverzones als de meertjes op het eiland waar wordt gedronken), Veermansplaten, Slikken van Bommenede/Kleine Stampersplaat en Slikken van Flakkee-Zuid (grote kreek). De Kleine Zilverreiger heeft een vergelijkbare verspreiding binnen het gebied. Bergeend, diverse zwemeenden en foeragerende steltlopers zoeken vooral de (slikkige) oeverzones op. In het oostelijk en westelijk deel van het gebied bevinden zich hoogwatervluchtplaatsen van steltlopers die in SBZ Oosterschelde voedselzoeken (o.a.

Bonte Strandloper, Wulp, Tureluur). Brandganzen foerageren vooral op de Slikken van Flakkee-Zuid en in mindere mate op de Hompelvoet (mogelijk ook slaapplaats); er bestaat veel uitwisseling met SBZ Haringvliet. Rotganzen worden in het voorjaar vooral op de Hompelvoet en Markenje aangetroffen. Daarnaast zijn het open water en/of diverse eilanden (o.a. Hompelvoet, Veermansplaat, Stampersplaat, Dwars in den Weg) in gebruik als rustplaats voor vele soorten zwanen, ganzen en eenden⁷². Het meer vormt in het broedseizoen een voedselgebied voor Aalscholvers afkomstig uit de broedkolonie SBZ Voornes Duin. Aalscholvers, die overnachten in het westelijk deel van het meer (Markenje, Hompelvoet), foerageren vooral in de Voordelta. Brilduikers overnachten vooral op het binnendijs gelegen Dijkwater (dat ook onderdeel uitmaakt van het aangewezen gebied) en nabij de plassen bij de Punt. Een deel van de op de Grevelingen foeragerende Middelste zaagbekken overnacht in SBZ Krammer-Volkerak. De Slechtvalk wordt verspreid in het gebied aangetroffen en met name in de buurt van watervogelconcentraties.

---

⁷² De slaapplaatsfunctie van het gebied voor ganzen wordt onderschat omdat de tellingen overdag zijn verricht (vgl. *Vogelconcentraties en vogelbewegingen in Zeeland*, Mostert et al. 1990, Rijkswaterstaat, Middelburg).